

z a l i v

***

*Na nasedli ladji
(Napotki za nespodbudno
razmišljanje)*

Virgil Šček *Pričevanje*

Slavko Tuta *Odločilni nastop primorske
mladine v letih 1926-27*

Ezio Martin *Bevkovo dopisovanje
z menoj (nadaljevanje)*

Tavo Burat *P. P. Pasolini in vprašanje
»narečja« (konec)*

Zora Tavčar *Moja drevesa*

J. S. *Bias*

Jasminka *Magnetofonski trak
(nadaljevanje)*

Franček Križnik *Med komunistično
diktaturo in demokracijo
(nadaljevanje)*

Pierre Aymonod *Jezikovni spor
v Val d'Aosti*

Boro Ban *Moč v belem
(nadaljevanje)*

Boris Pahor *Etika na razprodaji (Odprto
pismo Jožetu Javoršku)*

Dr. Jožko Šavli *Franco Gironcoli*

ar, bp, mm *Fleši o novih knjigah*

Svobodna tribuna *Tržaški zvon
Ilustracija k prispevku
Slavka Tute*

Na platnici *Glosa o »slovenščini
v javnosti«*

***

Naprošeni objavljamo

1rst - 1979, 1-2

zaliV

Julija 1979 - štev. 1-2

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317
66-67

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Frančiška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

1 5 0 0 l i r

Celoletna naročnina 3500 lir. Za druge države
5 dolarjev

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

AN 1697/1979

***

NA NASEDLI LADJI

(Napotki za nespodbudno razmišljanje)

*Vsak izmed vas, če je sam,
se znajde na sledi lisice,
kadar za vseh gre stvar,
v glavi vam zmanjka soli.*

Solon

I.

Če naj primerjamo naše primorsko občestvo z ladjo, naše življenje pa z morskim elementom, potem moramo žal ugotoviti, da smo zmeraj, ko smo upali, da bo našo plovbo spremljalo odprto ozračje, nasedli na sipino. Takó se je zgodilo konec prvega svetovnega konflikta, potem ko so se naši očetje bojevali na strani tistih, katerim niso želeli zmage, a so se obenem bali njihovega poraza. Takó potem petinštiridesetega leta, ko smo se bojevali na pravi strani in mislili, da se bojujemo za svojo narodno identiteto, a se je izkazalo, da smo bili predvsem predstraža vzhodne revolucije. Takó ob izjalovitvi načrta o *Svobodnem tržaškem ozemlju*, ko smo zavoljo trenj med velikimi spet potegnili kratko. Takó 1954. leta, ko smo z memorandumom dobili, kar smo že imeli. Takó ob ustanovitvi dežele Furlanije - Julijske krajine, ko sta se poglavitni italijanski levičarski stranki, katere naj bi po matičnem nasvetu odslej volili, zadovoljili z vključitvijo v statut naše dežele enega samega člena, to je 3., ki pa je le ponovitev 6. člena državne ustave! Takó smo nasedli vsakikrat, ko je bilo potrebno oddajati kraško zemljo za nove priseljence, za tovarne ali druge objekte, in sta obe levičarski stranki zagovarjali industrijski napredek in potrebe delavcev. In takó smo se nazadnje zarili v sipino ob osimskem sporazumu, ker smo sprejetje dokončne meje morali plačati z zlatimi kovanci, to je z odtujitvijo dobršnega dela edine dragocenosti, ki nam še ostaja — kraške

gmajne.

Seveda bo take ugotovitve kdo proglasil za tarnanje in za objokavanje samih sebe; naravno je, da je takó, saj prav nobena od prizadetih strani takih ugotovitev ne mara slišati: ne matični forumi, katerim ne gre za slovenske, pač pa za zvezne interese; ne rimskim politikom, ki se z matično dogovarjajo mimo nas; ne tistim ljudem pri nas, ki so takó intimno povezani z načrtovanji matične dežele, da se sploh ne vprašajo, kaj je nam v korist, kaj pa v škodo; ne levičarskima strankama, katerima je mar predvsem za glasove v volilnih dneh; pa tudi ne vsem tistim slovenskim razumnikom in nerazumnikom, ki so svoje osebno udobje krstili za odprtost, poskus rešitve občestvenih dobrin pa so ožigosali kot omejenost in zaprtost vase.

Vendar se stvarnosti ne dá zanikati: v slehernem primeru, ko se o čem odloča, se to izvede v našo škodo. In prav gotovo bo zdaj kdo ugovarjal, da je bil nekje zgrajen neki kulturni dom ali pa, da je bil v zameno za cono na Krasu okrepljen Raziskovalni inštitut; vprašanje pa je, koga bomo pošiljali v kulturne domove in kakšne statistike bo lahko objavljali raziskovalni inštitut, če ne bomo nehali pasivno sprejemati vseh načrtov, ki vsakikrat znova zarežejo v živo v naše življenjsko tkivo. Pa tudi ugovor, da razvoj sodobne tehnologije kosí žrtve prav med tistimi, ki posedujejo zemljo, je iz trte zvit; zakaj tam, kjer se ljudje lahko pomenijo za kompromisno rešitev, tam jo tudi najdejo.

In takó smo v zvezi z načrtovano cono spet prišli v precep, ko se je pojavila Lista za Trst. Ta na eni strani trdi, da hoče rešiti kraško zemljo slovenskim ljudem, na drugi strani pa bi rada skrčila pomen naše pričujočnosti; boji se naselitve srbo-hrvaškega elementa in potrjuje stvarnost tukajšnjega italijansko-slovenskega sožitja, obenem in še bolj korenito pa se upira vstopu slovenskega jezika v javne urade!

V precepu smo, ker odločajo tisti, ki so si zamislili cono, brez nas, brez nas in proti nam pa odločajo tudi tisti, ki cono edini kolikor toliko učinkovito nasprotujejo. Seveda se nam le-ti skušajo dobrikati, vendar se jim to bolj malo posreči, ko pa je dvojnost njihove igre tako očit-

na. Gospa podžupanja, zdaj poslanka Aurelia Gruber Benco, je šla na primer kot zapoznena sirena klicat na pomoč celó vojvodo Ivana, predstavnika Karla Velikega, da bi dokazala, kako stare so naše pravice. Po njenem prikazu naj bi namreč cesar Karel Veliki poslal omenjenega vojvodo, naj ugotovi, kakšen je status slovenskih kmetov, ki so prišli obdelovat okoličansko zemljo. Gospa podžupanja je seveda razložila, da so meščani enoglasno bili za to, da naj kmetje ostanejo na zemlji, ki jo obdelujejo; v resnici pa so se stvari razvijale čisto drugače. Na Rižanskem shodu niso meščani, ampak je vojvoda odločil: »Če morejo brez škode ostati na zasedenih zemljiščih, naj ostanejo ... kjer pa vam Slovani delajo kako škodo na polju, po gozdovih in ledinah, pošljimo jih v zapuščene kraje ... kajti koristili bodo deželi in državi!« To se pravi, da je vojvoda Ivan v brk italijanskim meščanom razsodil, naj ostanejo slovenski in hrvaški kmetje na zemlji, ki jo obdelujejo.

A to se še pravi, da je gospa županja obrnila zgodovino narobe, saj je meščanom za časa Karla Velikega pripisala prijateljsko razpoloženje do nas, ko pa so bili v resnici nam nasprotni. S tem je seveda hotela podčrtati naklonjenost Liste za Trst do slovenskih kmetov, v resnici pa je s to svojo čudno hermenevtiko razkrila, kar je hotela zakamuflirati, to je anahronistično zadržanje njene Liste! Da so njeni govori in njena »Pisma Slovencem« razglašeni poskusi osladnega sirenskega petja, dokazuje med drugim to, da je gospa Benco sicer proti temu, da se naselijo na Krasu ljudje z jugoslovanskega juga, ker bi le-ti spremenili etnično podobo Krasa, prav nič pa iste gospe ne motijo cele vasi in naselki, ki so bili dodani k pristnim slovenskim kraškim vasem in takó učinkovito in nepopravljivo skazili kraško stavbarsko izvirnost ter etnični sestav prebivalstva!

No, a je že takó z našo narodno skupnostjo, da pri nji lahko udobno melje ne samo, kdor pride prvi, ampak tudi vsak zakasneli gost. Prav gotovo, da Lista za Trst pri slovenskem življu ni žela kdove kakšnega uspeha, je pa značilno, da se prikazuje kot naš zaščitnik (in kolikor je doseglo zreduciranje cone na minimum, to tudi je!) gibanje, ki spada, kar se tiče njegovega razmerja do nas, v začetek tega stoletja.

K tem ugotovitvam lahko dodamo dva komentarja:

Listi za Trst bi si dovolili navesti Slataperja, ki v članku, objavljenem 1911. leta v *La Voce Tridentina* (1. decembra 1911), pravi italijanskim ljudem: »... če bomo še naprej mislili, da smo gospodarji sveta in bomo prezirali tiste, ki težijo, da bi bili to, kar smo mi bili pred mnogimi stoletji, a zdaj nismo več — bomo izginili. In nihče ne bo jokal za nami.«

Drugi komentar pa se tiče komunistične stranke.

Ob prodoru Liste za Trst se bo morala le-ta nujno odločiti za neko novo taktiko. Lahko se na primer neha s takó poudarjenim tonom zavzemati za pravice Slovencev in takó njen glas, ki je zdaj večkrat precéj demagoški, preide v sordino.

V tem primeru se potrdi naš status quo.

Če pa bo komunistična partija, kot kaže, na državni ravni prešla v opozicijo, potem bo pri nas verjetno prav takó glasna v prid našim pravicam, kot je bila glasna doslej; vendar bo tudi naša skupnost od tega imela prav takó malo koristi, kot jih je imela doslej.

Tako ali tako torej ostajamo na sipini.

II.

Če zdaj preidemo k tistim, ki iz ozadja vplivajo, ker so izraz matičnih misli, na razvoj stvari, potem prav takó ugotovimo, da je gredelj naše ladje zapičen v nizko dno. »Primorski dnevnik«, ki je dnevno glasilo teh krogov, loví ravnotežje med matico, KPI in PSI, zadnje čase celó nekoliko tudi med prejšnjimi in *Slovensko skupnostjo*; na zadnjih volitvah pa je slovenskim katoličanom ponujal, da bi utrdil proosimske sile, celó nekdanjega demokršćanskega župana!

Pa naj se slovenski človek znajde ...

No, a krivično bi bilo reči, da se ljudje pri *Slovenski kulturno - gospodarski zvezi* in pri »Primorskem dnevniku«, ki je njeno glasilo, ne zavzemajo za pravice naše skupnosti. Žal pa je spet res, da matična ideološka usmeritev pogojuje vse njihovo delovanje. Vendar smo o tem že nešteto krat razpravljali, tako da ne bi danes spet začeli z nadrobnim dokazovanjem. Rajši bi tokrat pokazali, kako so ti naši »voditelji« skorajda nezavedno ujeti v teze, ki

bi jih pri polni zavesti morebiti zanikali.

Revija *Dan*, ki jo »Primorski dnevnik« pošilja brezplačno (!) svojim naročnikom, je v štev. 80/1979 v nekrologu za rajnkim marksistično-leninističnim teoretikom Edvardom Kardeljem objavila sledeče besedilo iz njegovih del:

»Rast občečloveške kulture je odvisna od rasti zavesti o občečloveški skupnosti, o skupnih interesih ljudstev vseh jezikov. A ta zavest bo rastla vzporedno z razvojem proizvodjalnih sredstev, z novimi oblikami dela, z napredkom socialističnih odnosov. Ta proces bo postopoma vnašal v nacionalne forme novo občečloveško vsebino in s tem opravljal veliko delo pri zблиževanju in *spajanju narodov, ne da bi uporabljal nasilje nad stvarmi.*« (podčrtal ur.)

Gre seveda za vsem znano teorijo o narodu, ki da je nastal v dobi kapitalističnega družbenega reda in ki bo v socializmu nekako izhlapel, zakaj ljudje se bodo také razvili, da bodo naravno prešli v višjo, anacionalno oziroma nadnacionalno stopnjo razvoja.

Nadvse zanimivo pa je, da pri uvodu v to teorijo naletimo na zatrjevanje, da se mora vsak narod svobodno razviti, da si morajo nesvobodni narodi izbojevati svobodo itd. Oče tega teoretičnega in akcijskega načrta je Lenin, Kardelj je eden izmed njegovih učencev, v navedenem tekstu zelo nesamosvoj učenec, saj prepíše skoraj dobesedno iz Lenina, ki pravi, da so nacionalne države pot za »prostovoljno zблиžanje in stapljanje narodov«. Razločka med *spajanjem* in *stapljanjem* namreč ni. (Glej Lenin, *Izbrani spisi o nacionalnem vprašanju*, Ljubljana 1974, str. 159)

Načrt je ta: najpoprej zrevolucioniraj narode také, da poudariš njihovo pravico do svobode in celó do samoodločbe; potem jim daj neko socialistično — različno od primera do primera — državno obliko; ko so také socialistično dozoreli, je prišel čas, da se začnejo *spajati* ali *stapljati*. Lenin pravi, naj bo stapljanje »prostovoljno«, Kardelj pa trdi, da se bo to zgodilo, »ne da bi uporabljali silo nad stvarmi«. Kar je spet isto.

Kot nas uči zgodovina tega stoletja od leta 1917. naprej, še posebno pa nam bližnja zgodovina po letu 1945.,

je bil cilj te teorije dosežen tam, kjer sta se izoblikovali socialistični zvezni državi. Narodi pa niso mogli uresničiti svojih narodno-političnih osebkov, saj so le-ti pri spajanju odveč, razvili so seveda svojo kulturo, a ta je v bistvu le pomočnica pri prehodu na višjo stopnjo, na stanje, ko kultura ne bo več narodna, ampak bo imela »novo občečloveško vsebino«.

Če se zdaj povrnemo na tržaška tla, bi rekli, da je revija *Dan* pravzaprav dobro naredila, da je na takó vidnem mestu in takó poudarjeno navedla omenjeni Kardelev tekst. Takó so vsaj enkrat razločno določeni cilji naše »krovne organizacije«. In takó je tudi lepo razloženo, zakaj partijski ljudje zmerjajo z nacionalisti tiste, ki vztrajamo pri trditvi, da ni nobene nujnosti, da bi narod izginil, kakor ni nobene potrebe, da bi se narodi spojili.

Kot smo sami doživeli, je torej zagovor narodnih interesov predvsem psihološki instrument za širjenje osvobodilnih bojov in s tem revolucije. Teza o *spojitvi* pa je seveda pri tem samo na pol nakazana, večkrat celo zamolčana in pride bolj vidno na dan samo pri takih nerodnežih, kot so uredniki revije *Dan*. Jasno pa je vsakomur, da je za velike narode načrt o spojitvi čisti nesmisel, katerega se je Lenin dobro zavedal. Zmeraj bolj pa je danes vsem na dlani, da so taki načrti o stapljanju narodov eshatološka iluzija marksističnih »znanstvenih« utopistov! Takó v Aziji kot v Afriki imamo zdaj primerov na pretek za potrditev neosnovanosti takih vizij.

Razumljivo je, da Slovenci takih tez ne moremo sprejeti, ker se komaj pripravljamo, da bomo potrdili svojo narodno-politično identiteto, ne pa da bi jo zdaj žrtvovali na oltarju neke meglene »občečloveške vsebine«. Toliko manj pa je tak načrt sprejemljiv za narodno skupnost, ki živi ločena od matice in bi zato spojitev z večinskim nematičnim narodom pomenila dokončno odpoved svoji identiteti. Ni verjetno, da si »Primorski dnevnik« in njegov »Dan« to želita; vsekakor pa je klavrno, da navajata takó nesmiselne tekste kot vodilo v teh kritičnih časih, ko se ubadamo z zakasnelimi poveličevalci dvatisočletne kulture. Zakaj naj namreč zahtevamo dvojezičnost, če pa težimo za tem, da se bomo prej ali slej neboleče spojili?

III.

Kaj naj po gornjih razmišljanjih sklenemo?

Predvsem si moramo priznati, da je edina mogoča rešitev naše prihodnosti v rokah mladega vodstvenega kadra, ki si ga bomo znali izoblikovati. In to tako v razumniških vrstah kakor tudi med raznimi poklicnimi kategorijami. K oblikovanju mladih ljudi v tem smislu bi morali pristopiti najprej katoliški krogi, ki imajo že pripravljeno podlago za načrtno delo; obenem pa bi naj nastalo še laično demokratično gibanje, ki bi se sklicevalo na načela pluralističnega socializma.

Takemu socializmu posveča svoje strani že vsa pretekla leta naša revija; a zdaj bi bilo nujno, da bi se razna kulturna jedra, ki so razkropljena in v bistvu nemočna, strnila in počasi, a sistematično s svojim delom in svojim zgledom prekvasila javnost in v nji utrdila prepričanje o potrebi po novi narodni, etični, evropsko odprti in hkrati socialno živi vzgoji, ki bi je morala biti deležna naša mladina.

Ta bi se naj v prvi vrsti poglobila v študij naše preteklosti, zakaj sedanost postane razumljiva samo tedaj, ko veš za gibalna in vzroke. Naši mladi ljudje namreč (so seveda tudi spodbudne izjeme) živijo — ali bolje ne živijo — kot rastline, katerim so porezali korenike. Zato se ob vsakem novem geslu, ki ga slišijo, razvnamejo, a ker ne poganjajo iz domačega humusa, se v naslednji fazi izpojejo, takó da nehajo biti tudi prenosni zvočniki tujega posnetka na tujem traku.

Skoraj naivno je to poudarjati, a začeti bi morali s tem, da bi mladim ljudem dopovedovali, da se zgodovina Slovencev in zato tudi zgodovina primorskih Slovencev, to je naša zgodovina, ne začneja z osvobodilnim bojem, kot naj bi bilo videti iz kratkovidnih prikazov poveljčevalcev delavskega razreda. Prav takó bi naj naši mladi zvedeli, da je prav takó pomemben kot delavski tudi kmečki razred, ki ima veliko zaslug za ohranitev našega občestva. In da je bila prav takó pomembna kot kmetje tudi naša duhovna in laična inteligenca. Brez le-te, brez laične inteligence bi tudi delavski razred še bil brezoblična množica. A da prav zato, ker je ustvarjalna inteligenca pustila iz

rok krmilo in ga prepustila udarnim organizatorjem, je stekel naš razvoj po nerodovitni enosmerni poti. In razložiti bo potrebno tudi naši levičarski mladini, da so slovenski razumniki, ki so se oklicali za voditelje delavskega razreda s pomočjo pretežno kmečkih ljudi zgradili sistem, v katerem so delavski razred začeli pravzaprav komaj ustvarjati, kar je v bistvu narobe - marksizem!

V vzgoji naših mladih bi moralo biti poglavje, v katerem bi jim raztolmačili, da je zvestoba narodni identiteti vsestransko zdravo načelo, da pa je nacionalizem sovražno razmerje do drugega naroda. Prav tako bi jim morali pojasniti, da je socializem, kjer se je doslej uveljavil v enonarodnih državah, narodno zavest potrdil, namesto da bi jo odpravil, kot so sanjali nekateri misijonarsko navdahnjeni ideologi! Zato se naj naš mladi človek ne zdrzne, če ga bodo označili za nacionalista; takó nas namreč zmeraj skušajo opredeliti tisti, ki so od nas močnejši in nas hočejo asimilirati, a se pri tem znajdejo ob našem upornem zadržanju; ali pa nas ozmerjajo z nacionalisti tisti, ki bi nas na podlagi ideoloških tez radi pripravili, da postanemo narodno amorfni individui, tako da bi se sčasoma vendar asimilirali, le da bi se tokrat razlikovali zavoljo drugačnega, po njihovem seveda naprednega, predznaka.

Žal mora mladi človek pričakovati, da bodo zanj uporabili vzdevek nacionalist tudi matični oblastniki, ideologi, pomočniki oblastnikov in pomočniki ideologov itd., a upati je, da bo mladina, ki bo razumsko pripravljena in zgodovinsko podkovana, znala iti po svoji poti mimo tega absurda, ki so ga vtkali v naše življenje apostoli, katerim gre za »občečloveške« vrednote. Mladina, ki se bo poglobila v zgodovinsko dogajanje, bo neveselo, a modro pustila za sabo vso táko neuporabno šaro, in tudi če bo doživela, da bodo koga, ki je okusil fašistične zapore, ozmerjali s fašistom, bo vedela, da so to metode ljudi, ki ne čakajo na prihodnost, ampak začenjajo že zdaj uveljavljati »občečloveško vsebino!«

Odprti bodimo Evropi, smo rekli.

Da, zakaj med teoretično svobodo kapitalistične družbe in teoretično svobodo socialističnih totalitarizmov bodo mladi ljudje morali najti neko srednjo pot, kjer se bo človek za korist skupnosti zavzemal na podlagi plurali-

stične družbe, prostih sindikatov, žive opozicije, zakaj leta edina je porok resnične svobode.

Biti evropski pa naj obenem tudi pomeni biti zvest tisti etiki in tisti kulturi celine, ki je nemalo prispevala k duhovni rasti in k civilizacijskemu razvoju našega planeta. Biti evropski pa naj hkrati tudi pomeni biti na strani tistih narodov, ki jim doslej še ni uspelo potrditi svoje identitete; narodov, ki poznajo francosko in špansko itd. kulture, kakor poznamo mi italijansko, a so predvsem za zvestobo svoji biti, hočejo prav takó kot mi rasti iz svojega, imeti neki ubi consistam, od koder gledati na bližnji in daljnji svet.

Seveda, vzgoja take mladine, ki bo razgledana in obenem zvesta domači tradiciji, ki bo široka in hkrati značajska trdna, ki bo mnogostranska, ki bo uporna do kršilcev naših pravic in se ne bo plašila matičnih administrativnih ukrepov — vzgoja take mladine je težaven in skoraj nemogoče dosegljiv cilj. Vendar če hočemo obstati, nam je na razpolago še edino ta izbira. Če pa nam ta ne uspe, potem bo naša nasedla ladja postala zarjavelo, s školjkami pokrito ogrodje.

Gorje pa je pri nas tistemu, ki se predrzne imeti o kaki stvari svojo lastno, nekolkovano misel, in jo še celo dati med svet brez višjega dovoljenja! »Nil sine nobis!«

Josip Stritar

PRIČEVANJE

Virgil Šček je bil vso medvojno dobo odločen privrženec Osvobodilne fronte. To pa ga ni oviralo, da ne bi v svoji znani iskrenosti obsojal nekatere ekcese, do katerih je prihajalo tudi na Krasu. S tem se je zameril krajevnim članom Osvobodilne fronte v Lokvi. Ko pa je Šček zvedel, da je njegovo življenje v nevarnosti, je sklenil javno nastopiti. To je storil z naslednjim govorom, ki ga je imel jeseni 1944 v cerkvi v Lokvi. Govoril je po jutranji nedeljski maši izpred prezbiterija.

Autobiografsko Ščekovo pričevanje objavljamo v počastitev spomina enega izmed najbolj pomembnih primorskih politikov in obenem kot dopolnilno priznanje delovanju tistih nacionalno zavednih osebnosti, ki jih današnja uradna slovenska publicistika načrtno zamaščuje.

Uredništvo *

Bratje in sestre!

V zadnjih govorih sem osvetlil in bičal grehote odiranja in skopušta, silno zavist združeno s sovraštvom, ki dela življenje neznosno. Kam je zašla mladina, naj priča trditev nekega fanta, ki je izrekel v družbi, ne da bi ta ugovarjala, da je treba namreč Ščeka ubiti. Zakaj? Ker je fašist, ni narodno zaveden, ali vsaj nič ne dela, vsaj nič ne koristi.

V tem slučaju je obramba dovoljena, še več obramba je moja dolžnost, ker napaka enega duhovnika meče senco na ves duhovniški stan.

---

* Razen z odpravo nekaterih majhnih pravopisnih spodrslijajev se Ščekovega besedila nismo dotikali.

Moja mati se je rodila na Velikem dolu pri Komnu l. 1850, torej pred 94 leti. Njen stari oče Tomaž je bil v vasi edini pismen človek, bral je slovenske knjige, ter je pred 140 leti zbiral in pisal stare narodne pesmi, od katerih jih je mnogo znala na pamet moja mati.

Mati je živela več desetletij v Trstu, in sicer še v dobi, ko slovensko ljudstvo v mestu ni bilo še prebujeno. Kdor pa je mojo mater poznal, se ni mogel dovolj načuditi njeni globoko razviti zavesti; temu so priče duhovniki, zdravniki, trgovci, odvetniki. Vsaka služkinja, pa naj je prišla v službo k materi še tako nezavedna, je odšla kot živozavedna Slovenka. Dekleta je navduševala za slovenstvo, za jugoslovanstvo in za slovenstvo sploh. Koliko bi znale povedati zlasti naše mlajše sorodnice! Ko so se v Trstu omožile, so po zaslugi moje matere ostale zveste Slovenke. V dobi narodnega zatiranja, ko so prvi slovenski trgovci otvarjali štacune, je mati od služkinj zahtevala, da so kupovale samo pri slovenskih trgovcih; če pa je bilo prav treba k laškemu trgovcu, so se morale posluževati vselej samo slovenščine. S tem ni samo pomagala slovenskemu jeziku do enakopravnosti, temveč je pomagala slovenskih vajencem in pomočnikom, da so prišli do kruha in dela. Kadar so državne ali deželne volitve v Trstu za Slovence dobro uspele, je bil ta dan zanjo praznik; kadarkoli pa smo v borbi z Lahi propadli, je bila potrta. Ni se mogla potolažiti, ko so Lahi ob neki volilni zmagi čez glavno cesto v Trstu zvečer razvesili ogromen svetlobni transparent z napisom: Amen!, s čimer so hoteli povedati, da ne bo nikdar več izvoljen slovenski kandidat. Jokala je, dobesedno jokala.

Vsaka nova slovenska šola, novo društvo, gledališka predstava ali veselica jo je spravila v dobro voljo.

Ko je vsako leto v adventu šla po Mohorjeve knjige, ter plačala naročnino en goldinar, je vselej dodala 10 soldov, »to naj bo za slovenske šole«. Pod njenim vplivom je moj brat Evgen kot 17 letnik javno nastopil na veselici z govorom.

Ker takrat v Trstu ni bilo slovenskih šol in smo morali početi nemške, nas je mati doma učila slovensko govoriti, moliti, čitati in peti. Zato sem dal na njeni posmrtni spominkici natisniti med drugim tudi tole: »Draga mati! Ti si nas učila svoj narod požrtvovalno ljubiti in si svoj nauk z zgledom potrjevala.« Ko so l. 1912 Srbi po večstoletnem suženj-

stvu Turke premagali, se je od veselja solzila.

Kadarkoli je prišla v stik s kakim Hrvatom ali Srbom, je vselej glasno poudarjala »Mi moramo biti bratje. Spadamo skupaj. Ločeno nas bodo drobili, skupaj pa bomo veliki.«

V začetku tega stoletja so v Trstu zgradili Narodni dom, uspeh slovenskih žuljev. V palači smo imeli poleg hotela gledišče, knjižnico, čitalnico, hranilnico, telovadnico, kavarno in restavracijo v pritličju. Ko je zvedela, da bodo tega in tega dne zvečer kavarno in gostilno otvorili, je mati sebe in mene odpravila, da bi šla pogledat. Od zunaj sva gledala v razsvetljene prostore: vse mize, vsi stoli, vse je bilo do zadnjega zasedeno. Materi je srce močno utripalo in je rekla: »Glej, sinek, Slovenci nismo samo revni delavci in kmetje, imamo tudi izobražene ljudi, imamo gospodo. Glej, koliko jih je! V materinem srcu ni bilo niti sence zavisti, češ: »Gospoda je notri, jaz pa ne morem.« Ne ne, materino srce je gorelo v ljubezni do slovenskega naroda. Pa mi je kazala: Glej, tisti je gospod doktor Ribar, poslanec, tisti s črno kravato je gospod Spinčič, tam oni Mandič, tisti na koncu je doktor Gregorin.«

FAŠISTI ZAŽGEJO NARODNI DOM

Ko so 13. julija 1920 fašisti Narodni dom požgali, je bil to za Slovence pravi sodni dan. Takrat smo stanovali v Arzenski ulici. O tem dogodku je mati pripovedovala: »Gorelo je več dni. Prve dni od same žalosti nisem marala pogorišča videti, le jokala sem. Tretji dan sem šla tja doli, da bi spotoma kaj kupila. Ko sem dospela na trg pred Narodni dom in zagledala razvaline in črne zidove, me je skoro obšla slabost. Ali kmalu potem me je zgrabila sveta jeza, najrajši bi zavpila in zaklela, pa sem se bala, bilo je tam okoli dosti fašistov. Zagledala sem znanko in tedaj mi šine v glavo nova misel. Iz žepa sem vzela denarnico ter znanko prosila: »Gospa, bodite tako dobri, denite denarnico v svoj žep samo za en hipec«. In ko je bilo to urejeno, sem se obrnila proti pogorišču ter začela vpiti: »Figure porche, che ghe vegni un colpo, che i crepassi«. V tistem hipu pritečeta dva oboroženca: »Signora, perché la ziga?« in sta me ostro gledala. Jaz pa: »I me ga ruba el tacuin, son senza un soldo e non posso niente comprar«, pri tem sem jim kazala prazni žep. Nato oni: »A così, poveretta pazienza«. Potem sem si dajala še bolj duška in sem še bolj vpila.

KAKO BI KAJ ZA NAROD NAREDIL

Takrat je imela mati 70 let. Ob taki vzgoji matere ni čuda, da mi je že takrat lebdela pred očmi glavna, prav za prav edina misel: Kako bi kaj naredil za svoj ubogi, zatirani narod? Ko sem bil 15 let star, smo se iz Trsta preselili v Gorico. Starši so me vpisali v četrti razred goriške realke, ki je bila kajpada nemška. Ko sem prvič stopil v razred, kjer nisem imel še nobenega znanca, sem bil precej plah. Sošolci, bilo jih je morda 30, so me čudno gledali, posebno Slovenci, ki so — sodeč po moji mestni obleki — menili, da sem Italijan, in sem tako prišel pomnožit število italijanskih dijakov, ki so itak tvorili večino v razredu. Profesor je rekel: Ko bo ob 10 pozvonilo, boste tisti ki se hočejo učiti italijanščine, šli v prvo nadstropje; tisti pa, ki se hočete učiti slovenščine, ostanete v tem razredu«. Ko je pozvonilo so se Italijani dvignili in odšli. Ko so Slovenci videli, da sem ostal, so si šepetali: Naš je — silno so me bili veseli in postali smo prijatelji. Na realki, kjer smo se učili najmanj 30 ur nemščine na teden, in samo po dve uri francoščine in angleščine ter slovenščine, sem prvič v življenju slišal profesorja slovensko govoriti. Brali smo Jurčiča in se učili slovnice. To je mater veselilo.

OBČUDOVAL SEM SLOVENSKE KNJIGE

Italijansko vzdušje v Trstu človeka tlači, v Gorici šele sem začel dihati slovenski zrak. Med vsemi osebami v Gorici mi je skraja imponiral Andrej Gaberšček, bivši učitelj, takrat pa voditelj liberalne stranke na Goriškem. Ta mož je bil zelo podjeten, ustanovil je tiskarno, knjigarno ter je izdajal slovenske knjige. Karkoli je izšlo v Ljubljani novega, vse je dobival v komisijo, in tako sem imel priliko, da sem si v izložbenih oknih Gaberščkove knjigarne v Gosposki ulici ogledoval nove slovenske knjige. V tistem času so bili junaki dneva Aškerc, Cankar in Župančič. Kar zijal sem v izložbo, ko sem nekoč zagledal slovensko knjigo o geometriji: »Kaj tudi tako učene knjige imamo Slovenci?« Tekel sem domov ter mater prosil denarja, da bi si kupil geometrijo. Ko sem imel knjigo v rokah, sem jo od veselja poljubil, doma pa sem se učil slovenskih tehniških izrazov: trikot, pravokot, šestilo itd.

SLOVENCİ V GORICI NAPREDUJEJO

Slovenstvo v Gorici se je začelo vidno uveljavljati šele v začetku tega stoletja, takrat so trgovci plaho izvesili prve slovenske napise. Eno leto po mojem prihodu v Gorico, to je l. 1906, so bili slovenski napisi v Gosposki ulici že v večini: Anton Koren, Hedžet, Koritnik, tiskarna Andrej Gaberšček, Hribar, Šuligoj itd. Največja moderna hiša v Gorici je bila v slovenskih rokah (Trgovski dom), najfinejši trgovini na korzu sta imela Slovenca Medved in Gaberšček, največji hotel v Gorici je bil tudi v slovenskih rokah. Zavedali smo se, da smo Slovenci dali ime mestu, zavedali smo se tudi, da smo na hitri poti vstajenja in osvoboditve.

PRVI DOPISI

Kot četrtošolec sem strastno čital »Sočo«, ki je izhajala dvakrat na teden pod Gaberščkovim uredništvom. Konec četrte šole sem poslal Soči svoj prvi dopis ter nemirno čakal njegove usode: ali ga bodo priobčili ali ne. Težko bi opisal svoje veselje, ko sem v Soči zagledal dopis, ki je bil objavljen brez najmanjšega popravka. Tedaj sem začel pridno dopisovati. Vsebina mojih dopisov je bila borba za enakopravnost slovenskega jezika, za naše narodne pravice.

ZA BENEŠKE SLOVENCE

V peti ali šesti šoli sem dopisoval v »Slovenski branik«, organiziral zbiranje slovenskih knjig za beneške Slovence, prav tako zbiranje starih znamk. »Magazin« za knjige in znamke smo imeli v sobi tovariša Jožkota Rijavca, kasnejšega opernega pevca. Moja prva pot v beneško Slovenijo je bila kakor Arabcem pot v Meko. Obisk pri duhovniku in profesorju Trinku, slovenskem pisatelju in pesniku, me je navdal z občudovanjem za tega moža, ki mi je pred odhodom podaril izvod svojih pesmi. Po razgovoru z njim sem še bolj vzljubil beneške Slovence, katerim je italijanska država zatrla slovenski jezik v vsej javnosti; samo v cerkvi se je še glasil.

EDINOST JE PONATISNILA

Dopisoval sem ljubljanskemu mesečniku »Omladina«. Nekoč sem poslal članek o goriški realki z ozirom na Slovence. Nekaj dni zatem sem zagledal isti članek v ponatisu v dnevniku »Edinost«, in sicer na uvodnem mestu. Tisti dan sem zrastel za eno ped.

S ŠESTNAJSTIMI LETI USTANOVIŠO ŠOLO

Po zaslugi državnega poslanca in voditelja katoliških Slovencev na Goriškem dr. Antona Gregorčiča smo imeli v Gorici več slovenskih šol, tako Šolski dom, Novi dom, toda te nista plačevala ne družina ne občina, za vzdrževanje je bilo treba zbirati med ljudstvom. Z otvoritvijo nove železnice Trst-Gorica-Podbrdo-Jesenice-Dunaj se je naselilo v Gorici okrog novega kolodvora precej slovenskih železničarskih družin. Nemci so brž ustanovili nemško šolo. Nevarnost je bila, da bodo železničarske in tudi druge slovenske družine v bližini pošiljali otroke v novo potujčevalnico. Ta misel me je grizla in mi ni dala miru. Tedaj mi je šinilo v glavo: Slovensko šolo treba ustanoviti!

Isti dan sem naredil načrt za nabiralno akcijo. Nisem vprašal sveta niti dovoljenja nobenega voditelja. Poiskal sem si zaupnikov v vseh razredih goriške realke, gimnazije ter zaupnic na ženskem učiteljišču. Napisal sem primerno okrožnico s propagandno vsebino brez ozira na vodstvo nemške realke, brez ozira na goriško policijo. Sestavil sem toliko nabiralnih pol, kolikor je bilo zaupnikov in zaupnic. Naslednji teden se je začelo nabiranje. Povabil sem vse dijake, da dajo tedensko eden ali dva novčiča ali solda. Navdušenje je bilo tako, da se od prispevanja ni odtegnil niti en dijak ali dijakinja.

PRVA RAZGLEDNICA

Ljubezen in navdušenje rodita uspehe. Na svojo pest sem izdal in založil slovensko narodno razglednico. Besedilo sem izbral iz Gregorčičevih pesmi:

Kdo on je, ki vstaja čez veke na dan?

Kdo ta je junak velikanski?

To narod je, narod slovanski.

Sošolca Lojzeta Spazzapana, kasnejšega akademskega slikarja, sem naprosil za primerno risbo. Rad jo je naredil: junak vstaja ter si trga verigo suženjstva. Kliše in razglednico mi je izdelala neka tvrdka v Veroni. V teku tedna sem prejel prvo pošiljko: 1000 izvodov narodne razglednice. Izkupiček je bil kajpada določen za šolo.

NABIRANJE PO VSEJ SLOVENIJI

Brž nato sem se odločil za nabiralno akcijo po vseh sred-

njih šolah na slovenskem ozemlju. V nekaj tednih sem imel zaupnike na gimnazijah, realkah ter učiteljiščih v Trstu, Idriji, Ljubljani, Novem mestu, Kranju, Mariboru in Celju. Vsak zavod je imel zaupnika, vsak razred pa nabiralca, oziroma nabiralko. Od časa do časa sem poslal zaupnikom natančno poročilo o nabiralni akciji. Na koncu šolskega leta sem šel v družbi dveh tovarišev k zdravniku drju Dereaniju, predsedniku goriške podružnice šolske Družbe sv. Cirila in Metoda, ter mu izročil nabrano vsoto (ne spominjam se več natančno koliko) s pogojem, da se bo otvorila v bližini novega koldvora slovenska šola. Blagi dr. Dereani je bil ganjen. Čez nekaj dni mi je poslal veselo sporočilo, v katerem mi je povedal, da nabrana vsota tvori podlago, da se naslednjega leta ustanovi nova slovenska šola. Iz Ljubljane pa mi je vodstvo šolske Družbe poslalo zahvalno in bodrilno pismo.

TRI STRANKE

V šesti šoli sem začel pridno zasledovati domače politično življenje. Takrat so se goriški Slovenci izživljali v dveh strankah: v slovenski ljudski ter v narodno napredni stranki. Prvi smo na kratko rekli klerikalna, drugi liberalna stranka. Tretja stranka, socialno-demokratska, ki jo je vodil odvetnik dr. Henrik Tuma, je takrat prav malo pomenila. Liberalno stranko je vodil že imenovani Andrej Gaberšček, klerikalno pa državni poslanec dr. Anton Gregorčič. Čeprav je pri volitvah po večini zmagovala klerikalna stranka, smo goriški dijaki splošno simpatizirali z liberalno stranko. Tihi dr. Gregorčič nas ni mogel zanimati, glasni Gaberšček pa nam je imponiral z narodnimi gesli ter kričavimi shodi v mestu. Kdor pa je vzel položaj stvarno v pretres, je kmalu dognal, da so liberalci stranka besednih manifestacij, klerikalci pa stranka dela. Naj navedem dva slučaja. Slovenci smo želeli, da bi se slovensko moško učiteljišče, ki je bilo v Kopru, premestilo v Gorico. Borba je trajala dolgo časa. Nekega dne je Gaberšček dal po mestu zalepiti plakate s pozivom, naj se vsi Slovenci udeležimo shoda, na katerem bomo zahtevali takojšnjo premestitev učiteljišča v Gorico. Shod se je vršil v dvorani Trgovskega doma, ki je bila nabito polna. Klicev za premestitev ni bilo ne konca ne kraja. Odločni sklepi zborovanja so se poslali vladi. Prav v kratkem se je učiteljišče iz Kopra preselilo v Gorico. Vse je bilo za Gaberščeka navdu-

šeno. Šele kasneje smo zvedeli, in sicer iz verodostojnih dokumentov, da se je bil doktor Gregorčič že nekaj mesecev prej dogovoril z ministrstvom glede premestitve. Ko je Gaberšček za ta dogovor zvedel, je sklical kričavi shod in Slovenci smo mislili in bili uverjeni, da je bila premestitev Gaberščkov uspeh.

Drug zgled. Ko sem nekoč pregledal bilanco Družbe sv. Cirila in Metoda, ki je veljala za liberalno ustanovo, ter bilanco Šolskega doma, ki mu je absolutno gospodaril dr. Gregorčič, sem ugotovil, da je tisto leto Šolski dom nabral skoro toliko denarja kolikor Družba. Pri tem pa treba vedeti, da je liberalna družba zbirala in delovala po vsej Sloveniji, klerikalna pa zbirala samo po Goriškem in delovala samo v goriškem mestu.

KMET IVAN MERMOLJA

Kar je takrat narodno zavedne dijake bolelo, je bila strastna borba med strankami. Ko je bil boj na vrhuncu, je vstal idealni vrtojbenski kmet Ivan Mermolja ter razglasil geslo: Proč s strankama! Slovenci smo kristjani, demokrati in na splošno ubog narod, zato pustimo stare stranke ter se vsi združimo v kmetiski stranki, katere glasilo bo »Naš glas« (kasneje »Kmečki glas«). To je nam dijakom ugajalo. Mermolja je prirejal shod za shodom in tudi dijaki smo se jih udeleževali. Ko me je Mermolja spoznal, me je povabil, naj bi mu pri listu pomagal. To mi je dalo dosti dela. Ivan Mermolja je bil sicer sijajen govornik (v tem pogledu je prekašal vse tedanje goriške voditelje), glede na slovnico pa ni bil baš mojster. Sotrudniki in dopisniki so bili tudi po večini preprosti ljudje. Zato sem imel s popravljanjem govorov, člankov in dopisov silno dosti dela. Razen par duhovnikov, ki so se pridružili temu gibanju, je bil odvetnik dr. Franko edini laiški izobraženec, ki se je priključil Mermolji. Gibanje je šlo kakor močan val po deželi, vendar ni uspelo, ker sta bili stari stranki v deželi močno zasidrani, imeli sta v rokah vse gospodarske zadruga in prosvetno organizacijo in nekaj desetletij staro izročilo, pri tem pa skoro vse izobražence. Stranka je končno propadla. Ker sem videl, da je klerikalna stranka — stranka dela, liberalna pa stranka velikih gesel, sem se začel nagibati k stranki dela, četudi smo bili doma naročeni na »Sočo«, glasilo liberalne stranke. Vendar nisem imel z voditelji nikakega stika.

MOJA PRVA PREDAVANJA

Kot dijak sem deloval pri »Omladini«, glasilo liberalnih dijakov, ki jo je vodil Gregor Žerjav, klerikalci pa so imeli glasilo »Zarja«, ki jo je tačas urejeval Ivan Pregelj, kasnejši pisatelj. Tudi pri teh organizacijah sem zgodaj opazil, da so liberalci veliko govorili, veliko plesali in manj delali, klerikalci pa so več študirali in med ljudstvom podrobno delali. Toda te dijaške organizacije so bile v Ljubljani, v Gorici dijaštvo ni bilo tako močno opredeljeno. Ko pa so se v Gorici ustanovila dijaška društva, sem se avtomatsko odločil za narodno katoliško gibanje, kjer se je zares delalo. Spoznal sem zdravnika drja Antona Breclja, profesorja drja Karla Capudra, ki sta me povabila, da bi imel nekaj predavanj v izobraževalnih društvih na deželi. To je bilo zame! Dobil sem na razpolago skioptični aparat ter imel predavanja prosvetnega značaja po deželi.

DIJAŠKA ZVEZA

Naša dijaška zveza je bila zares vzor dijaške organizacije. Bil sem za tajnika, to je sprejel sem največ dela. V okviru te organizacije sem ustanovil naslednje odseke: telovadni, organizacijski, apologetični, dramatski, turistovski, šahovski, pevski, narodno obrambni (ta mi je bil najljubši) ter pisateljski odsek, ki je izdajal list »Alfa«. Vanj so pisali Ivan Pregelj, Lojze Res, Jože Lovrenčič, Peter Butkovič, skoro gotovo France Bevk.

Vsi odseki so zares delali, za to sem temeljito skrbel. Dramatični odsek je še tisto leto dal dve gledališki predstavi. V veliki dvorani Trgovskega doma smo uprizorili Finžgarjevo »Našo kri« ter »Divjega lovca«. Med drugimi sta nastopila osmošolec Jože Lovrenčič, sedanji pisatelj, ter Mario Šimenc, sedanji operni pevec.

Takrat sem spoznal duhovnika Ivana Rejca, ki je veljal za najbolj izobraženega in globokega duhovnika na Goriškem zlasti na modroslovnem polju. On ter dr. Fogar, kasnejši škof, sta mi dala prvi vpogled v krščansko filozofijo. Tako sem prišel v sedmo šolo.

PRVI STIKI Z DUHOVNIKI

Predavanja sem imel v mnogih krajih na Goriškem, v najmanj 15 vaseh. Imel sem zavest, da aktivno pomagam

pri izobraževanju našega ljudstva, obenem pa sem prišel v stik s slovenskimi duhovniki, o katerih nisem imel dotlej najboljšega mnenja, kar se tiče narodnega idealizma. Večkrat sem predaval v Podmelcu, kjer sem spoznal župnika Ivana Kovačiča in pri katerem sem ostal več dni kot gost. Razkladal mi je, kaj in kako dela med ljudstvom. Ustanovil je prosvetno društvo, prirejal predavanja za predavanjem, ustanovil čitalnico, ki je dobro obiskovana, ustanovil knjižnico, ki se jo poslužuje staro in mlado, ustanovil je posojilnico in hranilnico, ki je malega človeka osvobodila od starega oderuštva. V nedeljo se nisem mogel dovolj načuditi, ko sem videl in gledal, kako stoji mladina pred knjižnico in nestrpno čaka knjige. »Jaz bi čital Finžgarjevo Pod svobodnim soncem«, »Jaz želim zadnjo Meškovo knjigo«, »Ali imate Tavčarjeve povesti?«

Tak je torej pravi slovenski duhovnik. Kaj naj v primeri z njim pomeni slovenski uradnik, pa naj bo na še tako važnem mestu? Spoznal sem celo vrsto takih idealnih duhovnikov, med katerimi naj omenim še Jožeta Abrama, Ivana Rojca, Ivana Kunšiča, dekana Murovca.

V SEMENIŠČE POJDEM

Misel, da je duhovnik stan, ki more za narod največ storiti, mi ni šla več iz glave. Kaj naj pomeni za Slovence slovenski Tržačan, ki je študiral ob podpori narodnih ustanov, postal doktor na trgovski šoli v Trstu, se oženil in živi zdaj z družino v Milanu? Če bom postal voditelj pri največjem podjetju, kaj bo to za narod? Po zrelostnem izpitu na goriški realki l. 1909 sem šel na visoke šole v Gradec. Vpisal sem se v akademsko društvo »Zarja«, deloval v odseku za narodno obrambo na naših mejah in se marljivo učil. Misel na idealizem duhovniškega stanu pa mi ni šla iz glave. Tedaj sem tovarišem v Gradcu, Jožetu Puntarju, Ivotu Česniku ter drugim izrazil željo, da bi šel v semenišče in postal duhovnik. Kar skraja so mi odsvetovali, češ narod potrebuje tudi delovnih laikov. Vrnil sem se domov, kjer sem to misel prvo razodel materi. Kar obstala je: »Otrok moj, saj nimaš za to šol, ne znaš latinsko ne grško«. Nato jaz: »Se bom že naučil.« Ona: »Veš kaj, jaz te ne silim in ti ne branim. Moli, prosí Boga za razsvetljenje, in stori, kar ti bo dalo srce. Tudi jaz bom zate molila«. Oče pa: »Norec! Za-

kaj ne bi postal inženir, boš imel vilo, boš kadil cigare, boš velik gospod, če pa greš v lemenat, boš en ubogi kaplan«.

Kupil sem si latinsko in grško slovnico, Osvaldovo logiko in psihologijo, štiri evangelije, in se začel učiti: *In principio erat verbum. En arhe pros ton thon*. Jeseni sem napravil sprejemni izpit v semenišču in čez par let sem naredil maturo na novo ustanovljeni slovenski gimnaziji v Gorici. To je bila prva matura na državnih šolah v slovenskem jeziku v Avstriji in na svetu sploh. Izpraševalno komisijo so tvorili dr. Bezjak, dr. Dolinšek in prof. Andrej Ipavec.

JUGOSLOVANSKI KLUB

V goriški bogoslovnici me je, ko sem bil četrtoletnik, rektor imenoval za prefekta prvega kurza. V prostih urah smo ustanovili jugoslovanski klub (kajpada tajno), v katerega so se vpisali vsi slovenski in hrvatski bogoslovci prvega kurza: od drugega, tretjega in četrtega kurza pa edino jaz. Bogoslovci so bili pač navdušeni in zvesti Slovenci, toda v okviru Avstrije. Tako se je v semenišču med slovenskimi bogoslovci ustvarilo nekako nasprotje, vendar do sporov ni prišlo. Nekoč me je poklical ravnatelj ter mi držal dolgo pridigo, češ da gojim čustva, ki niso avstrijska, ampak mejijo na veleizdajstvo ter da sem zapeljal bogoslovce prvega tečaja. Tedaj sem ga prehitel. Mislil sem si: v prvem tečaju sem svoje delo dovršil, bogoslovci so vsi Jugoslovani, to je pristaši združenja vseh Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgare v enotno državo; zdaj se lahko odpovem. Pa sem ravnatelju rekel: »Monsignor, kakor vidim, nimate zaupanja vame, in zato se s tem dnem odpovem službi prefekta«. Ravnatelj je odpoved sprejel.

NEVAREN PRIZOR

Toda naš jugoslovanski klub je redno vršil svoje delo. Do incidenta je vendarle prišlo. Ko je Princip v Serajevu umoril avstrijskega cesarjeviča ter je naš ravnatelj to novico objavil bogoslovcem, ki smo pravkar sedeli v jedilnici pri kosilu, sem napol glasno rekel: »No, zdaj pa bo vendar kaj!« To je slišal blizu mene sedeči sošolec Štefan Panjtar, se razburil ter zabrusil: »Še enkrat kaj takega, pa bomo izdajalce naznanili.« V tistem trenutku nisem bil samo v nevarnosti,

da me za vselej izključijo iz semenišča, marveč tudi, da me avstrijska policija popelje na strelišče. V tistem času je moja sestra doma prebrskala mojo miznico ter sežgala kopico pisem, ki bi mogla tvoriti dokazilo za komplot proti avstrijskemu cesarstvu. Ta pisma so bila povečini iz rok Živka Popoviča, nečaka bivšega ministra v Beogradu. Popovič je bil tedaj visokošolec v Beogradu in z njim sva si dopisovala že par let s posebnim ozirom na bližnji zlom avstro-ogrskega cesarstva, osvoboditev Hrvatov in Slovencev ter ustanovitev Jugoslavije.

ZA SLOVENSKO GLAGOLICO

Kdor se je kdaj zanimal za glagolico, ta ve, da je to pisava staroslovenskega jezika, v širšem pomenu pa staro slovansko bogoslužje. V srednjem veku smo imeli glagolico še po vsej slovenski in hrvatski Istri. V prvi polovici preteklega stoletja so še glagolali, na pr. v Pomjanu pri Kopru. Italijani so kar besneli proti slovanskemu jeziku v cerkvi; pomagal jim je pri tem tudi sam cesar Franc Jožef, ki je o priliki obiska v Pulju velel tedanjemu deželnemu glavarju Riziju, naj si prizadeva, da bo do zadnjega sledu zatrl slovensko bogoslužje ter vse slovansko gibanje sploh.

AVSTRIJSKA VLADA JE PROTI

Goriška bogoslovnica je bila takozvano centralno semenišče, to je semenišče za goriško, tržaško, poreško ter krško škofijo. V tej zadnji škofiji, ki obsega kvarnerske otoke, je bila uzakonjena raba glagolice pri službi božji; — V četrtem bogoslovju se gojenci učijo in vadijo v maševanju. Naravno je, da se duhovnik - latinec vadi obredov sv. maše v latinskem jeziku, duhovnik-glagoljaš pa bi se moral vaditi obredov v staroslovenski glagolici; kako pa naj bi se to godilo, ko je bilo poučevanje staroslovenskega jezika in glagolice prepovedano. Avstrijska vlada je že v prvi polovici preteklega stoletja ukinila stolico za staroslovenski jezik v goriškem bogoslovju. Navzlic temu je znameniti bogoslovni profesor Štefan Kocjančič l. 1860 iznova začel poučevati staroslovenščino za bogoslovce iz krške škofije.

Kakor strela z jasnega neba je v goriško semenišče udaril odlok, s katerim je dunajska vlada ta pouk prepovedala. Ko je dotični minister umrl in prišel na vrsto drugi, je prof.

Kocjančič l. 1870 ponovno poskusil svojo srečo. Pa ga je spet zadel enak odlok. Blagi prof. Kocjančič je z otožnim glasom povedal bogoslovcem, kaj se je zgodilo, ter dodal: »Tuje jezike, celo hebrejščino, smem poučevati, in sicer za denar, stareslovenščine pa ne smem niti zastonj«.

UČITELJ GLAGOLICE

Kaj je ostalo krškim bogoslovcem drugega kakor to, da si je vsak pomagal, kakor je vedel in znal. Naprednejši in pobožnejši bogoslovci so se že kaj naučili, drugi pa po malem, kajti glagolica je zelo težka pisava. V mojem času sem se od vseh Slovencev v semenišču edini jaz ukvarjal z glagolico, tako da sem jo tekoče bral. Proti koncu šolskega leta, ko se je bližalo mašniško posvečenje tudi za krške bogoslovce, so me le-ti prosili za pouk. Razume se, da se je to vršilo zasebno in skoroda tajno, ker bi se mi moglo dogoditi, kakor se je pokojnemu Kocjančiču. Od krških bogoslovcev mi je bil posebno hvaležen Luka Turato. Če je še živ, in upam da je, bi znal pričati.

NOVA MAŠA

Za svojo novo mašo, ki sem jo imel na blejskem otoku 1914. leta, sem si dal narediti običajne spominčice. Za sliko sem si izbral slovanska brata sv. Cirila in Metoda, besedilo pa sem dal natisniti v staro-slovenskem jeziku: *Kto zmožet služiti dostojno siju žrtvu, razve ašte ti Bože vse mogli prinošestago ne stвориši dostojna?* Prav nič se nisem brigal, kaj bo na to rekla policija.

STO PREDAVANJ PRI SV. IVANU

Moje prvo službeno kaplansko mesto je bil Sv. Ivan pri Trstu. Na stotine in stotine so bili možje in fantje poklicani pod orožje in za vse družine sem vložil prošnje za podporo in vse to vedno gratis. Tam sem imel za dekleta in žene nad sto predavanj v slovenskem jeziku in sicer v bližini cerkve, nekatera pa na sedaj že skoro potujčeni Vrdelci. — V ljudski šoli sem bil jaz edini izmed vseh učiteljev (morda nas je bilo 15), ki sem vodil uradni dnevnik v slovenskem jeziku. Celo na magistrat sem naredil več slovenskih vlog, tako da se je moj šef župnik Sila kar čudil: »Kako si kaj takega upate?«

(Konec prihodnjič)

ODLOČILNI NASTOP PRIMORSKE MLADINE V LETIH 1926-27

Večen je, kot je večna borba za obstoj, spor med starimi in mladimi. Med očeti in sinovi. Med konservativizmom in revolucionarno udarnostjo. Prvo je svojstvo starih, izkušenih očetov, drugo pa mladih neizkušenih sinov, ki bi radi svet prekucnili na glavo. Z novimi generacijami spet sinovi zamenjajo starše, da bodo potem na njihovo mesto stopili njihovi sinovi. Človeštvo skuša izboljšati svoj položaj in s tem potiska civilizacija naprej. To je v človeku za razliko od živali kar prirojeno. Morda podzavestno stremi po uničenju lastne, toda tudi naravne bitnosti. To bodo izkušnje bodočnosti. Seveda pa pri tem stremljenju kvišku med starimi in mladimi ni ločnice. Tu se dejavnosti prepletajo. Gotovo pa je, da tiči le v mladem človeku brezskrbno iskanje novih tvorb in novih situacij za rešitev ali vsaj za razreševanje težav, ki nastajajo.

Med take podvige spada pričetek naše nacionalne miselnosti. Po francoski revoluciji so nove ideje prodrle, čeprav na bajonetih, po vsej Evropi. Tako je nastala naša književnost, s tem pa tudi naše prosvetno udejstvovanje.

Tako se je budila v prejšnjem stoletju nacionalna zavest tudi pri nas na Primorskem. Drugače je bilo seveda v Benečiji. Spet drugače v Istri.

Drugo desetletje tega stoletja pa je nam Slovencem prineslo dokaj novosti. Z razsulom avstroogrške monarhije je na Balkanu nastala nova državna tvorba in zajela le tisti del Slovencev, katerih se ni dotikal Londonski pakt, sklenjen 26. aprila 1915, kateremu je sledil italijanski poseg v vojno 24. maja 1915 z napadom na Avstrijo. Šele trideset let pozneje je bilo konec pohlepa po tuji zemlji, pohlepa, zaradi katerega je fašizem zabredel v novo vojno, tokrat z Jugoslavijo. Mi smo pri vsej tej pretekli mahinaciji bili bolj objekt. Vojna pa je spet pretresla Evropo, in pri tem smo se lahko uveljavili kot subjekt. Toda krvi smo morali preliti, v primerjavi z dru-

gimi subjekti spora, v mnogo večji meri.

Takoj po prvi svetovni vojni je bila za naš nacionalni obstoj potrebna obramba pred asimilacijo. Bohotno sta se spet začela razvijati prosvetna dejavnost in gospodarski razvoj po vojni uničene Primorske. Zajela sta slehernega človeka. Zaradi raznarodovalnega pritiska novega gospodstva je bilo potrebno zastaviti vse sile za ohranitev lastne nacionalne bitnosti. Torej je šlo za dosti več kot za ideološko opredelitev naših očetov. Bil je v nevarnosti naš življenjski obstoj. Porajali so se že kar v začetku oportunistični negativni zgledi. Slovenska formula v matični domovini nam ni mogla služiti za zgled.

Treba je bilo poiskati novo politično koncepcijo, ki naj bi dopolnila zgolj politični okvir. Slovenija se je pred prvo vojno politično delila v dva velika tabora. Tabor katoliško orientiranega prebivalstva na eni, napredno-liberalnega na drugi strani. Socializem sam se je nekako porajal v obeh masonskih formacijah. Krščanski socializem na katoliški strani, iz vrst liberalcev pa je izšla socialna demokracija, ki se je relativno pozno samostojno opredelila.

V povojnem času smo to dediščino mi sprejeli od očetov, pa je bila zaradi vojne in prekucij, ki so nastale, že preživela. Iz kratkohlačnikov smo zgodaj dozorevali v odporništvo nasilju, ki se je iz dneva v dan večalo, imeli pa smo pred očmi predvsem nacionalni obstoj. Zaradi tega so nas komunisti zmotno prištevali k nacionalistom. Zmotno, kajti prav to našo težnjo so tudi oni sami sprejeli v trenutku, ko so se odločili za borbo proti okupatorju. Mi smo namreč okupatorja občutili že kar v začetku novega podjarmljenja, medtem ko se je to v matični domovini zgodilo triindvajset let pozneje. Ne verjamem, da so se tedaj komunisti imeli za nacionaliste. Tudi takrat ne, ko so jih bivši tovariši kominformovci imeli za fašiste.

Pri iskanju nove politične koncepcije pa smo takrat naleteli na določen odpor. Najprej smo naleteli na neodobravanje pri starejši generaciji v naših naprednih vrstah. V nasprotnem taboru pa naše politične orientacije niso odobraval, češ da bo oblast še bolj pritislila.

Pred seboj smo imeli zelo zgovoren zgled, kako Italija v svoji državi skrbi za druge narodnosti. Leta 1866 je končala vojna med Francijo in Piemontom na eni, Prusijo in Av-

strijo na drugi strani. Avstrija je morala odstopiti Franciji kraljevino Lombardo-Veneto, ki jo je darovala Italiji, in še Benečijo, za katero je bil potreben neke vrste plebiscit.

Pri nas je v tistem času začelo pravo narodno prebujanje z ustanavljanjem šol, prosvetnih društev, združnih organizacij, sosedje Benečani pa so doživljali nenehno potujčevanje, spreminjanje priimkov in imen vasi, skratka kulturni genocid v pravem pomenu besede. Za potujčevanje otrok naj bi skrbele šole in takoj je zaživelo v Špetru Slovenov italijansko učiteljsiše.

Pozneje, leta 1915, ko so italijanske čete zasedle Brda, Kobarid in njegovo okolico, so vojaške oblasti s pomočjo Civilnih komisariatov takoj začele uvajati na zasedenem področju politiko, ki se jim je obnesla v Benečiji. Tu prvič izstopa ime Spazzapan, ali bivši goriški Špacapan, kot šolski nadzornik, ki ga najdemo pozneje v Tolminu pri istem asimilacijskem poslu. Torej potujčevanje ali italijanizacija Slovencev po vzorcu iz leta 1866. Naravno je bilo, da so na Kobariškem in v Brdih zaživele po kobariškem porazu spet slovenske šole, spet seveda po zaslugi zasedbenih avstrijskih oblasti. Takrat je že vse dišalo po majski deklaraciji, le da ni nihče vedel za londonski sporazum.

Ob propadu Avstro-ogrske monarhije, novembra 1918, so celotna Primorska, del Kranjske in Istra z nekaterimi otoki in Zadrom z okolico postali italijanska last z vsemi posledicami, ki so začele nastajati že kar od vsega začetka. Toda ne v eni sapi. Narodu onkraj Soče prijajo kratki koraki. Ker bi se bili Slovenci in Hrvati morali odpovedati svojemu jeziku, navadam, potrebam, želji po združevanju, ljubezni do svojega naroda, svoji kulturi, svoji tradiciji, je v naših občutljivih dušah nastal idejni načrt, ki je najprej zaživel v tržaški **Zvezi mladinskih društev** in goriški **Adriji**. Prva je objemala tudi vse dijaštvo okoli **Balkana** in **Tommasaea**, **Adrija** pa je pritegnila v svoje vrste tudi izvenšolsko napredno mladino. Nekaj podobnega se je na Goriškem dogajalo med katoliško mladino.

Na Tržaškem je med mladino zavel nov duh ob dr. Jožetu Deklevi, dr. Dorčetu Sardoču, Romanu Pahorju, v Gorici pa ob Zorku Jelinčiču, Albertu Rejcu, Avgustu Sfiligoju in deloma Fanci Obidovi, poznejši Jelinčičevi ženi. To sta bili dve različni jedri, okoli katerih se je nabralo toliko mladine,

da je je bilo na Goriškem za kar štiri dijaške srenje, in to v Idriji, Tolminu, Kobaridu in Vipavi-Ajdovščini.

Čeprav je bil način boja pri katoličanih in pri nas različen, je vendar obe politični gibanji tlačil isti teror.

Začel se je z gospodarskim pritiskom z brezobzirnim razlašcanjem. Ključ do tega je bil davčni vijak za vse gospodarske panoge. Naše močno združništvo je bilo treba streti z neupravičenimi likvidacijami in, ko se to ni posrečilo, z imenovanjem komisariatskih uprav, ki so imele nalogo, da prodajo zadružna imetja, nato pa uvedejo falimentarni postopek in s tem likvidacijo. Nasproti temu je vlada preko bančnega zavoda **Banca delle Tre Venezie** poskrbela za finansiranje naseljencev italijanskega porekla in za odpiranje kreditov na posestva z vknjižbami v škodo naših kmetov, ki so zaradi postopne gospodarske krize in visokih davkov zabredli v finančne težave.

Rubeži in likvidacije so bili na dnevnem redu, vse do popolnega iztrebljenja gospodarsko močnih malih industrijcev, obrtnikov in kmetov. Zadnja dva močna denarna zavoda v Trstu sta bila **Tržaška posojilnica in hranilnica** ter **Trgovsko-obrtna zadruga**. Prvo je s pomočjo komisarja požrla **Cassa di Risparmio** iz Trsta, drugo pa so na podoben način vključili v **Banca popolare**, tudi iz Trsta. A to se je dogajalo že med vojno. Svoje prste pri tem je imel Ispettorato per la difesa del risparmio pri **Banca d'Italia**.

Prodaja kmečkih posestev na dražbi, zapora industrijskih obratov, zlasti združnih, izsekavanje občinskih in vaških gozdov po nalogu podežtatov, ki jih je država namestila v zameno za župane, izgoni iz državnih, pokrajinskih in občinskih uradov slovenskih uradnikov samo zato, ker niso bili vpisani v fašistično stranko (PNF), izgon iz države slovenskih in hrvaških pravnikov, zdravnikov, duhovnikov, ki so se rodili v krajih novo nastale Jugoslavije, čeprav so bili pristojni na Primorskem in v Istri, premeščanje železničarjev in učiteljev v notranjost države ter zamenjava z elementi iz notranjosti države (celo s takimi fašisti, ki so nosili na uniformi

---

Pevovodski in režiserski tečaj *Zveze prosvetnih društev* v Gorici — na sedežu v ulici Sv. Ivana 7 — od 7. do 20. marca 1927. Med dekletoma sedijo z leve: predsednik *Zveze* dr. Just Bačar; prof. Emil Komel (petje); tajnik *Zveze* prof. Zorko Jelinčič; režiser in igralec tržaškega gledališča Just Košuta (režija). Avtor sedi spredaj drugi z leve.

rdeč trak, kar je pomenilo, da je bil dotičnik škvadrist ali pripadnik pretepaških brigad v dobi fašistične revolucije) — vse to je država nasilno počela proti nam, ki smo bili brez vsake moči. Na milost in nemilost novega izkoriščevalca je bil izpostavljen sleherni Slovenec, ki si je upal biti zvest svojemu poreklu.

Vse to je kot kaplja na kapljo, ki zida stalaktit, v slehernem poštem Slovencu in Hrvatcu pod Italijo ukoreninjalo sovraštvo ne le do črnosrajčnikov, ki so se pojavili nekaj let po vojni, temveč proti nasilju na splošno in proti akterjem, ki so se pojavili z dnem okupacije in ki so bili na kratko Italijani ali Lahci. To ime je za nas pomenilo iztrebljenje in poitalijančevanje slovenske in hrvaške manjšine.

Upravičeno lahko trdimo, da nam je bil tudi narod nenaklonjen. Bili smo zanje »austriaci«, ki so jih porazili pri Kobaridu. Zaradi stalne propagande so živeli v prepričanju, da je tudi vsa Dalmacija popolnoma italijanska. Potemtakem ni imelo smisla omenjati Trsta, Gorice, Soške doline, Krasa, Brd in Istre.

Ko sem deset let po zasedbi — bilo mi je dvajset let — prepotoval ves Apeninski polotok do Sicilije, sem ugotavljal, da niso ljudje vedeli o nas ničesar drugega kot to, da smo »austriaci«. To so bili večinoma preprosti ljudje, ki so jih prilike, kot mene, spravile v zapor in katerim režim ni bil po volji. Šele na otoku Lipari sem spoznal delček tega naroda, ki nas je razumel, nas spoštoval, nam odprl srce in nam zagotavljal, da imamo po njihovem mnenju vse pravice do naše narodne rasti. To je bila smetana antifašizma. Med njimi so imena kot Rosselli, Parri, Nitti, Belloni, ki spadajo v sam vrh italijanske politične aristokracije.

Na splošno pa ni bilo kaj pričakovati od naroda, ki v mejah italijanske države ni priznaval druge narodnosti razen italijanske. Naša prihodnost jih je bolela. Naš priimek jim ni ugajal, tudi če je bil napisan na gomili. Naša beseda jih je pekla.

To se je izkazalo tudi pri uzakonjenju narodnega predstavništva v rimskem parlamentu. Vsem je znano, s kakšno volilno geometrijo se je Rim že pri prvih volitvah za ustavodajno skupščino leta 1921 lotil priprav. Naši politični predstavniki so se kot manjšinska sila seveda predstavili z enotno listo, lipovo vejico. In kljub že nastalemu terorju v Trstu,

na Krasu in v Istri (požigi in uničenja narodnih domov, kakršnen je bil **Balkan** v središču mesta), je bilo izvoljenih pet poslancev: Wilfan, Šček, Podgornik in Lavrenčič za Goriško, Stanger pa za Istro.

Pri drugih državnozborskih volitvah leta 1924, ko je fašizem s pomočjo italijanskih reakcionarnih sil položaj v našo škodo bistveno spremenil, je »lipa« uspela izglasovati le dva poslance, Wilfana in Besednjaka, komunisti pa enega, Jožeta Srebrniča iz Gorice.

Zastopstvo v zbornici smo leta 1926, to je komaj osem let po okupaciji, nasilno zgubili, zastopniki pa so, da se rešijo aretacije, odšli v emigracijo.

Ne samo to. Z zakonom 6. novembra 1926, št. 1848 in z odgovarjajočim pravilnikom s 383 člani o javni varnosti nam je kralj Viktor Emanuel III. poklonil skrajno nekulturen in teroristično administrativen policijski postopek, ki je predvideval za najmanjši prekršek, ki ni zapadel sodnijskemu pregonu, kar štiri načine omejevanja svobode. Od najmilejšega »opomina« (diffida) do omejevanja svobode doma, »amonicijo« (ammonizione) s svojimi trinajstimi člani disciplinskih postopkov in z relativnimi določili, ki jo je izrekla posebna komisija s prefektom na čelu, do prisilnega bivanja v oddaljeni občini (confino di polizia), in končno do podobne konfinacije v posebni inštituciji za prisilno bivanje (confino nella colonia) s svojimi nič manj kot 29 člani postopka o izvajanju discipline. (**Zaliv** je že objavil v svojih št. 28/29 leta 1971 in št. 60/61 leta 1977 ter 1/2 leta 1978 prikaz umiranja v koloniji na otoku Lipari.)

Dobo, ki gre nekako od leta 1924 z nastopom diktature, do leta 1927, to je do nasilne uvedbe zakonitih metod poitalijančevanja, lahko določim za prelomnico političnega vodstva Slovencev in Hrvatov v zasedenih krajih. Začelo se je novo obdobje borbe za slovensko in hrvaško skupnost. Stare metode, ki so lahko veljale pod Avstrijo in ki so slonele na pravni osnovi, so se morale umakniti že zato, ker so njeni nosilci, politični eksponenti, odšli na varno v emigracijo. S tem so se spori med »mladimi« in »starimi« sami po sebi uredili. To velja v pretežni meri za **nacionalno** orientirano mladino; in naj mi verjamejo zgodovinarji: naziva »revolucionarno usmerjena mladina« si niti jaz niti drugi akterji mladinskega gibanja nismo nikoli prisvajali. Če bi nam v povojni

dobi komunisti ne vsiljevali tega naziva — in to beremo že v knjigah, ki se imajo za zgodovinske — potem bi naziva »revolucionarji« nihče ne uporabljal. Naš pokret je hotel biti dosti več in zgodovinsko važnejši. V Italiji so bili revolucionarni anarhisti, komunisti, socialisti, republikanci, da omenjam samo najvidnejše. Mi pa nismo nikoli sprejeli revolucionarnih vidikov zgoraj omenjenih antifašistov. Nam ni šlo za politični preobrat v Italiji, nam ni šlo za spremembo obstoječega političnega sistema, kot so slovenski komunisti skupaj z italijanskimi zahtevali v sklopu obstoječih meja. Nam je šlo za premik krivične meje. To se pa tudi pri nas imenuje iredentizem.

Naj Milica Kacin-Wohinz kar mirne duše pregleda svoje zgrešene trditve že v **Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja leta 1960**, pa potem v poznejših publikacijah. Martelanc in Vodopivec se enostavno nista mogla prištevati k iredentistom, ker je bila takratna partijska ideološka zamisel urejevanja Evrope na popolnoma zgrešenih osnovah. To so bili kominternovci in poznejši kominformovci od Regenta navzdol, da ne grem na pósodo čez mejo. Če se bo omenjena zgodovinarica hotela potruditi, da izlušči resnico, bo njena znanstvena presoja nekaj veljala, drugače bodo njene trditve propadle z njeno dobo.

Italijanski komunisti niso nikoli pristali na kako samoodločbo, ker so nam vedno zatrjevali, da nam bodo priznali vse narodne, kulturne, gospodarske in ne vem še kakšne druge pravice v italijanski državi. Taki politiki pa mi nismo nasedali. Niti stari niti mladi predstavniki naše narodne skupnosti. Zato se nikoli pri nas (ne kasneje pri slovenskih komunistih) iredentizem ni izražal samo v »željah in čustvih«. Nasilja, ki so si sledila z določeno intenzivnostjo, so rodila aktiven odpor. Saj drugače ni moglo biti. Kako pa se je aktiven odpor izražal, je drugo vprašanje. Važno je le to, da je odpor imel točen cilj: združitev z matično domovino. Kajti samo ona ti ne bo kratila narodnih pravic. Zdaj smo pa tam. Ko je šlo za reševanje teh pravic, smo se znašli na enaki podlagi verniki in njihovi voditelji, duhovniki, pa brezverni liberalci: vsi smo bili iredentisti. In se nismo bali tega izraza, ne ko smo si ga sami priznavali, in se ga tudi nismo otepali, ko so nam ga z visokih stolov sodnih dvoran metali obraz, kot če bi bil to zločin, ko pa so sodniki svoje

prednike tako visoko cenili. Kar dovolite nam, gospodje komunisti v matični domovini, ali kakor koli se imenujete, da s ponosom gledamo na našo prehojeno pot, ki ni poznala ugovorov, je bila edino pravilna in je edina dosegla svoj nacionalni cilj. O političnem tukaj ni govora.

Strah ima velike oči. Tak je naš pregovor. Zares jih ima. Ko se ga znebiš, gledaš na ljudi kar nekako zviška. Znebiti pa se ga ne more vsakdo. To si v glavnem lahko dovoli samo mladina. Njej je svojsko dvigati glavo. Družinskim očetom je naložena drugačna naloga, ker morajo preživljati družino. Tveganje je predvsem zadeva mladine. Zato je bil naš pristop v ilegalno, v novo politično areno, brez ugovora nujen. Naš filozofski koncept je bil: narod, ki se za svojo svobodo ne zna boriti, ni vreden, da obstaja. Način borbe pa je lahko različen. Že pasivni upor, ki odklanja aktivno sodelovanje z nasprotnikom, je borba. Takega odpora je bilo pod fašizmom največ v širokih plasteh naroda. Širjenje diktatorskemu režimu nepovoljnih informacij, je bil drug način borbe, drugačen spet zažiganje potujčevalnic, drugačen atentati, poslednji pa vojskovanje.

Tako smo začeli leta 1928.

Za vzornike so nam služile četniške organizacije proti Turkom, **Mlada Bosna** proti Avstriji, deloma **Carbonari** v Italiji, v večji meri pa Irci na Angleškem.

Toda že leto prej, 1927. leta, je bila naša skrb nadaljevanje prosvetne dejavnosti na skrivaj, se pravi ilegalno, kajti dejanje je v resnici bilo protizakonito. Uradno so nam društva zaprli in nadaljevati je pomenilo kršiti zakon. Dani so bili vsi pogoji za pregon. Če je bilo to samo »čustveno« razpoloženje ali ajčkanje »želja«, naj vsakdo presodi sam.

Še obstoječa **Zveza prosvetnih društev** v Gorici, ki je sodila med liberalne organizacije, je organizirala od 7. do 20. marca 1927 v svojih prostorih v ulici Sv. Ivana št. 7 v Gorici, režiserski in pevovodski tečaj (za ilegalne čase). Za režijo je bil zadolžen tržaški režiser in igralec Just Košuta, za petje pa profesor Emil Komel. Tajnik Zveze je imel v večernih urah politična predavanja. Priprava na ilegalno prosvetno dejavnost je kapilarno zajela vso Goriško po zaslugi mladine. Na terenu pa se je skušalo takoj izpeljati načrt, ki so ga sestavili pri **Zvezi**.

Zgodilo se mi je, da so me nekoč »dobri« ljudje ova-

dili, da hodim po vaseh vadit zборе. V Zatoľminu smo s fanti imeli zbor, ki sem ga vadil pri Flukcu na zgornjem delu vasi. Pa sta me, skrita za zatoľminskim znamenjem pod gradom, čakala dva karabinjerja, ko sem se pozno v noč vračal v Tolmin. Ko sem zagledal »oči postave«, sem stisnil violino pod pazduho in skočil kot zajec po stranski cesti navzdol, da sem se ju rešil. Tisto noč sem le spal doma.

Tudi v Žabčah sem imel zbor. Pa smo se z Jelinčičem domenili, da pride na »veselico« v Žabče. Njega ni bilo, ker so ga spet »oči postave« na postaji pri Sv. Luciji zadržale in spet pospremile v Gorico, ker je imel prepovedano obiskovati deželno. »Veselica« je vseeno stekla in mladina je prišla do svojih užitkov. Prepovedan sad je vedno boljši od tistega, do katerega z lahkoto prideš.

Nekaj podobnega se je dogajalo na Volarjih, kjer je petje vodil dijak Ljubo Toroš. Ko je »izvidnica« javila, da se bližajo orožniki, ni bilo za občinstvo več programa, ljudje so se porazgubili po vasi in, ko so nenapovedani gostje stali pred prazno mlekarno, smo se Tolminci že spuščali po stezi k Soči.

To so samo navedbe primerov, ki so se vrstili po vsej Primorski z večjo ali manjšo intenzivnostjo. Naša naloga je bila, da bomo pripravljene za tisti čas, ko bo šlo zares. Da je bila ta politika pravilna, so dokazali poznejši dogodki, čeprav je bilo treba še dolgo čakati in tudi trpeti, da je hotenje postalo dejstvo.

Leto 1928 pa nam je prineslo velike novosti v našem boju. Svetovna javnost ni vedela za naše zatiranje. Treba jo je bilo opozoriti in jo skušati zbuditi iz neobčutljivosti do našega bednega položaja. Samo en način pa se je zdel našemu vodstvu v Trstu in Gorici primeren, da se bo široka javnost začela zanimati za nas. To je bila uporaba nasilja kot odgovor na nasilje. Vi ste nam zažigali kulturne domove, mi vam pa bomo zažigali potujčevalnice. Vi rabite proti nam smodnik, mi vam bomo vračali s smodnikom.

Sami od sebe sta nastali dve organizaciji brez imena. Prva v Trstu, druga v Gorici. Da sta nastali, ni bilo treba ustanovnih občnih zborov in volitev odborov, imenovanja zapisnikarja in skrbi za arhiv. Kdor je v povojnem času

posplošil ime TIGR, je to delal samo iz koristolovstva, in kdor se trka na svoje tigrovske prsi, ni v času fašizma naredil dobička za počen groš. V nevednosti pa se nadaljuje z izrabljanjem imena, ki ga mi Primorci, tisti, ki se nismo zatekli v Jugoslavijo, nikoli nismo marali in ga danes še bolj odločno odklanjamo, ko preko dokumentiranih poročil izvemo za zveze, ki jih je TIGR v Beogradu imel z angleško obveščevalno službo. O tem pa bi bilo o priložnosti dobro spregovoriti še kako jasno besedo.

V noči med 8. in 9. aprilom so fantje zasmodili prošeško osnovno šolo. Na Binkošti, v noči med 26. in 27. majem je ista usoda doletela otroški vrtec v Tolminu. (Požig šole sem že omenil v **Planinskem vestniku** letnik 1974, str. 118) 6. avgusta je gorelo v Štorjah; 28. pa je bil na vrsti »Ricreatorio« na Proseku.

Naravno je bilo, da so sledile aretacije. V Tolminu, na primer, je doletel krst »arešta« kar petindvajset fantov. Vsi smo bili iz Tolmina, kot da bi bilo nemogoče, da je kurjač lahko prišel iz sosednje vasi. Tako smo se po dveh dneh pripora spet vsi znašli pod milim nebom. Še danes imam pred očmi marešala Palumba z goriške kvesture, ki je bil zaradi svoje krutosti strah in trepet vseh, kako mi je razlagal, da so pri preiskavi v naši hiši našli vžigalno vrstico, la miccia. Jaz pa, da to ni bilo težko, ker je žival (1) tako lena, da samo poležava. Ni se pa mož spomnil bencina, ki je resnično služil za tisto nenavadno kresovanje, in je pritekkel, brez vednosti mojega očeta, iz njegovega avtomobila.

V Trstu so aretacije zavzele širši obseg in je že avgusta v prefekturni palači začela delovati pokrajinska komisija proti prvim Slovencem, ki so okusili kolonijo za politične konfinirance na otokih.

(Dalje prihodnjič)

(1) *miccio* = muc, mucek

EZIO MARTIN

BEVKOVO DOPISOVANJE Z MENOJ (nadaljevanje)

Od 24. decembra 1956 do 6. junija 1957 mi Bevk ni napisal nobenega pisma. Pač pa mi je poslal štiri razglednice. 23. januarja mi je sporočil, da mi je bil poslal *Otroška leta* (v zbirki *Bevkovo izbrano mladinsko delo* števil. 9), 12. februarja se mi je zahvalil za dve dopisnici, ki sem mu ju bil poslal.

24. marca sem mu poslal dolgo pismo (že navedeno v zadnjem Zalivu, stran 196, z napačnim datumom 27. marca), v katerem sem mu med drugim pisal:

»Ko sem poslal na Reko zadnji sveženj, sem pisal urednici EDITa in jo prosil, naj mi potrdi prejem petih poglavij, ki sem jih bil poslal v treh ločenih pošiljkah, in naj me obvesti glede morebitne objave. Vse do tega trenutka nisem prejel ničesar. Veste vi kaj več o tem? Upajmo, da globoka duhovnost, ki prešinja celoten Čedermačev lik, in njegova kristalna vest nista preveč tuja mentaliteti novih rodov!«

Bevk mi je odgovoril z dvema razglednicama iz Ljubljane.

16.

6. aprila 1957

Spoštovani gospod!

Zahvaljujem se Vam za prijazno pismo. Te dni imam toliko dela, da Vam ne utegnem obširneje odgovoriti. Kmalu se oglasim.

Dotlej lepo pozdravljam Vas, ženo in Ireno. Pozdrave tudi od moje žene!

France Bevk

17.

Ljubljana, 31. V. 1957

Dragi gospod Martin!

Tudi vašo karto sem v redu prejel. Moj molk je zakri-

vilo delo. Zdaj pa sem hotel prej izvedeti, kaj namerava »Edit« s »K. Čedermacem«. Založba mi ni pisala, a po nekem mojim znancem (sic) je dala negativen odgovor. Več v pismu, po nedelji. Te dni veliko potujem.

Lepe pozdrave Vam in družinici!

France Bevk

Neugodne novice glede objave Čedermaca na Reki mi je potrdilo pismo, ki je sledilo.

18.

Ljubljana, 6. junija 1957

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za zadnjo razglednico in za pozdrave! Čas je že, da Vam napišem pismo, ki ga že dolgo odlašam. S tem je vedno tako: kadar človek čaka časa in zbranosti za daljše pismo, tečejo dnevi in tedni in dolg narašča. Zadnje mesece so mi veliko časa vzele družbene funkcije, hkrati pa sem pisal spomine na življenje pod fašizmom (naslova še nimam) (1), kar je bilo težje, kot sem pričakoval. Še kaka dva tedna, tedaj bom oddal rokopis. Seveda me čaka že novo delo, le v juliju mislim samo počivati.

Nekoliko sem odlašal s tem pismom tudi zato, ker sem hotel vedeti, kako je s »Kaplanom Čedermacem«. Prosil sem nekega prijatelja na Reki, naj se informira pri založbi. Menda so se izrazili, da knjige ne nameravajo založiti, a da mi bodo pisali. Pisali mi niso, doslej imam samo kratko obvestilo mojega prijatelja. Bržkone tudi Vam niso pisali. Ne mislim knjige ponujati kot kramar blago (2), vendar se bom za stvar še zanimal. Če knjiga ne izide na Reki, potem sploh ne vem, kje naj izide. V Italiji bržkone ne. Ali imate kak odvišen prepis, da bi mi ga poslali ali prinesli s seboj? K nam prihajajo velikokrat vprašanja po slovenski literaturi v tujih jezikih, na primer iz Kitajske. (3)

Medtem je izšel peti zvezek mojih Izbranih spisov, trilogija Znamenja na nebu. Knjiga je debela (4) in Vam je zdaj ne bom pošiljal, izročil Vam jo bom osebno. V tiskarni je šesti zvezek, zgodovinski roman Človek proti človeku. V tiskarni sta tudi ponatisa mladinskih knjig Mali upornik in Črni bratje. Slovenskih klasikov, ki jih želite, imam sedem zvezkov že doma. Tiste zvezke, ki še manjkajo, mi bodo v

mejah možnosti priskrbeli antikvarično. (5)

Pri nas imamo veliko dežja, celo sneg je bil padel na novo zelenje in lomil drevje. Toda upajmo, da boste naleteli na lepo vreme v naši Baški grapi. Saj se naglo bliža čas, ko se bomo zopet videli na Kneži in v Ljubljani. Prej pa si bomo še kaj pisali.

Moja žena se zahvaljuje za pozdrave. Obadva pristrčno pozdravljava Vas, vašo ženo in malo Ireno.

France Bevk

1) Naslov bo *Mrak za rešetkami*. — 2) To je eden od redkih primerov, ko se Bevk v svoji korespondenci zaupno odpre. Pri tem čutiš veliko grenkobo, a nobenega čudenja. Bevk si je bil popolnoma na jasnem o naslednjem: *Kaplan Čedermac* je bil svoj čas koristen v boju proti vladajočemu fašizmu; če pa je v spremenjenem povojnem ozračju ostal nebodigatreba v Italiji, je ostal to iz drugačnih razlogov tudi v Jugoslaviji, kjer pa so vendar skušali reševati videz, vsaj v Sloveniji: Čedermac je bil namreč ponatisnjen 1956 pri Mladinski knjigi v zbirki Kondor, št. 1. — 3) Imel sem samo eno kopijo prevoda, ki mi seveda ni bila odveč; zato je nisem dal iz rok. Sicer pa ne vem, kaj naj bi bil Čedermac čev duhovniški lik mogel pomeniti Kitajcem 1957. — 4) *Znamenja na nebu* dejansko predstavljajo najdebelejšo od dvanajstih knjig Izbranih spisov, saj štejejo 593 strani, če vštujemo opombe Franceta Koblarja. — 5) Bevk mi je vselej s čudovito točnostjo in zavzetostjo priskrbel vse slovenske knjige, ki sem si jih zaželel. Mnoge mi je po njegovem naročilu pošiljalo v dar Društvo slovenskih književnikov ali Mladinska knjiga; mnoge pa je plačal iz lastnega žepa in mi nikoli hotel nič slišati o povračilu. Od približno 4 tisoč slovenskih knjig v moji knjižnici mi je četrtno priskrbel Bevk.

6. avgusta sem bil na Kneži. Tisto leto smo ostali v Sloveniji do 17. septembra. Še danes se mi zdi, da je bilo to najlepše poletje v mojem življenju. Nanj hranim živ spomin v nadrobnem dnevniku, ki si ga od časa do časa v trenutkih sprožnosti preberem. V tistem poletju sem se predal vsem užitek prijateljstva, zbornega petja, konverzacije v knjižnem jeziku in v narečju. Počez in povprek sem prehodil Julijce (že tri leta sem bil član Planinske zveze Slovenije), s kolesom sem prevozil na stotine kilometrov po Primorskem in Gorenjskem, srečal sem stare prijatelje in si pridobil novih.

Z Bevkom sem se srečal dvakrat: 14. julija me je on prišel obiskat na Knežo; 13. avgusta pa smo ga mi šli obiskat v Ljubljano. To je bil znamenit dan, in sicer iz več razlogov. Šel sem tudi v Dolničarjevo ulico, kjer sem prvič in zadnjič

obiskal izrednega človeka, velikega jezikoslovca prof. Jakoba Šolarja, ki se je bil pred nekaj meseci vrnil s petletnih počitnic na hladnem.

Ker je imel možnost osebnega srečanja, mi seveda Bevk v tistem času ni napisal nobenega pisma. Pač pa se mi je pogostoma oglašal z razglednicami: skupno jih je bilo šest. Na zadnji 9. septembra mi je pisal: »Končno danes zvečer odpotujem v Sofijo. Oglasil se bom ...«. In res mi je 18. septembra poslal razglednico iz bolgarske prestolnice.

Pravijo, da če ne gre hrib k Mohamedu, gre Mohamed h gori. Ker se mi je zdelo, da »novinarsko izdavaško podjetje« EDIT ni bilo preveč izurjeno v uporabi pošte, sem šel 12. septembra na Reko. Tam je prišlo do razgovora med mano in urednico Eldo Sansa, sveže poročeno Bradičić, sproščeno brinetko, ki si je brez najmanjše zadrege izmislila ne vem kakšen izgovor, ko sem ji vljudno poočital, da ni nikoli odgovorila na moja pisma. Pogovor je trajal slabo uro: v bistvu mi je povedala tole.

Izid prevoda *Čedermaca* je bil v programu za prihodnje leto, ampak ne pri EDITu, to pa zaradi tega, ker Italija v skladu z neko staro carinsko konvencijo ni dovoljevala uvoza knjig, natisnjenih v italijanščini, natis za samo Istro pa ne bi bil dovolj donosen. Zato je bilo treba najti način, da bi *Čedermac* izšel v Italiji. V začetku septembra je bil na Reki tov. Amendola; ob tisti priliki je bilo govora o kulturni izmenjavi in v zvezi s tem o možnosti, da se objavijo prevodi italijanskih avtorjev v Jugoslaviji in prevodi jugoslovanskih avtorjev v Italiji. Položaj je bil videti ugoden, posebno ker bi objave v Italiji lahko prevzele založbe, ki so bile v rokah KPI, se pravi Editori Riuniti, Parenti, Vallecchi. Sama urednica bi šla čez nekaj dni v Rim, da bi navezala stike z raznimi ambienti, torej tudi z jugoslovanskim kulturnim atašejem; in ob tisti priliki bi predlagala objavo prevoda *Čedermaca*. V ta namen me je zaprosila, da ji preskrbim sinopsis povesti (tri strani, ki sem ji jih poslal, ko sem se vrnil v Lyon) in naj ji pustim tipkopis prevoda.

Meni se je tista zamisel, da bi dali *Čedermaca* pod varštvo KPI, zdela zelo čudna, toda rekel nisem ničesar in sem pustil gospo Bradičić v veri, da me je prepričala.

18. septembra, na poti nazaj proti Lyonu, sem napravil odcep v Locarno, ker mi je bil profesor Tarabori sporočil,

da je bil prevod *Pesterne* izšel pod naslovom »La Bambinaia« in da sem lahko prišel po avtorske izvode in po honorar.

Ko sem zagledal tisto publikacijo, sem ostal zaprepaden. Ilustracije so bile idiotske čačke, ki niso bile vredne počenega groša; toda najhujše je bilo, da so bili besedilo sramotno okrnili, da bi ga lahko stlačili v 36 strani, standardno številko za zvezke Edizioni Svizzere per la Gioventù. Štiri poglavja od osemnajstih so bila v celoti izločena, ostala pa so bila tuptatam nerodno okrnjena. Zaradi tega je bila veljava povesti resno oškodovana, še več, uničena. Povsem zanič publikacija. Vse je bilo treba začeti nanovo.

* * *

Komaj smo prišli v Lyon, nas je azijska influenza pogrnala vse tri v posteljo. Lahko smo se ponašali, da smo bili v velikem francoskem mestu nekakšni »pionirji«; tako nam je rekel zdravnik. Zato sem pisal Bevku šele 7. oktobra. Tukajle je njegov odgovor:

19.

Ljubljana, 20. oktobra 1957

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za obširno pismo. Preden sem Vam odgovoril, sem čakal na izvode »Pesterne«, ki so me pričakali, ko sem se vrnil iz Beograda. Tudi jaz sem nekoliko razočaran nad izdajo, posebno zaradi krajšav, ilustracije bi še bile za silo, razen naslovne strani. No, kar je, je, ne da se pomagati. Upam, da se Vam bo posrečilo izdati povest neokrnjeno pri kaki drugi založbi. Sicer pa lepa hvala za poslane izvode.

Veselilo me bo, če bo »Kaplana Čedermaca« res mogoče kje v Italiji spraviti pod streho. Vsaj upanje je. Želim Vam uspeha pri prevajanju »Legend« in še bolj pri iskanju založnika. Prav bi bilo, da bi se italijansko občinstvo nekoliko seznanilo z našo literaturo; saj se pri nas zadnje čase precej prevaja iz italijanščine. Napetost stalno popušča in se bo to pokazalo tudi v pogledu poučevanja italijanščine v obmejnih krajih. Prve čase je bil odpor psihološko umljiv, zdaj pa ni več na mestu.

V Bolgariji mi je bilo dobro, četudi je bilo potovanje nekoliko naporno za moja leta. Bil sem zelo lepo sprejet, videl

sem zopet deželo in ljudi, ki so se mi prikupili po svoji pri-
srčnosti. Prevedli so tri moje novele, kar je tudi materialno
omogočilo moje potovanje. Jaz pa sem napisal za »Slov. Poro-
čevalca« štiri nadaljevanja potnih vtisov iz Bolgarije.

Kar se tiče mojega dela: kolikor me ne ovirajo funkcije
pripravljam 7. zvezek Izbranih spisov in dva nadaljnja zvezka
Izbranih mladinskih spisov. Izšla sta »Mali upornik« in »Črni
bratje« (1), ki Vam jih bom poslal te dni skupaj z dvema
knjigama, ki jih želite. V hrvaščini so izšla »Otroška leta«, iz
Nemčije pa mi piše neka gospa, da je prevedla »Petra Klep-
ca« in tudi našla založnika. (2)

Veseli me, da imate lepe spomine na počitnice v naši
Baški grapi. Moja žena je prebolela azijsko gripo in se zdaj
oba dobro počutiva; obeta se nam le zgodnja zima.

Od mene in od žene lepe pozdrave Vam in Vaši družini!

France Bevk

1) »Mali upornik« (štev. 10 v zbirki) obravnava osvobodilno
vojno. Glavni junak v njem je Tomažek, kurirček iz Zakojcè. Po-
vest je živahna, toda izrazito propagandistična tendenca ji jemlje
mnogo literarne veljave. Knjiga je bila večkrat ponatisnjena in je
v Sloveniji uraden učbenik v zadnjih razredih osemletke. »Črni
bratje« (štev. 11) pa je v vsakem pogledu zelo spodobno literarno
delo, posebno zaradi umerjenega tragičnega občutja, s katerim av-
tor poudari vzgibe pristnega domoljubja, ki je med obema vojnama
prevevalo šolarski in dijaški ambient v primorskih mestih, posebno
v Gorici. Mnoge prizore označuje kvaliteten realizem in so jih nav-
dihnili dogodki, ki jim je bil avtor sam priča, kakor Jerkov pogreb,
ki posnema pogreb mladega vipavskega študenta Draga Bajca, žrtve
fašističnega preganjanja (prim. F. Bevk, »Mrak za rešetkami«, Ko-
per 1958, stran 52-54). To je ena najboljših mladinskih povesti,
kar jih je Bevk napisal. Če je »Mali upornik« primeren za šole v
SR Sloveniji, bi po mojem mnenju »Črni bratje« predstavljali od-
lično branje za slovenske šole v Italiji. — 2) Gre za Else Eyhan,
ki ji bo dejansko uspelo objaviti 1958 v Reutlingenu, pri založbi
Ensslin in Laiblin, prevod Petra Klepca (pod naslovom »Der starke
Peter - Eine slovenische Volkssage«.

Po tem pismu mi je Bevk napisal tri razglednice; zadnjo od
14. decembra mi je poslal iz Trsta, kamor se je bil vrnil po dolgih
letih odsotnosti (»Danes sem v Trstu, obiskujem znance izpred
desetih let ...«). Razglednicam je sledilo pismo.

Po tem pismu mi je Bevk napisal tri razglednice; zadnjo
od 14. decembra mi je poslal iz Trsta, kamor se je bil vrnil
po dolgih letih odsotnosti (»Danes sem v Trstu, obiskujem
znance izpred desetih let ...«). Razglednicam je sledilo pismo.

Ljubljana, dne 29. 12. 1957

Spoštovani gospod Martin!

Hvala za pismo in za kartico, ki sta mi hkrati prišli v roke; medtem sem prejel tudi Vaša novoletna voščila. Ena razglednica se je torej izgubila. Neki, četudi majhen odstotek pošte se vedno izgubi.

Na pismo vam šele danes odgovarjam, zakaj ta mesec se mi je čudno razdrobil čas, bil sem le po par dni v Ljubljani in se kljub mnogim obveznostim šele zdaj zopet lahko resno oprinem pisanja. Bil sem zadovoljen, da sem zopet lahko obiskal Trst in Gorico, kjer sem preživel kakih trideset let in štejem med stare znance skoraj vsako hišo. Seveda bi me micalo z ženo v Francijo, vendar se zdaj še ne morem odločiti, ker še ne vem, kako bo z mojo kandidaturo pri prihodnjih volitvah in s tem v zvezi s časom. Moja želja je, da bi odložil to funkcijo, a iz kakih političnih razlogov vedno ne zadostuje samo moja želja. Vsekakor pa bi rad še enkrat videl Francijo. (1)

Zdaj sem se vrgel na potopis po naši Primorski za mladino, preden se lotim daljše povesti. (2) Upal sem, da Vam bom lahko poslal že roman »Človek proti človeku« (VI. zvezek Izbranih spisov) in spomine »Mrak za rešetkami«, a so tiskarne zavlekle delo. Torej enkrat v januarju ali februarju, medtem bo bržkone izšla tudi tretja izdaja »Tončka«.

Oba z ženo se lepo zahvaljujeva za fotografiji, ki sta prav lepi (3) in nama bosta dragocen spomin.

Novoletna voščila sem Vam poslal posebej, a Vam, Ireni in ženi voščim še enkrat zdravja in zadovoljstva, enako moja žena!

Lepo vas pozdravljava!

France Bevk

Moj novi naslov: Ljubljana, Tomšičeva 12. (4)

1) že med poletjem sem bil povabil Bevka in gospo Davcrino, da bi nas prišla obiskat v Lyon, in v pismu z dne 15. decembra sem svoje povabilo ponovil. Bevk je že bil prej v Franciji, in sicer v Parizu, od maja do septembra 1946 z delegacijo Julijske krajine na mirovni konferenci (prim. F. Bevk, »Pot v svobodo«, Ljubljana 1953, str. 207-226). 2) Ni lahko ugotoviti, kateri potopis ima Bevk v mislih, ker je 1958 objavil »Pisani svet«, kjer je Slovenskemu Primorju odmerjenih le nekaj strani, in 1959 »Ob morju in Soči-

Potopis«. Menda ima Bevk v mislih prav to knjigo. — 3) Gre za dvoje slik, ki sem ju bil napravil 13. avgusta v Ljubljani, ko sva šla z ženo na kosilo k Bevku v Šiško. — 4) Te besede so bile pripisane s peresom. Bevk ni bil menjal stanovanja, pač pa se je bilo Društvo slovenskih književnikov preselilo iz Wolfove ulice v Tomšičevo.

* * *

V prvih mesecih 1958 mi je Bevk napisal dve kartici in dve pismi, ki ne zaslužijo posebne omembe. Glavna novica je bila v pismu 20. aprila: »To pot na volitvah nisem kandidiral, na mojo željo, tako da sem zdaj bolj prost za počitek in za literarno delo. Sicer mi še vedno ostane dovolj družbenih funkcij, a te so vsaj več ali manj povezane z mojim glavnim poklicem - pisateljevanjem. Kar je glavno, je to, da mi ne bo treba venomer prekinjati kakega započetega literarnega dela.«

Jaz sem se bil medtem spet vrnil k svojim poskusom, da bi plasiral prevod »Pesterne« pri kakšnem italijanskem založniku. Obrnil sem se na S.E.I. (Società Editrice Internazionale) v Turinu, ta pa mi je vrnila sveženj prevoda skoraj z obratno pošto; posumil sem, da ga niso niti prebrali. Isto sem 3. marca ponovil z milansko založbo Baldini e Castoldi, ki mi je po enem mesecu vrnila prevod s pripisom: »... žal nam je, da nas takšno delo zaradi svoje kratkosti ne more na noben način zanimati.«

To brezuspešno romanje mi je že začenjalo presedati in, ko bi bilo odvisno samo od mene, bi bil rade volje nehal »ponujati knjigo kot kramar svoje blago«, kakor je bil prejšnje leto napisal Bevk. Poskusil sem še pri založniku Paravia v Turinu, na katerega sem se obrnil 12. aprila. Založnik mi je potrdil prejem z dopisnico, komaj je dobil prevod. Na odgovor sem čakal dva meseca, toda tokrat je bil odločno pozitiven in spremljala ga je kratka, a laskava ocena: »Povest se odvija mojstrsko, v čustveni globini, in tudi prevod je dobro izpeljan. Toda obseg je pičel: 33 tipkanih strani, s katerimi bi bilo mogoče napraviti zelo drobno knjižico ... Se ne bi dalo mogoče primakniti kakšen drug spis istega avtorja?«

Bila sva na konju. Novico sem Bevku sporočil v pismu z dne 23. junija, v katerem sem tudi naznanil, da bomo prišli vsi trije 4. julija na Knežo. Potem ko smo prebili teden dni v Turinu pri mojem očetu, smo preko Ljubljane in Jesenic prišli na cilj. Na Kneži sta me že čakali dve Bevkovi knjigi:

»Človek proti človeku« in »Mrak za rešetkami« ter naslednje pismo.

21.

Ljubljana, 2. julija 1958

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za pismo z dne 23. junija. Danes vam pošiljam dve knjigi; upam, da Vas bodo s tem pismom vred našle že na Kneži. Hkrati Vam sporočam, da sem spremenil načrt glede mojega dopusta, ker moram vsaj v glavnem dokončati neko delo. Ves julij in pol avgusta bom z izjemo kakega dne gotovo v Ljubljani. Torej se bomo lahko srečali ali v Ljubljani, če nas obiščete, ali na Kneži ali pa tu in tam, da se bomo do kraja pomenili, kar je lažje kot v pismu.

Škoda, da traja Vaše dovoljenje samo en mesec. Če želite dlje ostati, mislim, da bi se dalo tu podaljšati. Sporočite mi, da se bom natančno informiral. Potem bom po potrebi jaz prevzel posredovanje.

Vse drugo se pomenimo osebno. Upam, da ste z ženo in hčerko dobro potovali in ste pri najboljšem zdravju.

Lep pozdrav Vam, ženi in Ireni!

France Bevk

Pripis: Kosovela Vam izročim ob srečanju.

Izkazalo se je, da je bila viza za 30 dni še predolga, in Bevku se še sanjalo ni, kakšno posredovanje si bo moral naprtiti.

Dva dni po prihodu na Knežo sem bil izgnan iz Jugoslavije kot nezaželena oseba.

(Nadaljevanje sledi)

prevedel Alojz Rebula

Strah ni napreden.

Nikolaj Berdjajev

MOJA DREVESA

JABLANA.

Ste že videli kdaj jablane v Zasavju? Od daleč se ti zde, tako darovanjsko sklonjene k tlom, kot romarice, ki druga za drugo odlagajo v travo pretežke cajne. In ker trava ne zraste nikjer tako visoka kakor na Štajerskem, se zdi, kot da te zasavske romarice razgrinjajo svoje zelene pelerine v travo, potapljajo vanjo roke do komolcev, klečijo v njej, vse bežne od svojega bogastva.

Zasavska jablana - darovalka se ojablani, ne da bi mislila nase. Če je ne podpreš, se ji najlepši vrh od obilja nalomi. Sama ljubezen je je.

Zato so jeseni Štajercu »dile« polne sadja in jabolčnika mu ne zmanjka vse do nove bratve. Da, neredko ga ima tudi preveč. In zato je pot skozi Zasavje vsa v ljubezenskem znamenju jablan — in v razigranem znamenju jabolčnika. Rumeni naročja mušančkov se ti ponujajo ob poti. Rdeče okiteni bobovci stoje kot butarice v velikonočni procesiji. Zlate in rdeče parméne svetijo kot mala sonca z vej. Tu in tam melanholične rjave kosmačke pokukajo vate z žametnimi očmi. In otožno blede voščenke s svojimi napetimi belimi lički. Vse veje drobno in nagosto popikane s sadovi kot na otroških risbah.

Pridi v Zasavje spomladi in te jablane sprejmejo v čipkastih belih in rožnatih krilcih z vonjem po médu.

Pridi poleti, ko potapljajo zeleno razkošje v travo, in je pod njimi nešteto skritih mehkih ležišč za veselo štajersko ljubezen. Špalirji jablan! In na tej poletni razglednici manjka samo še nekdo: kakšen železničar ali knap na majavem kolesu. Kolo ne uboga, jabolčnik vodi kolena in pot je vse bolj vijugava. In vse daljša. A bodi brez skrbi, bodri Štajerc vselej srečno privozi do odcepa. Tam stopi s kolesa in ga celo v temi zanesljivo poriva navzgor do domače bajte.

Tam Štajerka dedca ne čaka z valjarjem, ampak z ma-

jolko! Skupaj ga zvrneta in tako gre laže od rok domači šiht, pa naj bo za plugom ali potem v svislih. Ali pa ob preši, med roji mušic, ko sladko omamlja mošt. Ali pa potlej v otavi na parni.

Kaj bi Štajerci brez svojega reznega, rumeno se iskrečega jabolčnika, ob katerem se utrže iz grla pesem in se v očeh vžgo vražički.

Majhno, ubogo življenje! Strgani klanci, večurno cmokanje po blatnem kolovozu na šiht in nazaj; pa borni plodovi peščene zemlje — pa mahedrave zakrpane hlače — pa izsušena ali razlézena žena, vse se obarva s toplim rumenim žarenjem v kozarcu.

Jabolčnik bo natočil v žile medlo vdanost v življenje — in slo po pozabi v petju. Koliko nedelj mi zanaša veter tam od Slapa ali od Polane njihove zategle, pol otožne pol razposajene odkruške zdravic:

*Pijmo šentjanževca,
da Bog nam zdravje dá,
da Bog nad zdravje dá
zdaj in na veke ...*

Ali pa tisto komaj razumljivo zasavsko nadaljevanko z nekakšnim otožnim, zateglim napevom:

*S trte pa gruojzdje,
lavindi vondi gruojzdje,
gruojzdje, grozdin, grozdon,
lavin divon, divin, divon,
z gruojzdja živon!*

Z gruojzdja pa vince, lavin divondi vince — vince, vincin, vincon, lavin divon, divindivon, z vinca živon! In zraven lesena, iz brun zbita miza, na njej štefan iskrečega se mošta, lesena klop, pa trta za senco. In žareče, zamaknjene oči, ko da gledajo v samo cankarjansko nebeško luč ubogih. Sedé pa pojejo kot v transu svoj: »Gruojzdjé, grozdin, grozdon ...«, poln kdovekakšnih davnih pomenov.

Spodaj pa se biblijsko sklanjajo jablane in slive, živinčeta počivajo v malih hlevčkih kot v jaslicah. Kak moker, rožnat svinjski rilec dobrodušno zabasira skozi režo svinjaka, ko da pripeva. Trde roke mož počivajo na ramenih prijateljev. Jutri bodo spet postali kretničarji, težaki v cementarni, krampači na progi, knapi v rovih. Zdaj pa se kot otroci iste

matere drže čez rame in — zibaje se — pojejo: »Mi se imamo radi, radi radi radi.« Jutri bodo ženske spet molzle, vardevale, rojevale, stradale, danes pa dekliško zardele ali zrelo razgrete postajajo znova mlade. Ah, vse bo še prav, saj vselej na začetku dne, za pogum in za edini užitek tega malega hribovskega življenja,« en glažek al' pa dva, to nam korajžo da«.

O, dobre štajerske jablane, ve veste, zakaj se morate vsako jesen šibiti do onemoglosti in roditi v pozno starost. S plodovi hranite Zasavcu otroke, kupujete mu kruh in sol, a z jabolčnikom mu vlivate vero v življenje. Za nedeljo in praznik pa ga povabite v svojo senco na kozarček: za urico sladke pozabe v veseli tovarišiji.

In nazadnje *LIPA*. Ne več tista izpred domače hiše, ki danes meče svojo senco že prek hišne strehe in bi po svoji mogočnosti spadala že v narodno pesem: »... je sredi mesta lipica ... Dunaj hladi nje senčica.« Ta lipa je vse preveč poslavljanje in otožen spomin. Kot se ji hrepeneče bližam iz daljave, tako se težkó poslavljam od nje.

A tu je zdaj druga, openska lipa, polna svetlih simbolov. Zjutraj gledam čez okno, kako pod njo hiti moja najmlajša v šolo, zavije na svojih coklicah za vogal — in lipa je spet sama.

Nato pride sobota in takrat se izpod nje prikažejo drobne noge z majhnimi stopinjami, za njimi kavbojke, nato sinji jopič, ob strani velika potna torba in nazadnje svetli plapolajoči lasje. To je moja srednja hči. Sinje oči pogledajo navzgor, v okno; in se smejejo, saj prihajajo — domov!

Včasih se prikaže izpod lipe nekaj primorsko živahnega, deklica na petkah s torbico, ki bi lahko pripadala tudi gospe; val črnih las ji pomrši burja; — to je moja najstarejša. Ta ne pogleda več v okno, hoče biti mlada gospa, ki pač ne prihaja več domov, ampak le na kratek obisk! Toda lipa tako domače zadiši, da pod njo naenkrat začne postajati otrok in se kot mala deklica ozre navzgor, če je kje mama. In mama opreza za oknom kot vedno! Zato mala gospa požuga mami s prstom, češ, že spet brez potrebe skrbiš, kako je z nami! In noge deklice-gospe z istim spočito podjetnim korakom kot v šolskih letih hite vse bliže — skoraj kakor domov.

Potem zahrusta čez dvorišče trd, mogočen korak. To je hišni gospodar. To je oblast. Ampak pod lipo se mu korak

zmehča. Ozre se v veje. Ali morda v okno, kdove?

Tako prihajajo domov. In lipa v našem vrtu zato ni slovo ne spomin; je prihajanje, je zavetje, je obet. Ta lipa je mladost najinih otrok, ki odhajajo in prihajajo, je vonj po njihovi mladosti. Vseeno, če je sonce v lipi ali pa se ji zaplete v veje nočni veter od Nanosa; ali morda topla, mehka sapa od morja. Poezija lipe kot v tisti davni pesmi:

»Veje raztezavala — k nebu je visoko, — meni pa je do srcá — segala globoko ...«

Poezija naše openske lipe: včasih z nežnimi trilčki slavca v živi meji. Včasih z debeloglavim čukom v rogovili, ki para noč s svojimi strašljivimi či-uuuk, či-uuuk.

O lipova krošnja, kako si polna miline; zakaj mimo tebe se vračamo ... domov.

JELŠA.

Ste že videli kdaj jelše nad Savo? Mislite si strmoglave bregove, gosto porasle z jelšami, ovitimi z venci bršljana. Veje se jim nekam radovedno stegujejo proti vodi. Skoraj se drže druga druge, kot bi se bale globine tam spodaj. Razmakniti jih moraš, če hočeš uzreti reko. A ko si med njimi izkoplješ majhno režo, se ustrašiš, ko ti zdajci udari nasproti od vode hlad in grozljivo mirno poklokotavanje.

Daleč spodaj leži skoraj negibna, kovinsko modra površina, le klockot jo izdaja. Odlomi jelševo vejo pa jo vrzi tja dol. Legla bo sprva na vodo mehko ko list. Počasi se bo zavrtinčila v kolobarju. Naenkrat pa bo reklo klock, reka bo za hip pokazala izboklo šobo, samo še en klock, in vejo bo posrkal vrtinec. Zato nam je bilo otrokom strogo prepovedano na tisti nevarni, a tako mikavni rob, kjer bi en sam nepreviden korak pomenil neizbežni klock v nepovratno.

Zasavski otroci smo dobro poznali takšne kotičke, in če smo posedali tam, smo zgolj zato, da bi poslušali navzdol, kako je Sava skoraj negibna in jelše nad njo vse zamaknjene, strnjene nad našimi glavami v pravo streho kot pragozd.

Potem smo poznali še drugače skrivnostne kraje, kjer se je breg spuščal položneje in so med jelšami in akacijami tekle strme potke iz tople sipe naravnost do proda. Zelo dobro si moral poznati presledek med jelšami, da si potko našel, zakaj na prvi pogled je bila jelševa stena neprehodna kot vhod

v džunglo. Odkrivati te skrivnostne vhode k skritim polotokom belega proda ob Savi pa je imelo še drugačen čar. Kdaj pa kdaj si lahko naletel na zaljubljenca, ki so si našli tam robinzonski otoček med trstičjem. In takle mali stržek je po sipki poti prav neslišno zdrknil skozi senčni jelšev gozd in prestrašil ljubimca huje kot majhen modrasek.

Zato je bila ljubezen za nas zasavske otroke nekaj neslišnega za Savo, toplega kot volhka sipa pod podplati, vabljivega kot nihajoče trstičje. In obenem grozljivo privlačnega — kot tista kovinska tišina in sredi nje kлокot skritega vrtnca.

Slovo od Zasavja, od njegovih lip in jelš in jablan, pa je bilo hkrati tudi slovo od otroštva. Drugo, tuje drevo je potem razpelo veje pod mojim oknom: platana.

PLATANA, slovesno velemestno drevo.

Bil je drevored platan, ki je senčil eno glavnih prometnih žil dunajskega Četrtega okraja. Pod okni dekliškega penzionata je tekla široka in sončna Wiednerhauptstrasse. In če sem dovolj stegnila vrat, sem skozi okna na izboklih prizidkih pročelja lahko videla zeleno kupolo Karlove cerkve tam na dnu.

Onkraj ceste se je skozi krošnje platan kot rumeno sonce svetlikala velika zlatasta krogla na izvesku kavarne *Zur goldenen Kugel* — Pri zlati krogli.

Ta svet, z mogočnimi platanami za ozadje in z vrvežem velemesta, utišanim od visokih soban z masivnim stilnim pohištvom, je bil ves skrivnostno potopljen kakor v podvodno tišino. Bila je podoba, kakor da za nas tam zgodaj vojne ni. Tam, v drugem nadstropju stare palače v središču Dunaja, smo živele študentke varno kot v podmornici — sredi oceanu hitlerizma. Kdove kako se je ravnateljicama, šarmantnima sestrama iz južnotirolske plemiške družine, odločnima anti-fašistkama, posrečilo v tistem času zbrati za tisti svoj penzionat tako pisan ducat deklet. Na šole so gojenke hodile ven, penzionat pa jim je poleg običajne oskrbe nudil tudi družabnost, učenje jezikov, obiske koncertov in gledališč in celo tenis in čolnarjenje. Med gojenkami so bile tedaj predstavnice raznih narodnosti in stanov. Tu je bila lepa poljska Judinja, ki je pod lažnim imenom »Inge Fischer« študirala solo petje. Tu je bila ruska pianistka, ki je nosila kljub ponarejenemu priimku na »von« izrazito ruski obraz širokih lič-

nic, z bakrenim slapom razkošnih dolgih las. Kljub svoji zmeščani, rusko obarvani nemščini, je drzno obiskovala najboljši dunajski konzervatorij. Med sabo pa smo jo lahko klicale z njenim pravim imenom Halka, ali ljubkovalno Halusja. Potem je bila tu mala, iskra alzaška Francozinja Jacqueline, ki je tolkla nemščino s francoskim naglasom: »Isch gehe im Kino.« Nikakor se namreč ni mogla naučiti rabe nemških sklonov, kar pa je pri študiju ni motilo, saj je študirala v operni šoli. Ta hči odvetniške družine ni zanemarjala kakšnega postranskega zaslужka. Kot lepotica je pozirala za umetniške fotografije in kot slikarski model. Razen tega jo je dnevno zagrinjala — ob našem nasmihanju — ljubezenska korespondenca. To šestnajstletnico frkljico pa je po lepoti prekašala njena mati, kar jo je nemalo jezilo. Slovanki sva bili še dve, poleg mene še Slovakinja iz Brna, brhka plavolaska s privihnjnim noskom, izzivalnih oblik in značaja. Ta je ob vsakem koraku omenjala očeta primarija in vsaj enkrat na dan je vpletla v pogovor »V našem sanatoriju pa ...« Študij medicine ji ni šel prida od rok, vendar nismo dvomile, kdo bo podedoval sanatorij. Če že ne kot zdravnica, bo kraljevala v njem s svojimi oblinami — kot žena kakega zdravnika.

Toda za okni v senci platan smo imele v svoji sredi tudi dve Nemki, Hanno in Ilse, južni Tirolki. Ti sta bili za kamuflažo vpisani v prostovoljno delovno enoto Arbeitsdienst. V prostem času sta pri direktorici, ki je bila »doktor juris«, študirali pravo, pri njeni sestri, profesorici, pa jezike ter sanjali diplomatsko kariero po vojni.

Célo nadstropje dostojanstvene palače v secesijskem slogu je bilo naše. In tam, visoko v zavetju platan, smo od popraste ravnateljice, Fräulein Sidoníe, vsrkavale duhá antifašizma in antimilitarizma, pa tudi nacionalno širino in srčno kulturo. Uvajala nas je v umetnost, v govorništvo, nas nekatere vodila k cerkvenim obredom v Paulánerkirche na naši ulici. Učila pa nas je tudi majhnih in velikih ženskih spretnosti. Vsak dan je ena od nas stregla pri mizi. Sprejemale smo na čajanke nekdanje vladne svetnike, polkovnika stare avstrijske vojske, baronice, notarje in glasbenike. Vse to je gospa Sidoníe imenovala »šlif«, se pravi uglajenost: kamorkoli naj bi šle, v veliki ali v mali svet, nam ta »šlif« ne bi nikoli škodoval. Za goste smo igrale prizorčke, vodile konverzacijo, pripravljale pustovanja in družabne igre. In na

vojno je spominjalo edinole to, da smo zvečer ob časopisu dobile dnevno lekcijo politične vzgoje. Gospodična Sidonie ali gospodična Eliza sta komentirali dnevne politične dogodke ne samo daleč od uradne linije režima, ampak večkrat tudi z jedko ironijo. Danes se sprašujem, odkod sta jemali takšen pogum, saj bi bili lahko imeli med sabo skrito konfidentko.

Ta drzna antifašistka živi danes v Lienzu kot upokojena odvetnica in je bila odlikovana z redom za hrabrost. Penzionat pa je, kakor mi je s pismom sporočila že 1945. leta, — v času šolskih počitnic leta 1944 porušila bomba. Najbrž tudi platan ni več.

Srce mi ne da, da bi se še enkrat sprehodila po Wiednerhauptstrasse. Naj mi ostane v srcu s soncem na šipah stare palače, z razkošjem starodavnih platan obakraj ceste in z zeleno kupolo cerkve Svetega Karla na dnu.

In z bežanjem belih prstov Rusinje Halusje čez tipke v Beethovnovi Mondschein sonati ali v Chopinovem Valsebrillante. In z vragolijami male Francozinje Jacqueline, ki jo je vsak dan čakalo vsaj pet ljubezenskih pisem. Čeprav vem, da je koketno malo alzaško lepotico zasula bomba v rodnem Strassbourgu. In čeprav vem, da je Halusjo nekdo spoznal in izdal ter je morala v taborišče, od koder se ni več vrnila.

Zato zame platane še vedno mečejo dolge migetave sence na pločnik v Wiednerhauptstrasse. In za oknom izbočenega drugega nadstropja v stari palači beli prsti igrajo Beethovnovi sonato. Skoraj da vidim odsev bakreno rdečih Halusjinih las za šipo, kako se ji vsipljejo po ramenih, ko se v glasbenem zanosu nagiblje nad klaviaturo.

Platane naše mladosti še vedno plahutajo s širokimi listi pod oknom. Halusja, igray! Nocoj mi zaigraj Chopinov Marche funèbre. In Jacqueline, daj, povej, koliko ti jih je pisalo danes?

P. P. PASOLINI IN VPRAŠANJE NAREČJA

(nadaljevanje in konec)

»VZVIŠENA DESNICA«

V Lecce je Pasolini pričel svoje izvajanje z branjem svoje neobjavljene pesmi iz drame »Bestia da stile«. Začela se je z naslednjim odlomkom:

»Domači govor: ljubi ga.

Nastavi svoje blagohotno in fonološko uho kramljanju,
(»Che ur a in«) (7)

*ki prihaja iz globin poldnevov
med suhim grmičevjem,
na tržiščih, na živinskih sejmiščih,
na postajah, med seniki in cerkvami —
Potem ugasne. In se bo z vzdihom
travnatega veselja proti
koncu mrakov zopet vnelo.«*

Z vrsto »skoraj dobesednih citatov iz Pounda, katerim sem dodal nekaj duhovičenja, da sem dal stvari večjo pomembnost« — tako sam piše — je Pasolini odlomek zaključil tako:

*V tvojem fašizmu brez nasilja, nevednosti,
brez prostaštva, pobožnjaštva,
vzvišena desnica,
ki je v nas vseh,
»prisrčen odnos z oblastjo«*

Hic

desinit cantus.

Vzemi ti vse to na svoje rame.

*Na mojih je nevedno; nihče ne bi doumel,
kako je to neomadeževano čisto, star človek pa
je za družbeno mnenje toliko bolj
občutljiv, kolikor manj se mu zdi važno.*

(»Gre
za razigrana božanstva.«)
Kot mladostnik mora spoštovati
svojo

javno

podobo;

mora varovati svoje oslABLJENE žIVCE
in iskati pokroviteljstva, sprejeti igro,
ki je nikoli ni sprejel. Vzemi to breme,
dečko, ki me sovražiš,
in nosi ga ti. Čudovito je.
Jaz bom tako lahko stopal naprej, olajšan,
in bom dokončno izbral
življenje, mladost.

Ta zadnja poslanica, deset dni preden je bil umorjen, ima gotovo nekaj pretresljivega. Spominjam se, da je »vzvišena desnica« v nas vzbudila pozornost in da nas je zmedla. Segla je in sega izzivalno do dna ... Domenico Scafoglio v omenjenem komentarju (8) obide problem: »'Vzvišena desnica' pa je ena skrajnih točk tega premišljevanja v (pesniških) paradoksih. Lahko namreč podvomimo v tak 'fašizem brez nasilja, nevednosti, prostaštva, pobožnjaštva'; kaj pa ostane fašizmu, če mu odvzamemo nasilje, nevednost, prostaštvo in pobožnjaštvo?« To je gotovo resnično. Toda po mojem mnenju zasluži ta šokantni odstavek večji premislek. In Pasolini sam nam je takoj, ko je prebral te verze, nakazal pojasnilo: »Kot vidite, se v tem samogovoru glavni junak drame, ki se imenuje 'Bestia da stile', obrača na nekega mladeniča, na mladega fašista, ter mu razlaga, kakšna mora biti resnična desnica. Imenuje jo 'vzvišena desnica', desnica, ki naj bi zajela in pritegnila vrsto vprašanj, za katera je absurdno, da bi postala izključna last fašistov; to so vrednote, teme, vprašanja, ljubezni, obžalovanja, ki pravzaprav veljajo za vse; fašisti so se jih polastili zaradi retorike, da bi izkoriščali njihov pomen. V resnici pa so to zadeve vseh nas. Toda v vseh nas, v vsakomur, ki je napreden in demokrat in ki hoče iti naprej, so te teme huda ovira, »težko breme«, kot pravi glavni junak, ki ga zato v nekem smislu odloži na rame mladeniča ter

reče: »Bodi fašist na drugačen način! Naprej, pravi, in sicer ne s črno srajco niti z rjavo srajco, če ni drugače kvečjemu s sivo srajco ...« Tu imamo eno tipičnih pasolinijevih »protislovij«; če gre namreč za pristne vrednote, za katere »je absurdno, da postanejo izključna last fašistov«, zakaj naj bi jih odložili prav na njihove rame in jih pozvali, naj ne bodo več taki. Protislovje je navidezno, ker se dejansko razvije v neko problematiko. Če dobro pomislimo, ugotovimo, da to ni »napad«, temveč obramba.

Kdor se dolga leta zavzema za obnovo ljudskih in pokrajinskih jezikov tako, da razkrinkava lakaje (v piemonteščini so jih zaradi njihove livreje imenovali »gamber ross«), prilizovalce, ki so pripravljeni postreči »jeziškožrcem« (9) »dvora«, kjer se vedno, povsod in z vsemi govori »mandarinski« jezik, na srebrnem krožniku z »odrezanimi jeziki«, ta ve, kako težavna in nevhvaležna je ta bitka. Piemonteža, ki bi se odkrito in jasno bojeval za svoj jezik, bi takoj razkričali kot »rasista«, ker bi s tem odrival priseljence, in ga zapisali med pristaše »savojščine« (10); v Furlaniji je človek v nevarnosti, da ga uvrstijo med tiste, ki se jim toži po Habsburžanih; na Siciliji med separatistične morivce in Giulianove sokrivce; ... povsod pa med zagovornike anahronističnih »mikronacionalizmov«, ujetih v mučno arkadijo, kjer bi človek ne opazil mnogo važnejših in zahtevnejših, diskriminatorških tem, kot je razredni boj, za čigar uspeh ne pridejo v poštev »narečja«, pač pa znanje jezika gospodarjev. V takih razmerah je pod ideološkimi pritiski iskren progresist, ki v »degradaciji« izraznega sredstva podrejenih slojev od jezika v narečje vidi pravi pravcati rop (rop »manjvrednosti«, potem ko je bil rop »večvrednosti« že izvršen), lahko psihološko prisiljen, da »opusti« neenaki boj. Od desne ga napadajo kot nevarnega prevratneža, z leve pa kot reakcionarja; zato se lahko zares vda že obrabljeni »kategoriji« in v skrajni obupanosti poveri »vzvišeni desnici«, ki je popolnoma paradoksalna in torej neobstoječa, sicer dragoceno breme, ki pa je postalo nevzdržno. (11)

Da razume to »duševno razpoloženje« in iz tega izhajajočo zadnjo Pasolinijevo obsodbo, mora biti torej člo-

vek »vključen« — v Gramscijevem smislu — v bitke za obrambo in pospeševanje ogroženih kultur in jezikov. Sicer pa postane Pasolinijeva misel jasnejša, ko z obrambnega in navidezno celo popustljivega stališča preide na napad.

NOVI KLERIKALIZEM

V Lecce je neki profesor, udeleženec tečaja, (prof. D'Armento) v dolgem posegu, (12) usklajenem s smerjo »progresistične pravovernosti« napadel Pasolinijevo stališče. Označil ga je kot zaviralno. (»Ko nam nakazuje, da je rešitev nekaterih vprašanj v gledanju nazaj in v poti nazaj.« Marx nikoli »ni imel simpatij niti ni predlagal vrnitve k obrtniškim dimenzijam.« »Gramsci je govoril o emancipaciji; emancipacija pa gotovo ne pomeni, naj se v posamezniku ohrani tisti njegov omejeni kulturni svet, ki se da izraziti z narečnim govorom.« »Torej, poučevati v šoli grški ali sardinski jezik — in tu ima Pasolini morda prav — to teh ljudi ne emancipira.« (13) »Marxu bi gotovo nikoli ne prišlo na misel, da bi govoril odklonilno o reformi šole.« »Šola je dala subproletariatu možnost, da se je pridružil političnim organizacijam naše države; povzročila je rast komunistične partije.« »O grški manjšini pa si ne znam predstavljati, kakšno revolucijo bi lahko naredila ...« itd.)

Pasolini je tedaj tako odgovoril: »Najprej bom pripomnil nekaj, kar te bo malce prizadelo. Nekaj časa že premišlujem, da nastaja v Italiji nov tip klerika in to je »progresistični« klerik. Zaradi zmage komunistične partije je to dejstvo precej grozeče. In jaz se še vedno pogumno imam za naprednjaka, to se razume. Vse vaše domneve o moji hoji nazaj so same bedastoče, kajti — pridite in dokažite mi — kje sem zapisal, da je treba iti nazaj? Kje? Pogledajte točko za točko in jaz vam točko za točko rečem ne; razumeli ste slabo, zmotili ste se; (14) nikakor ne nameravam iti nazaj in sicer zato ne, ker si zastavljam najbolj pereča vprašanja, zaznavam probleme našega časa ... Po mojem mnenju je zastarel prav ta novi »progresistični« klerik, ki začenja postajati hegemon narodne kulture in ki spreminja pristne spodbude v reto-

rične. Kadar rabiš besedo »emancipacija«, uporabljaš strahotno star izraz. Izraza »emancipacija« ne bi nikdar več smeli uporabljati, ker je to obrabljena, zastarela, razpadajoča beseda ... Ko govoriš o emancipaciji, omenjaš Gramscija; a za Gramscija je bilo povsem upravičeno govoriti o emancipaciji: Gramsci je namreč govoril pred štiridesetimi leti, v tistem arhaičnem svetu, ki si ga mi ne moremo niti predstavljati. Nadvse upravičeno je takrat govoril o besedi emancipacija, ker je bilo življenje sardinskih pastirjev takrat čisto drugačno. Razlika je nepojmljiva. Ne moreš se torej sklicevati na Gramscija kot na primer emancipacije, lahko mi navajaš Gramscija kot členu tiste verige zgodovinskih dogodkov, ki nas je danes privedla do novih izvajanj, ki nam zopet nakazuje nov način, kako biti napreden, nov način, kako biti Gramscijev pristaš. Kdo ve, kaj bi Gramsci dejal, če bi bil tukaj. Ti mi ga navajaš kot avtoriteto, kot Gramscija. Besede »rodomor« si namreč nisem izmislil jaz, izmislil si jo je Gramsci, kadar pa reče Gramsci rodomor, zavzame neko stališče: postavi se na stran žrtev proti tistim, ki so iz njih naredili žrtve, postavi se na stran partikularističnih kultur, ki so se upirale centralistični kulturi, ki jih je uničevala. Ni torej res, da se Gramsci v tem smislu ni opredelil, in ni res, da je nazadnjak, da gre nazaj, kdor se opredeli za neko ljudsko, v nekem pogledu zaostalo kulturo. Gramsci je bil namreč res zanje, bil je za tisto kulturo, želel je, da bi se tiste kulture ohranile, ker so tiste kulture predstavljale svet delavcev, proletarcev, subproletarcev, kmetov. Njihovega uničenja ni maral, to je jasno, hotel je, da bi prišlo do dialektičnega odnosa med temi kulturami in pa med veliko meščansko kulturo, iz katere je, kot Engels, on sam izšel, in je bil odločno nasproten njihovem uničenju. V najpopolnejšem smislu besede sem marksist, kadar rjovem, kadar se zgražam nad uničenjem ljudskih kultur, ker bi hotel ... da bi bile ljudske kulture prispevek, bogatitev in da bi prišlo do dialektičnega odnosa med njimi in vladajočo kulturo.«

V svojem odgovoru prof. Sobreru, docentu na univerzi v Lecce, (5) vztraja pri vrednosti te problematike, tudi zato, da bi odgovoril na naslednja vprašanja: »Če si

postavim vprašanje, do kakšne mere sem zares napreden, ali pa je ta naprednost v resnici neka oblika klerikalizma, do kakšne mere sem še napreden ali pa sem že novi klerik, delam to zaradi tega ... ker moram priti v tem primeru do globokega, obupanega, iskrenega soočenja s svojo vestjo.«

Nekemu študentu, ki je naperil filipiko proti meščanski kulturi, ki mu je bila vsiljena v »družinskem krogu«, in ki je trdil, da mora ljudska kultura zgraditi novo hegemonijo in biti zato »kultura nas vseh«, je Pasolini takole odgovoril: »... Ti — in to ti pravim z veliko simpatijo — si se uvrstil med tiste naprednjake, o katerih sem prej govoril; govoril si kot novi klerik, nisi si zastavil stvarnih vprašanj. Kadar praviš, da morajo množice priti k nam, da moramo poslušati, kar pravijo množice, trkaš na prsi naše malomeščanske vesti, zmoliš mea culpa naše malomeščanske vesti, se sramuješ svojega buržujstva in torej retorično mitiziraš ljudske množice, ki prinašajo te vrednote. Stvar pa v resnici ni taka ... Dejal si, da obstojata dve kulturi: naša meščanska, katere se deloma malce sramuješ, medtem ko se drugi, kot fantje iz Corleoneja, sramujejo narečja. Motiš se prav tako in nasprotno kot oni. Ne smeš se sramovati svoje meščanske kulture, kajti iz meščanske kulture, iz francoske revolucije, iz razsvetljenstva je izšel Marx in torej zavest vrednosti množic.«

»Problem šole« — je odgovoril istemu sogovorniku — »je težaven problem; ne smemo ga postavljati moralistično: tu ni dolžnosti — 'poslušati moramo, kar pravijo množice' — ker so bile te množice popolnoma okužene; okužene, glejte, okužene je prava beseda.«

Če torej povežemo to točko s prejšnjo o »vzvišeni desnici«, z lahkoto razumemo, da paradoks nastane iz izzivanja, kot reakcija na »nove klerike«, ki se imajo za pravoverne naprednjake in zato težko prenašajo problematiko, ki bi jih privedla k ponovni diskusiji o (dogmatičnih) kategorijah, ki bi jih potem često odklonili, a so se v njih udobno »zasidrili«.

REVOLUCIONARNA LEVICA

V Lecce je Pasolini priznal, da bitka za alternativne

in podrejene jezike ni zaključena. V odgovoru prof. Giuseppe Faracu, italo-albanskemu »papasu« iz S. Demetrio Corone in piscu teh opomb je dejal, da je naše izvajanje »popolnoma pravilno, le da bi ga morali dramatično prilagoditi času ... perspektive na šolskem področju pa da ni. Če bi vpeljali z vsemi uradnimi odobrenji, recimo v Kalabriji, italijansko-albanski šolski okraj, bi ta postal ohranjevalni činitej, samo ohranjevalni, nekakšen muzej, ki bi z drugimi stvarmi vred ohranjal albansko narečje za neko dobo, ne vemo pa, kako dolgo. Odlično, bolje tako, kot če se nič ne naredi. Toda to po mojem mnenju ni rešitev. Druga rešitev pa bi bila skrajnostna; da bi namreč vi Albanci zahtevali neodvisnost naravnost separatističnega značaja, kot jo zahtevajo Baski, Irci, in kot so jo pričeli zahtevati Korzičani. To je paradoks, kot tisti v zvezi s šolo (da bi namreč za nekaj časa šole zaprli, op. ur.). To pravim, da pokažem, kako je dejansko mogoče le malo narediti.« (17) Neki učitelj (Tempiasta) je tej trditvi ugovarjal: »Pasolini je predlagal neodvisnost izhajajoč iz jezika. Posameznik bi moral zahtevati neodvisnost svoje skupnosti na jezikovni podlagi. Ker pa tira ta proces do skrajnosti ter prihaja do meje politične neodvisnosti, bi rad vprašal, do katere skrajne točke lahko gremo? Če namreč smatramo jezik kot osebno sredstvo, bomo v določenem trenutku prišli do zahteve po neodvisnosti na osebni ravni.« (18) Pasolini je nato odgovoril: » ... To, kar sem označil kot paradoks, da naj namreč tukajšnji Grki iz Roghudi ali Calimere vzamejo v roke puške in ravnajo kot korziški independentisti, si vzel dobesedno in nekoliko naivno. To, kar sem rekel, je paradoksalna zadeva; vzemi jo kot paradoks. Svojo naivno nezrelo razlago tega, kar sem rekel, si prignal do predpostavljjanja tudi individualne neodvisnosti; vsak posameznik ima namreč svoj zasebni govor, svoje »narečje«, kot si pravilno rekel. Zakaj pa ne? Zares, zakaj pa ne? Anarhično nastrojenje, ki je na srečo v nas vseh, tudi v tistih, ki se tega ne zavedajo, in ki pride do izraza predvsem v pesnikih, pride do izraza prav v tem, v zahtevi po popolni lastni neodvisnosti, po popolnem lastnem separatizmu. To je paradoks. Navedel sem ga kot pesniško podobo, ki pa ima neko svojo stvarno podlago in sicer v

tem smislu: če ta opevana decentralizacija, to opevano samoupravljanje, o katerem govorimo retorično, hoče zares biti realno, mora postati skrajnostno, zavzeti mora popolno zavest samega sebe in postati neoborožena in ne nespametna niti fanatična oblika ekstremizma in separatizma.« (19)

Zavzetost za narečje se mora izraziteje osvestiti ob tragičnih podatkih zadnjega desetletja, ki pričajo o grozotnem rodomoru alternativnih jezikov in kultur, in mora torej tudi na podlagi anarhičnih načel postati predvsem bistveno revolucionarna: kot zavest in volja po odklonitvi (»separatizem«) totalne podreditve. Pasolini, ki je bil v začetku pesimist, tako da se mu je zdelo, da se ne da nič napraviti, se je v teku razprave polagoma prepričal, da bitka še ni zaključena in da zato še ni izgubljena.

Ko sem mu v svojem zaključnem posegu predočil, da na podlagi izkustva, ki ga imam kot profesor, lahko pričam o obstoju kulturnega pluralizma in da moja zavzetost za ogrožene jezike in kulture lahko priča o življenjski sili, o vitalnosti območij, ki se nesporno tudi vztrajno in zavzeto upirajo asimilaciji; in ko sem želel poudariti, da dejstvo, da se človek zateče k uporabi alternativnega jezika, zato da se brani pred kapitalistično rabo jezika, ne sodi v muzej, pač pa je odkritje orožja (»ne gre torej za nekaj, kar je preživelo, temveč za ugotovitev, da je tam 'skladišče orožja' in da 'piratom' orožje utegne priti prav«), je takole odgovoril in s tem po triurni razpravi zaključil svoje zadnje izvajanje:

»Moj odgovor bo zelo kratek, morda bo lahko neke vrste zaključek, ki se mi zdi precej pomemben. Vprašanje odnosa med narečjem, med ljudsko kulturo in kulturo šolnikov, kulturo vladajočega razreda, je bilo do pred kratkim dvojnega značaja: bilo je ali arheološkega, filološkega, konservativnega značaja (o tem pričajo zbirke pesmi) ali pa je bilo naprednega značaja v retoričnem smislu besede, predpostavljalo je neizpremenjeno stvarnost ljudskih slojev, dialektični odnos med ljudsko in buržujsko kulturo. (20) Mislím, da smo danes v teku naših razgovorov prerasli ti dve možnosti in da smo si zamislili novo, tisto, ki si jo omenil ti: to se pravi, da ne

smemo biti arheološki v konzervativnem smislu besede, pač pa da se moramo zavedati vsega tega, zavedati se moramo, da narečje ni več tisto izpred desetih let, temveč da gre za narečje, ki ga Kalabrež govori v Turinu. Ali pa vzemimo vprašanje narečja v Corleone. (21) Zavedati se moramo, da so narečni pojavi popolnoma drugačni, zavedati se moramo, da so v nekem smislu revolucionarni; in mladi ljudje, ki jih ti omenjaš in ki se poslužujejo narečja, ravnajo tako, ker so tudi oni začutili — čeprav ne popolnoma zavestno, pač pa eksistencialno — potrebo po borbi proti temu novemu fašizmu, ki ga predstavlja centralizacija, jezikovna in kulturna centralizacija potrošništva.« (22)

S prvotnega stališča odpovedi (»vzvišena desnica«) je prešel torej na obsodbo »novih klerikov«, potem k svobodnjaškemu razpoloženju, »ki je v vseh nas«, naposled pa je prišel do odkritja revolucionarnih napotkov, ki jih ponuja boj za alternativne jezike, in se v tem smislu angažiral. Ko sva se v Lecce pozdravila (odhajal je v Pariz, kjer je moral urediti zadnje formalnosti v zvezi z delom »Saló«), sva se domenila, da mu bom pisal po božiču in mu dokumentiral obstoj 'upirajočih se območij', »separatističnih« pojavov, ki so v Italiji še danes živi. Obljubil je tudi, da bo posodobil svojo že zastarelo antologijo narečnega slovstva XX. stoletja. Neugnanim članom mednarodnega združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur (AIDLCM) je Pasolinijeva opora pomenila moč, novo zavzetost, upanje. Toda 1. novembra 1975 je ta naša bitka postala še bolj grenka. Ideje, o katerih smo razpravljali v Lecce, so pustile jasno sled v Pasolinijevi posmrtni poslanici kongresu Radikalne stranke, ki je bil v Firencah 2. - 3. - 4. novembra:

»Drugačnost obstaja sama po sebi tudi v kapitalistični entropiji. V njej uživa (ali bolje rečeno trpi, in često strahotno trpi) svojo konkretnost, svojo stvarnost, svoj obstoj. To, kar je, in to, kar živi v njem, sta dva kulturna faktorja. Med tema dvema stvarnostima obstaja odnos, ki je često strahotno nasilen. Spremeniti ta odnos v dialektičnega, v dialektičen odnos med kulturo vladajočega razreda in kulturo podrejenega razreda, to je bila do danes naloga marksizma. Tak dialektični od-

nos ne bi bil torej več možen tam, kjer bi kultura podrejenega razreda izginila, kjer bi jo uničili, jo odpravili, kot pravite vi. Treba se je zato bojevati za ohranitev vseh oblik kulture, tudi tistih, ki so drugačne ali podrejene.« (23)

prevedla Marija Kacin

- (7) Pasolini sam pravi, da je vzal te izraze iz neke Orellijeve pesmi (*Volgar' eloquio*, cit. str. 34-35); *che ur a in, la lalia*, so »glasovi, kramljanje preprostih ljudi iz ljudstva, ki govorijo v svoji vsakdanjosti.« *Che ur a in*, ki zveni skraj kot nekakšen barbarški krič v »padščini«, preprosto pomeni »koliko je ura.«
- (8) *Volgar' eloquio* (cit. v tekstu), str. 29.
- (9) O »jeziškožercih« glej L. J. Calvet: *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*, Payot, Paris 1974. Delo je sedaj predstavljeno tudi v italijanščini: Mazzotta ediz. Milano 1977.
- (10) Značilno je, kar pravi Franco Catelli, ko kot »novi klerik« trdo napada »Ij brandé«, namreč gibanje za potrditev piemonteškega jezika, katero je 1977 ustanovil Pinin Pacòt: »... V Piemontu je folklor in študij, ki je z njo v zvezi, v veliki meri postala "izključna last" občinskih in delopustnih organizacij (Pro Loco, Enal, itd.), deželnih akademij, katerim se rahlo toži po Savojskih in po buržujskih krožkih in ki se grejejo pri retoričnih in simptomatičnih kaminih (fiama ch'as destissa nen - plamen, ki ne ugasne, je geslo enega teh združenj, ki se značilno imenuje »Ij brandé« - »Ognjišče«). Tu kar mgoli psevdokulturnih ustanov, ki se postavljajo v bran piemonteškega »jezika« (v prikriti protijužnjaški vlogi zaradi močnega priseljevanja) itd. itd. Glej De Mauro, Liberovici, Natali, Sitti: »La cultura orale, ricerche e proposte per la società e la scuola« - Ustno izročilo, raziskave in predlogi za družbo in šolo« (Zapisniki zborovanja »Za raziskavo in oživitve ustnega izročila«, ki je bilo v Novari od 30. januarja do 1. februarja 1976) Zal. De Donato, Bari 1977; str. 36 in sl.
- (11) Glej v tem pogledu odstavek, ki ga je napisal L. M. Lombardi Satniani: Pasolini - *Memoria ed eresia* v *Quaderni calabresi*, november 1975, str. 27 - 34; naveden v *Volgar' eloquio* str. 27.
- (12) *Volgar' eloquio*, cit. str. 54 in sl.
- (13) Pasolini v resnici ni rekel, da »pouk grškega in sardinskega jezika teh ljudi ne emancipira«. V naslednjem odstavku se bo videlo, da je odklonil izraz »emancipacija«, ker ga je imel za zastarelega in obrabljenega. Glede pouka »narečij« je rekel: »Odlično, bolje tako, kot da ga ni. Toda po mojem mnenju to ni nobena rešitev. Druga rešitev naj bi torej bila skrajnostna, itd.« To se pravi »separatizem«. (*Volgar' eloquio* str. 44 - 45). Kdor pravi »odlično«, ni nasproten.
- (14) Pasolini je v resnici, kot smo rekli, (tudi v razgovoru na te-

leviziji, ki je bil ponovno v oddaji po njegovi smrti, v dneh neposredno po umoru pesnika), govoril o »umiku nazaj« v zvezi z razliko med »napredkom« in »razvojem« (sistema): Ko smo stopili na napačno pot »razvoja«, smemo, da, celo moramo iti nazaj, da lahko potem stopamo v pravi smeri naprej. Toda, tako sam pravi, (»razumeli ste slabo, zmotili ste se«) vztrajati pri tem ni nazadnjaško ne reakcionarno; to je iti proti toku, odklanjati masifikacijo, pogumno predlagati druge »smeri«, »po piratsko« napadati tisto smer, ki so jo vsilili posestniki ladjevja.

- (15) Alberto Sobrero, docent zgodovine italijanskega jezika v Lecce; doktoriral je v Turinu, izšel je iz šole Corrada Grassija, ravnatelja Inštituta za italijanski jezikovni atlas (Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano).
- (16) *Volgar' eloquio*, cit. str. 73-74.
- (17) *Volgar' eloquio*, str. 44-45.
- (18) *Volgar' eloquio*, cit. str. 69.
- (19) *Volgar' eloquio* cit. str. 70-71.
- (20) V posmrtni poslanici Radikalni stranki pa je potem zagovarjal progresistično korist tega dialektičnega razmerja med vladajočo in podrejeno kulturo. V Lecce je gotovo nameraval odkloniti »statično«, nespremenljivo razmerje in pa idejo o ljudski kulturi, ki naj bi bila vedno in vsekakor alternativna ob vladajoči oblasti, medtem ko ji je lahko le podložna, ker je »okužena«. Meniti, da je »nedotakljiva«, in misliti, da prihaja napredek iz množic, je retorično stališče vredno »novega klerika«. »Razmerje« je veljavno, bistveno, če se uokvirí (da ponovimo, kar je rekel Norberto Bobbio) v »prostor, v katerem štejeta predvsem posameznik in svoboda, kjer so nasprotstva činitelj napredka, antagonizem pa neizogibno potreben moment, da pluralizem ne bo samo beseda in da bo družba vedno bolj omikana.« Tako izvajanje pa je pristno marksistično, kot je pravilno trdil Pasolini.
- (21) V teku razprave je prof. Governali poročal o primeru Corleone, kjer v buržujskih sprejemnicah zopet rabijo narečje (katerega pa podrejeni sloji odklanjajo) zaradi navade, ki jo Pasolini ima za lažni, zapozneli progresizem. (*Volgar' eloquio*, str. 66-67-68).
- (22) *Volgar' eloquio*, str. 81-82.
- (23) Govor, ki ga bi bil Pier Paolo Pasolini moral imeti na kongresu Radikalne stranke v Florenci, je v celoti objavil »Il Mondo«, L. XXVII, št. 46 (13. novembra 1975), str. 83 in sl.

MAGNETOFONSKI TRAK

O NATAŠINEM ŽIVLJENJU *

Rečeno je bilo, da ima Nataša vest in dušo. Pri njej je šel psihološki razvoj v presenetljivo smer: medtem ko se večini ljudi skozi življenjske preizkušnje duša shematizira in vest postopoma vodeni, se je Nataši primerilo tisto nevsakdanje: njena vest je postajala čedalje temeljitejša in duša popolnejša. Imela pa je to smolo, da njena okolica tega ni opazila, ampak jo je skušala temeljito izkoriščati, to se pravi, iz nje napraviti čimbolj delavnemu robotu podobno bitje, ki naj bi kdaj celo postalo plahi osebek »evropskega naroda«.

Ubogi Nataši se ni niti sanjalo, kako kruto igro igrajo na njene kocke, pardon, na njeno življenje, za njeno meso in za njeno kri, za njene korenine in za njene mlajše zance, ki jo bodo nosili v spominu. V udobnem meščanskem vrvežu, kakršnega ni preveč marala, je našla marsikatero stvar, ki jo je navdušila, da je postopoma izgubila kritični čut za politične marnje. Pa tudi mestni trušč ni mogel napraviti iz nje umirjeno žensko. Začutila je željo po zelenem, česar je v njenem mestu bilo čedalje manj. Odhajala je na prostrane ravnine in tam razmišljala.

V izobilju prostranih širjav se je razmahovala bujna suha trava, katere že dolgo ni nihče požel ne pokosil. Širila je svojo šopasto rast na vse strani, tako da so se Natašini svetli lasje plapolajoče merili z njeno sočno barvitostjo.

Veter je valoval, trepetal, ugašal; drevje se je upogibalo in nižalo svoje zelenje, Nataša pa je kot kmečka boginja mulila svojo bilko in lahkotno korakala po stranski stezi navzgor v hrib, da bi se nadihala razgleda čez morje. Tako je na lepem ugotovila, da je nihče ne razume, ključala jo je ta strahotna misel in oklevala je v izbiri obrambnega sredstva do okolice, samo da bi ne bila izločena iz skupnosti, ker biti izločenec modernega sveta je grozljivo. Ko je na dolgo pretehtavala, kdo bi bil v njeni situaciji še najbolj prijatelj, je s

* Nataša je bila opisana v *Zalivu* št. 48-49.

smehom ugotovila, da je njej enak Jezus. S tisto svojo učenaško glavo, od sveta odmaknjenimi idejami in prizanesljivostjo jo je še najbolj spominjal na varnost in enkratno iskrenost. Že pogovor z njim je v njej zapuščal pomirjenje in tega si je najbolj želela. Nemara je bil edini človek njenega rodu, ki je na tihem premleval enaka vprašanja, tuja svetu in družbi.

Ko se je prvič z njim pogovarjala, je njun pogovor izzvenel kot pesem. Kakor si je bilo njuno politično prepričanje nasprotujoče, tako so bile pogovorne navade in način pogovora enake. Nataše je bilo samo strah, da bi ne bila njena odkritost prevelika in ne bi Jezusova bližnja okolica izrabila njunih stikov kot vzrok za škandal. Jezus je takoj odkril njeno bojazen in se ji smejal, na široko smejal ter omenil, da bi bile take absurdnosti nevredne največjih jezuitskih jezikov. Seveda, je pomislila, toda ne gre za največje jezuitske dogmatiste, gre za prijateljstvo, katerega ne bo smel nikoli nihče umazati ali skaliti. Tako Jezus kot ona obožujeta naravo in tiste skrite povezave med umetnostjo in večnostjo. Nataša je poznala vzhod, Jezus izraziti evropski svet, navade in kulturo, in kdo bi ne izrabljaj prostega časa zato, da sooča svoja spoznanja in uživa ob kritičnih opombah drugače načitanega sobesednika. Njuno poznavanje kulture je mejilo na zadnjo možnost izpopolnitve, podobna sta bila dvema Faustoma, le da je bil »vzhodnjaški Faust« zaljubljen v misteriozno poetiko, »zapidnjaški« pa v filozofske traktate in duhovite satire. Vsak na svojem polu literature nista mogla premagovati svojih ustaljenih pogledov na lepoto, njune življenjske navade pa so se uskladile in s sramežljivostjo sta ugotovila, da imata najraje sinjo barvo.

»Sinja barva je barva neba.«

»In morja in rek in čistih obzorij,« jo je dopolnil.

»Usklajena je z vsemi ostalimi, celo z barvami ptic.«

»In se pticam nemara najbolj prilaga.«

Mar nas ptice vidijo v barvah, si je postavila vprašanje, a je raje ostala tiho, saj je večkrat zinila kaj takega, kar bi utegnilo biti njenemu sobesedniku smešno. Jezus je dobro poznal več jezikov, le domačega, tistega, ki je najbolj ljubil, ni dobro obvladal, ker je bila Nataša ena izmed redkih sorojakov, s katerimi se je družil.

Na Jezusa me je vezalo tisoč hvaležnosti in sem ugotovo-

vila, da sem dokaj neznamenit osebek vpričo Nataše, zlasti zaradi površnosti in vihravosti, ki sta mi prirojena. Nisem sposobna racionalizirati stvari kot onadva. Kvečjemu zapišem pesem, o tem pa ne bi rada poročala. Navdih je preintimno doživetje. Pa četudi je tako, ni lahko pesem in vse, kar je v njej, povezati s časom, v katerem živiš. Družbo kaj malo zanima pesem vse dotlej, dokler ji ne koristi. Biti mora taka ali pa tako izbrana, da razdira ali pa ustvarja okus večje ali manjše skupine, pravi umetnik pa se takim zahtevam ne more vedno odzvati. Ni mi do tega, da bi zabavala krčemske kroge, pa tudi do tega mi ni, da bi s pesmijo ustvarjala nove politične ideje. Kolikokrat so pesniki za idejo umrli in naša civilizacija je spoznala od stoletja do stoletja dokaj novih idej. Naj lepota pesmi rešuje ljudi? Ako ima tisti, ki si pesem želi, najmanjši pojem, kaj je lepota, potem naj bo, pesem naj bo lepo dejanje. S tem govorim o namenu poezije, a kaj, kaj je pesem? Odzvok pesmi je Jezusova razlaga Nataši, naj živi in naj bo srečna. Toda — je pesnik srečen, ko o tem pesem napiše? Verjetno je največ pesnikov napisalo najlepše verze v obdobjih trpljenja. Jaz ne; trpljenje in zapleti so se začeli šele takrat, ko sem pesem nesla v svet. Moja nezkušenost je bila že v tem, da sem jo ob prvem stiku pokazala na navadnem listu papirja kot kakšno navadno prošnjo ali članek. Še zdaj s svojimi najdražjimi vrsticami ne znam ravnati. Tolažilno je, če pomislim, da marsikateri začetnik prav vse objavi, da poznam gostobesednega pesnikuna, ki vse poskuse in zapiske spravlja v posebne mape, češ da jih bodo zanamci preprodajali kot v srednjem veku odpuške. Blišč tega sveta seže nekaterim v vrtoglave samoobčudovalne ekstremizme. Pesniki Zapada morajo biti pohlevni, in če premorejo le manjši krog bralcev, morajo biti dvakrat potrpežljivi. Moji mlajši znanci se je primerilo pred kratkim ...

V založbi je bilo vse čudovito pospravljeno. Omare. Svetilke so se bleščale. Zavese so bile skoraj do nevidnosti prelikane. Pisalna miza do milimetra zglajena. Nad njo Cankar. In pod Cankarjem glavni urednik, ki je ognjevito pisal v neki debel zapisnik. Naj je bila revica pesnica zakašljala še tako močno, da bi ga opozorila nase, se tiste spoštovanja vredne oči vanjo niso ozrle.

Vsekakor so jo poslali v pravo pisarno pravega urednika, a ta je strogo molčal in nekaj pisaril. Tam je stala že kakšnih deset minut, kup nesrečne nesreče, a on ni privoščil novinki niti besedice. In naj je bila z mesom in krvjo skrušena pred tistim presvetim Cankarjem in urednikom, nihče se zanjo ni zmenil. V njej se je kopičil manjvrednostni kompleks in čisto tiho je zamomljala:

»Prinesla sem svoje pesmi.«

»Kar pustite jih!«

»Saj ne mislite resno! Če že pišem verze, pomeni, da bi rada doživela vsaj nekaj komentarja. Lahko bi jih objavili ...«, kar ni bilo ne v skladu ne v hotenju nesrečne pesnice.

»Morda, če bo uredniški odbor tako sklenil,« je v peresnik zabrundal glavni urednik.

Izginila je skozi vrata. Po tisti mumiji je sklepala, da je kdo moral kaj strašnega sporočiti. Ni ji bilo do tega, da bi stvar raziskala, saj se je počutila kot bolnik. Do nje so »zavzeli« odklonilno stališče, kot se temu uradno pravi.

Odšla je v žalostno predmestje. Tam so jo bolj potrebovali. Odšla je k ženici, ki je venomer prebiralala stare knjige in je poznala tisoč tolažilnih besed.

Za težkimi vrati se je pokazala sključena starka. Namignila ji je, naj vstopi. V visoki sobi je bilo nametanih veliko starin, a med temi je bila najzanimivejša temno poslikana pokrajina. Njeni obrisi so bili oguljeni kakor divan, stoli, stene, prav vse je kazalo na predvojno obdobje. Skozi okno je bila vidna aluminijasta stena nove zgradbe. V njej je prebival dečko, kateremu so bile namenjene vse njene pesmi. Zagotovo jih je bral, a jih ni mogel razumeti, saj je bil po okusu za nekaj stoletij drugačen. Starka pa je umetniško preletela pesmi z igralskim naglasom, katerega so mlajši umetniki zanemarili. Prosila jo je, naj zvitek pusti pred motno sliko. Če jih ne bi pustila tam, bi jih doma sežgala.

Malajdo s pesniško žilico sem povabila na klepet z Jezusom in Natašo. Nagovorila sem jo, naj vse pove o svoji kafkadijadi, da bi pravočasno zajezila črnoglednost, ki se je je lotevala. In nič ni na svetu bolj žalostnega kot zagrenjen mladostnik, zaljubljen v civilizacijo, kateri pripada. Tak človek nosi v sebi prepolno mero ustvarjalnosti v tistem trenutku, ko usihajo izmišljeni junaki preizkušenih »izmov«.

Revica se ni zavedala, kakšen preobrat ji lahko obeta tako srečanje in je s seboj povabila svojega »angela varuha«, ki je v življenju morda prebral nekaj James Bondov in Saganinih najbolj dialogiziranih strani. V pogovoru je bil spreten in njegova najlepša lastnost je bila ta, da se je znal vživeti v družbo. Spraševala sem se, čemu sem jo povabila. Mar bi ne bilo dovolj to, da bi Malajdi osebno odgovarjala na njena vprašanja!

Prav Malajdin spremljevalec je sprostil pogovor, ker jo je pred nami vsemi vprašal:

»Oprosti, kaj je poezija?«

»Poezija je lepota,« mu je veselo odžvrgolela pesnica.

»Mar veste tudi to, kaj je lepota?« je zamišljeno vprašal Jezus.

»Neomadeževana narava. Zelenje. Zvezdna noč. Veliko slik, lep glas.«

»Že vidim, da ste istega mišljenja kot jaz — lepota rešuje svet.«

»Civilizacija pa jo sproti poustvarja in uničuje. Kar mi snujemo, bo veljalo za lepo nekoč, zdaj pa je nemara nevarno.«

»Spoznal sem lepoto besede. Nepomljliva je.«

»Skušal sem dojeti lepoto slike, a me je zapeljala v razmišljanje. Premotile so me barve, v njih še vedno vidim simbole in težko mi je, če umetnik sestavlja le vtise, saj me zanima tudi zgodba, v kateri je vtis nastal.«

»To, fabulistično zasnovo, so pogostokrat poudarjali stari slikarji, zgodbo boste spoznali v umetniških fotografijah, slikarjev pa je dandanes toliko, da ne veš, kateri bi lahko bil najboljši.«

»Še premlad sem, da bi me to sploh zanimalo, vendar se marsikatera slika nekam "zagleda" vame, če je zares dobra, pred njo oživim, nobenega drugega doživetja bi si v tistem trenutku ne želel. Taka slika je zame lepa.«

»In če bi se potrudil,« je tiho spregovorila Malajda, »bi se ti isto doživetje ponovilo, če bi znal prisluhniti umetniški pesmi, oprostite, besedi, kot je prej rekel gospod Jezus!«

»Vem, da je v vsaki dobri pesmi nekaj, kar bogati človekovo življenje, a meni so te stvari preabstraktne.«

Tedaj je s svojim globokim glasom nekam zmagoslavno začela Nataša. »Ne vem, kam se je zagledalo naše stoletje.

Vsa desetletja dvajsetega stoletja so bila naklonjena pesniškemu snovanju. So dežele, v katerih so pesniki zbirali v svojem krogu tudi tisoče pripadnikov, in so mesta, v katerih so pesniška snovanja izoblikovala takó močan vpliv, da so bila močnejša od politične volje. Besedila so se širila med ljudi kot kakšna zveličavna vera ali ideologija, način pesnenja je vplival na način življenja in celo pogleda na svet. Danes pa je pesniško sporočilo le eno izmed mnogih, da ne rečem, neštetih enako upoštevanih govoric. Če bi povedala naravnost svoje misli, bi užalila svojega prijatelja Jezusa, a umetnost umira z naravo vred, in prav resnično mislim, da so zelo vidni vzroki propadanja narave in propadanja umetniške besede med seboj povezani, če niso isti. Bojim se celo, da je lepota minljiva in da postaja vedno manj večna.«

Jezus je imel takoj obrambo življenja na jeziku:

»Pa menda ne bomo verjeli, da je umetnost edina oblika bivanja!«

»Manj preprosta oblika našega življenja še nikoli ni imela toliko zagatnih zank, v katerih so jo uničevali. Zame je življenje oblika svobode, in kadar postane življenje utesnjeno, se ne more izražati v umetniškem jeziku. Človek se takrat brani s protesti, protesti pa niso umetnost.«

(Dalje prihodnjič)

*Veliko silnega krije svet,
a nič ni silno tako kot človek.*

Sofokles, Antigona

BIAS

Nameraval sem se pravzaprav lotiti prispevka o domačem jeziku kot družbeni in kulturni vrednoti. Toda nedavna protislovenska gonja v italijanskem dnevnem tisku na Primorskem ter nesposobnost slovenske strani, ki na ponižanja in potvorbe ni zmoгла utemeljenega odgovora, je obrnila mojo pozornost v drugo smer:

Poglobiti se v vzroke manjvrednostnih občutkov in pojmovanj pri naših ljudeh in razgaliti njih pravo vsebino, njih umetno vcepljanje v slovensko zavest, pravcati psihološki teror nad mišljenjem in čustvovanjem slovenskega človeka, iz katerega nima izhoda, saj je vse obveščanje monopol enih ali drugih ideoloških sil.

Na začetku nekaj strokovnih opredelitev:

Če imajo raziskovalci družbenega dogajanja določene predsodke, lahko njihovo raziskovanje vodi do pojava, ki mu pravimo *bias* (izg.: baj's), to je, do popačenih sklepov, zakaj njihovo raziskovanje je imelo že vnaprej neko določeno usmeritev. Posledica le-te so pogrešene ugotovitve, ki se očitujejo v nekih namišljenih odnosih. Raziskav današnjih ter zgodovinskih pojavov in nasprotij ni mogoče obravnavati s stališča neke politične stranke ali ideologije. V takih primerih so popačene ugotovitve neizogibne. (1)

Zastarele, posplošujoče in dejansko nepreverjene negativne sodbe o skupinah ljudi, narodih ali posameznikih imenujemo *predsodke*. Če govorice ne potrjujejo predsodkov, se jih primerno priredi in potem izkrivljeno odda naprej. Tam, kjer tako početje povzroči opazne učinke, ne iščejo samih vzrokov, pač pa »krivce«.

Tako pride do črno-belega gledanja. Lastna skupina oz. narod se vedno presoja pozitivno, presojujoči se počuti kot nekakšen »razsodnik«. In ker je obseg posplošenega negativnega gledanja preširok, da bi ga bilo mogoče ustrezno preveriti, se človek brani preverjanja podedovanih predsodkov. (2)

Najbolj tipičen razlog za nastanek socialnih in s tem

tudi narodnostnih, političnih, kulturnih in zgodovinskih pred-sodkov je položaj, iz katerega izhajajo določene koristi ali pa domneva, da oni, do katerega imamo predsodek, ogroža naše koristi.

Takšno stanje le prerado poraja tudi učinek »grešnega kozla«. Tisti, ki naj bi ga usoda »tepla«, si bo rad poiskal nekoga, na katerega bo skušal prevaliti krivdo za svoje ne-uspehe. (3)

* * *

Neljuba usoda manjših narodov, kot smo tudi mi Sloven-ci, je v tem, da smo s strani številčno močnejših sosedov izpo-stavljeni nenehnemu psihološkemu pritisku, ki ga utemelju-jejo ravno prej omenjeni predsodki.

Gre za mnenje, prepričanje, da je manjšinska narodna skupnost v primeri z večinskim narodom manj kulturna, celo brez kulture. Njena kulturna ustvarjalnost v očeh pripadnikov večine kar zbledi ob njihovi lastni kulturni in zgodovinski mogočnosti, ki naj bi bila kar neposredna dediščina antične omike.

Zato je tržaški »Il Piccolo« brez kake pripombe ured-ništva lahko objavil dopis, podpisan z imenom: dott. Gae-tano Angelo Messina. Podpisani zatrjuje v njem nič manj kot to, da ima slovenska narodna skupnost pravzaprav še pred-nost, ker lahko zajema iz tisočletne italijanske kulture; tisoč-letja za slovensko kulturo pa da bodo morala šele priti (4) ... V javnost večinskega naroda širi takšna »vzvišena« pojmovanja predvsem šola.

Na zunaj izzveni sicer vse povsem demokratično, češ naj bo vsakemu dano, da pove svoje mnenje, saj v naši državi ve-lja vendar polna svoboda tiska in govora. Pri vsem tem pa tisti, proti kateremu so ta »mnenja« uperjena, nima možnosti, da bi jih zavrnil. Uredništva javnih občil objavijo sicer tudi nekaj dopisov iz vrst prizadete narodne skupnosti, a obe-nem še toliko več nasprotnih. S tem si rešijo »demokratični« obraz, toda obveljalo je pristransko in neresnično gledanje, ki naj bi bilo v skladu z domnevnimi nacionalnimi koristmi. V bistvu pa gre za ideološko politične koristi. Stranka, ki je na oblasti, skuša prepričati večinski narod, da edino ona ščiti državo, ki jo utegne ogrozati drugojezična narodna skupnost, zato goji še nadalje vse *stereotype* (usedline zastarelih, nejas-nih prestav), ki so ostali iz prejšnjih nacionalističnih in faši-

stičnih časov in se ohranjajo prav zato, ker pripadniki večinskega, pri nas italijanskega, naroda ne morejo preveriti dejanskega stanja zaradi nepoznavanja jezika svojih slovenskih sosedov. In končno le-tega niti nočejo, ker nagonsko le slutijo, da bi morali v nasprotnem primeru uvideti svoje utvare in se jih rešiti.

In ker je splošna človeška slabost, da bi vsakdo hotel biti »nekaj boljšega« od drugih, se bolj ali manj zavestno prepuščajo načrtnemu *zavajanju* (manipulaciji, strumentalizaciji), ki poteka preko javnih občil in javne vzgoje v jeziku, ki jim je domač, izkoriščujoč raven njih spoznavnosti in obveščenosti. (6) Mnogi med njimi, če ne na tihem kar večina, postanejo celo prepričani, da manjšinski narod vsled dozdevne nepomembnosti lahko mirno izgine brez večje škode, pred Bogom in pred svetom. Zato sprejemajo vse ukrepe, ki so uperjeni v spodkopavanje njegovega obstoja, potujčevanje in razlašanje zemlje manjšinski skupnosti, celo z nekim tihim zadoščenjem in odobravanjem.

Takšno je pri nas zadržanje tudi tiste zmerne italijanske javnosti, ki nam ni nasprotna, tiste javnosti, ki se zavzema za mirno sožitje, odpravo rasnega, jezikovnega in vsakršnega razlikovanja na svetu, za enakopravnost ne glede na raso, barvo kože, jezik in vero. Toda le v primerih, ko gre za narode v tretjem svetu, daleč od nas. Niti na misel pa jim ne pride, da bi protestirali proti razlašanju slovenske zemlje, ogrožanju življenjskega obstoja slovenskih sosedov, ne v imenu naprednih ne v imenu krščanskih idealov.

In tisti krogi pri večinskem narodu, ki se čutijo zaradi usode prizadete, hočejo videti prav pri Slovencih in vseh »Slovanih« grešnega kozla, ki je kriv njihove usode. Ne vojna, ki jo je sprožil fašizem, in politične razmere po njej da bi bile vzrok njihovega odhoda ali celo »pregona« iz Istre in Dalmacije, ampak kar na splošno »Slovani« so krivi tega, brez ozira na onstran ali tostran meje, le-tem pa da se povrh vsega še dobro godi. A so kljub temu nezadovoljni, se pritožujejo in hočejo ogroziti samo italijansko večino z vsiljevanjem posebnega zakona, ki jim bo dal še bolj privilegiran položaj, s čimer bo italijanska večina zaradi vsiljene uradne in javne dvojezičnosti diskriminirana, oškodovana, saj so dejansko dvojezični le Slovenci, ki bodo potem edini mogli zasesti mesta v javni upravi in vseh ustanovah.

Tako je tudi izzvenela gonja, ki jo je sprožilo novembra lani glasilo Liste za Trst »Voce Libera« proti osnutku zakona za globalno zaščito slovenske narodne skupnosti, povzela pa tudi tržaški »Il Piccolo« in Videmski »Messaggero Veneto«. Slovenci da imajo, ker so dvojezični, že sedaj prednost. Poleg tega pa živijo še v naravi in svežem zraku na Krasu, kar ni dano vsakemu Tržačanu.

Še posebno je bilo s tem v zvezi značilno stališče Zveze Istranov (Unione degli Istriani). Njen predstavnik Italo Gabrielli zatrjuje v zvezi z dejstvom, da je položaj slovenske skupnosti zakonsko različen v treh pokrajinah naše dežele (Trst, Gorica in Videm), med drugim: »Kot da bi tudi italijanska večina ne imela različnega položaja (naj zadostuje, če spomnimo samo na olajšave pri nakupu bencina in sladkorja, ki jih ima pokrajina Gorica, ter na podpise Tržačanov za prosto cono, za avtonomijo in obrambo našega Krasa)«. (7)

Podobne, le kraju in času ustrezne pojave, lahko najdemo tudi na Koroškem pri nemškem tisku ter pri koroški nemški javnosti.

Te vrste pojavi, pritiski in predsodki s strani odgovornih pri večinskem narodu nasproti manjšinskemu v isti državi oz. nasproti celotnemu sosednjemu narodu, niso nujno usodni za obstoj in razvoj slednjega ter njegovih zamejskih skupnosti, če le ostane samozavesten in si je svest lastnih kulturnih vrednot in lastne zgodovine.

Če pa sta sosednji narod ter njegova zamejska skupnost na takšen pritisk nepripravljena, se začneta vdajati zavajanju in psihološko podlegati. Kdo tudi ne bi podlegel ob sklicevanju na kulturna bogastva Rima npr. ter Florence ali Benetk, ki naj bi jih dozdevno ustvaril italijanski narod. Toda to slednje je, zgodovinsko gledano, le deloma resnično. Vsa omenjena bogastva so bila nastala v času pred italijansko združitvijo, ko so bila omenjena mesta ter druge dežele še samostojne države. Nastala torej v njih imenu in šele kasneje postala »italijanska«.

Vendar pa se naš slovenski človek tega dejstva ne zave in občuti svojo majhnost, ko postavijo pred njega takšne »argumente«. Posledica je, da izgubi vero v lastno narodnokulturno in narodnozgodovinsko poreklo. Da zapade pojavu, ki mu pravimo *cultural lag* (kulturno zaostajanje). Duhovna

kultura nekega naroda oz. neke skupnosti je namreč vezana na dolgoročne oblike življenja in mišljenja. Gospodarstvo in tehnika, oz. javna občila, pa te oblike hitro spreminjajo, kar pripelje do nasprotja med stvarno in duhovno kulturo nekega naroda. »Cultural lag« je zapoznalo osvajanje novih kulturnih spoznanj pri določenih slojih prebivalstva, npr. med slovenskim izobraženstvom, za njim pa med vso slovensko zamejsko skupnostjo. (8)

Posledica tega zaostajanja je občutek manjvrednosti nasproti večjim italijanskim oz. nemškim sosedom, vsled katerega se je pri velikem številu naših ljudi začela izgubljeni psihološka odpornost in vera v smisel slovenskega obstoja. Prihaja do privzemanja drugega jezika (asimilacije) in opuščanja lastnega, do privzemanja načina obnašanja naših sosedov, obnašanja prevladujoče večinske narodne skupnosti v zamejstvu. To pa je natanko tisto, po čemer so ustvarjalci manjvrednostnega vzdušja stremeli.

* * *

Manjvrednostni občutek slovenskega izobraženstva in slovenskih ljudi nastane zaradi napačnega obveščanja in ni samo slovenski pojav. Ustvarjalci zgodovine in kulture oz. krojilci javnega mnenja sosednjih velikih narodov širijo pod plaščem »znanstvenih« razlag *ideologijo* (9) v svojih spisih. Ideologijo, ki svoj lastni narod povzdiguje, sosednjega, šibkejšega pa ponižuje. Pravi namen tega početja torej ni odkrivanje zgodovinske in kulturne stvarnosti, ampak nacionalizem, vcepljanje manjvrednostnega občutka. Tako slovenski izobraženci, šolniki, zgodovinarji, časnikarji prav iz tega občutka verjamejo, da je vse tuje boljše kot domače. Prevzela jih je mogočnost, veličastnost moderne države in naroda, številnih ustanov, muzejev in vseh drugih prituklin velike nacionalne države. Zato nekritično povzemajo izvajanja in gledanja, ki jih porajajo te ustanove, posebno univerze, ne da bi se zavedali njih nacionalne ideološke vsebine in zavrnilo vse tisto, kar nima prave, znanstveno utemeljene podlage. Poleg vsega pa s pogostnim navajanjem tujih piscev in njihovih del poskušajo ustvariti prepričanje o njih lastni razgledanosti, opozoriti na znanje tujih jezikov, na poznanje tujega sveta, ki je v primeri z domačim neprimerno naprednejši. Primerjaj samo članke v mariborski reviji »Znamenje«; da nave-

demo enega najbolj značilnih slovenskih pojavov te vrste danes. A pisci se v opombah sklicujejo poimensko na tuje pisce in njih dela, navedejo stran, odkoder so navedene povzeli, pa so formalno kriti. Drugo vprašanje pa je, kdo od njih je uporabljene navedbe kritično presodil in jih javnosti stvarno prikazal.

Med najpomembnejše vzvode pri ustvarjanju občutka manjvrednosti spada gotovo *razlaganje zgodovine*. V tem primeru naše slovenske zgodovine. Ideološka razlaganja vodijo do različnih zornih kotov njenega tolmačenja. Vsak tabor poudarja pri zgodovini tisto, kar najbolj odgovarja njegovim idejnim koristim. Tako lahko gledamo na slovensko zgodovino s krščanskega, liberalnega, socialističnega in drugih izhodišč. Vsem tem izhodiščem pa je skupno to, da ne izhajajo prvenstveno iz slovenskega gledanja. Da niso prosta vplivov tujih razlag in ideologij ter njihovega izrazoslovja. Da večina piscev, posebno oni, ki so na merodajnih položajih, ne vidijo ali pa nočejo oz. ne smejo videti ideološke vsebine tujih razlag in trditev. Bolj varno je zanje oz. zato, da obdržijo svoje službeno mesto, če svoje raziskave ter zgodovinske spise podredijo določeni ideološki usmeritvi. Takšni, ki odgovarja političnemu sistemu, v katerem živijo. Da ustvarjajo torej »bias«, pogrešene razlage, popačena sklepanja, katerih edini namen je, usmerjati slovenske množice v določeno prepričanje, ideologijo, ki naj utrjuje ustrezen idejni sistem.

V sestavku »Slovenci in slovanstvo« (Zaliv 1978, 3-4) je bilo zavzeto med drugim tudi kritično stališče do izraza »Alpski Slovani« za Slovence oz. Karantance, kot ga uporablja nemško in avstrijsko zgodovinopisje, zato da bi nam odrekalo že v karantanskih časih izoblikovano narodno poreklo. Kljub osvoboditvi izpod avstronemškega jarma pa isti izraz vse do danes uporablja ljubljansko zgodovinopisje, ker je pač odgovarjal aleksandrovski in rankovičevski politiki postopnega pojugoslovanjenja. Da bi bili za take namene čimprej voljni, naj bi bili prepričani, da smo bili vso zgodovino samo podložni in da je tudi nadalje vztrajanje v slovenstvu brezupno. Bratski slovanski narodi pa so vedno pripravljeni odpreti nam vrata pod skupno streho.

Takšni razlogi vodijo do sistematičnega potvarjanja slovenske zgodovine. Od že omenjenega zanikanja izoblikovane slovenske narodnosti do nenehnega ponavljanja trditev o slo-

venski podložnosti »tujim« vladarjem in plemstvu ter njihovega vtepanja v slovensko zavest, vsled česar se slovenski človek čuti nasproti sosedom nemočnega in nesposobnega, da bi vztrajal v slovenstvu.

Potvorbe z ideološkim zavajanjem oz. »bias« se najbolj očitno odraža pri izničenju in sistematičnem zanikanju slovenske politične zgodovine. Podlaga so mu trditve, ki jih je izdelalo avstronemško in nemško zgodovinopisje, hoteč doprinesti svoj delež k pohodu nemštva v smeri proti Jadranu. Nemška javnost naj bi bila prepričana, da je slovenstvo tako malo pomembno, da ga nemštvo lahko brez škode pohodi, saj pomeni veliko več pred zgodovino in Evropo nemški most do Jadrana. Slovensko izobraženstvo in ljudstvo pa naj bi doživelo zlom svoje narodne zavesti, češ kaj bomo mi Slovenci, majhni, revni in ubogi, nasproti nemški tehnični sili in velikanom nemškega duha, ki je nemštvu omogočil mesto med evropskimi in svetovnimi kulturnimi narodi.

Proti takim namenom nemštva so se postavili v prvi vrsti slovenski pisatelji in pesniki, začenši s Prešernom, opiraje se kasneje na panslovansko ideologijo. Njihov odpor je bil predvsem nagonski, saj niti njihovo znanje niti panslovanska odrešitvena ideologija nista uspeli zavriniti potvorb slovenske zgodovine, ki jih je izdelalo nemško zgodovinopisje in jih razširilo med evropski znanstveni svet.

Panslovansko gledanje je slovenskim zgodovinarjem že pred prvo svetovno vojno precej meglilo pojme o izvirnosti slovenskega naroda. Toda vsaj nasproti nemštvu, ki je svoje zgodovinske potvorbe zavilo v avtoriteto znanstvenih dognanj, so uspeli obdržati pojem o lastni slovenski zgodovinski preteklosti. Po prvi svetovni vojni pa so zaradi političnega režima popolnoma prevladala panslovanska oz. jugoslovanska tolmačenja, kot jih je utemeljeval zgodovinar Ljudomil Hauptmann, in se obdržale do danes.

(Dalje prihodnjič)

-
- (1) A. Burghardt, Einführung in die Allgemeine Soziologie, založba Wahlen, München 1972, str. 63.
  - (2) H. Strotzka, Einführung in die Sozialpsychiatrie, Hamburg 1965, str. 129, P. Atteslander, »Das soziale Vorurteil«, Militanter Humanismus, založba Silbermann, Frankfurt/M. 1966, str. 98.
  - (3) P. Atteslander, »Das soziale Vorurteil«, str. 88.

- (4) «Il Piccolo» dne 8. feb. 1979, dobesečno: «Il minimo che si possa dire è che la nostra scuola gli abbia "lasciato" sviluppare un organico senso critico. In conclusione vorrei aggiungere che, per quanto mi riguarda, è la minoranza di lingua slovena ad avvantaggiarsi maggiormente della possibilità di attingere ad una cultura solida e millenaria come la nostra cultura italiana, se non altro perchè i millenni per la cultura slovena hanno ancora da venire.»
- (5) A. Burghardt, itm. str. 61.
- (6) A. Burghardt, itm. str. 67.
- (7) «Il Piccolo» dne 7. feb. 1979, dobesečno: » ... come se anche la maggioranza non avesse o sognasse trattamenti diversi (e basterebbe ricordare la benzina e lo zucchero agevolati in provincia di Gorizia e le firme dei triestini per la zona franca, l'autonomia e la difesa del nostro Carso!).«
- (8) W. Ogburn/F. Nimkoff, A. Handbook of sociology, London 1964, str. 46.
- (9) prim. »Slovinci in slovanstvo,« Zaliv 1978/3-4, str. 223.

Sociološko-ideološka piramida jugoslovanske družbe ima za temelj klansko mentaliteto; nad njo je vera, versko občestvo; komaj na vrhu so prvine nacionalnega oblikovanja in zavesti ter svetovnih političnih ideologij: demokracije, fašizma, komunizma itd.

Ante Ciliga

MED KOMUNISTIČNO DIKTATURO IN DEMOKRACIJO

(nadaljevanje)

Teoretična zavest partije mora iti pred spontanim delavskim gibanjem, mora mu kazati pot. Medtem ko je bil Plehanov prepričan, da bo v zaostali Rusiji kapitalizem liberalnega meščanstva, združen s parlamentarno demokracijo kot obliko državne ureditve, postopoma razvil takšne proizvodne sile in takšen proletariat, ki bo v daljni prihodnosti ustvaril podlago za graditev socializma, je bil Lenin v resnici mnenja, da prihajajoče družbe v Rusiji (dejansko kapitalizma) ne sme organizirati posedajoče, marveč izobraženo meščanstvo. Vodstvo države mora prevzeti majhna in strumna stranka buržoaznih intelektualcev, brez prave notranje partijske demokracije, pod osebno Leninovo diktaturo.

Lenin je s tem v dobršni meri zanikal temeljno tezo Marxovega zgodovinskega materializma, da baza določuje nadstavbo. Zanj je ravno obratno: nadgradnja določa podstavbo, zavest družbeno bit.

Temu prepričanju se ni Lenin nikoli odrekel. Še leto dni pred svojo smrtjo, ko je bil že zelo bolan, je zavrnil tiste marksiste, ki so trdili, da je socialna revolucija v nerazviti Rusiji v nasprotju z Marxovimi predstavami. »Vsi ti se imenujejo marksiste, pojmujejo pa marksizem neznansko dlakocepsko. Bistvenega v marksizmu niso nikakor doumeli: namreč njegove revolucionarne dialektike ...

Neskončno šablonski je na primer njihov argument, ki so se ga v času razvoja zahodnoevropske socialne demokracije naučili na pamet in ki je v tem, da še nismo zreli za socializem, da pri nas ni, kakor se izražajo razni 'učeni' gospodje iz njihovih vrst, objektivnih ekonomskih pogojev za socializem. Nikomur ne pride na misel, da bi se vprašal: ali se mar ni moglo ljudstvo, ki ga je zatekel tak revolucionarni položaj, kakor je nastal med prvo imperialistično vojno, zaradi brezizhodnosti svojega položaja vreči v boj, ki mu je

odpiral vsaj neke možnosti, da si izbojuje neobičajne pogoje za nadaljnji napredek civilizacije? ... Če je za zgraditev socializma potrebna določena stopnja kulture (čeprav ne more nihče povedati, kakšna je ta določena 'stopnja kulture'), zakaj ne bi smeli začeti najprej s tem, da na revolucionaren način izbojujemo pogoje za to stopnjo, šele **potem** (podčrtal Lenin!) pa, na osnovi delavsko kmečke oblasti in sovjetskega reda pohitimo za drugimi narodi?» (32)

Lenin se je tudi dobro zavedal, da peščica poklicnih revolucionarjev ne bo mogla zrušiti stare družbene ureditve zgolj s pomočjo šibkega ruskega proletariata. Zato je skoval premeten taktični načrt, kako bi v prevratniški boj vključil še vse druge opozicijske sile: siromašne kmete, malo buržoazijo, nezadovoljne intelektualce, zatirane neruske narode, celo napredne pravoslavne duhovnike ... Socialno demokratska stranka, ki ji načelujejo revolucionarni meščanski izobraženci, ne sme voditi boja proti carizmu in kapitalizmu samo v imenu delavskega razreda, temveč tudi v imenu vseh zatiranih. V luči te naloge je Lenin večje prikazoval družbeno ekonomski položaj vseh slojev in razredov ruske družbe.

Tako je Lenin sodeloval v pripravah na II. kongres Ruske socialno demokratske delavske partije (RSDDP), ki naj bi povezal in zedinil razpršene krajevne organizacije v enotno stranko, z jasno zastavljenimi načrti in dobro premišljenimi cilji. V »**Iskri**« je vedno znova zahteval, da je treba najpoprej razjasniti vprašanja o ciljih, nalogah in organizacijskem ustroju partije. Postavljal je povsem nedvoumno zahtevo: » ... revolucionarni socialni demokrati nismo zadovoljni s tem klečeplazenjem pred spontanostjo ..., zahtevamo, da se taktika, ki je vladala zadnja leta, spremeni in izjavljamo: Preden se bomo zedinjevali in zato, da bi se zedinili, se moramo najprej odločno in določno razmejiti«. (33)

2. DRUGI KONGRES RUSKE SOCIALDEMOKRATSKE STRANKE

Razumljivo je, da je zato na II. kongresu RSDDP, ki se je začel 17. (30.) julija 1903 v Bruslju, nadaljeval pa v Londonu do 10. (23.) avgusta 1903, prišlo do najbolj ostrih nesoglasij.

Že ob prvi točki dnevnega reda se je pokazala razpoka. Judovska zveza Bund je zahtevala avtonomijo za svoje orga-

nizacije s pravico, da bi sama volila svoj lastni centralni komite, da bi vodila svojo lastno politiko v zadevah judovskega prebivalstva, da bi jo priznali kot edinega zastopnika judovskih delavcev. Kongres ni ustregel tem zahtevam.

Pri obravnavi strankinega programa, njegov osnutek sta predložila kongresu Plehanov in Lenin, se je vnel nato oster spor med »ekonomisti« in Leninovimi »iskrovci«. »Ekonomisti« so nasprotovali privilegiranemu položaju partije v odnosu do sindikalnih zahtev, izrekli so se proti centralističnemu ustroju stranke in obdolžili »iskrovce« diktatorskega jakobinskega ravnanja.

Kmalu so se pojavile tudi razlike med Leninom in nekaterimi »iskrovci«. Ko je Lenin predlagal, naj bi zmanjšali število članov uredništva »Iskre« od šest na tri, ostali bi samo Plehanov, Martov in on, ga je Trocki obdolžil, da hoče »odžagati« stara veterana socialno demokratskega gibanja Akselroda in Zasuličevo.

Mnogi delegati so ostro kritizirali Leninov organizacijski načrt. Očitali so mu, da želi zagospodovati nad partijo. V takšnem napetem vzdušju so zatem obravnavali vprašanja strankinega statuta.

V svojem osnutku prvega paragrafa statuta — o članstvu v partiji — je Lenin vztrajal pri zahtevi, da je lahko član stranke vsakdo, ki priznava njen program in jo podpira tako z materialnimi sredstvi kakor tudi z osebnim sodelovanjem v eni izmed partijskih organizacij. Hotel je partijo poklicnih revolucionarjev, partijo, katere člani se ne prištevajo kar sami od sebe k njej, temveč jih vanjo sprejema katera od njenih organizacij, da se tako pokoravajo strankini disciplini.

L. Martov (1873 - 1923) — poznejši voditelj menjševikov — pa je predlagal, da je lahko pripadnik stranke vsakdo, ki priznava njen program in aktivno dela za uresničenje njenih nalog pod nadzorstvom in vodstvom organov partije, ne da bi moral biti še včlanjen v kakšno partijsko organizacijo. Medtem ko je Plehanov še nadalje podpiral Lenina, se je postavil Trocki na stran Martova. Obdolžil je Lenina, da poskuša ustvariti zarotniško organizacijo, ne pa demokratične delavske stranke. Zavzemal se je za zamisel Martova, naj bi stranko na stežaj odprli delavcem. Lenin mu je ugovarjal: »Da bi bili socialnodemokratska partija, si moramo pri-

dobiti podporo razreda. Ni partija tista, ki mora obdajati zarotniško organizacijo, temveč revolucionarni razred, proletariat mora obdajati partijo, ki vključuje v sebi tako zarotniške kakor tudi nezarotniške organizacije.« (34)

Pri glasovanju je večina (28 za, 22 proti, eden vzdržan glas) sprejela neoliko izboljšani predlog Martova. Ker je sedem udeležencev (pet »bundovcev« in dva »ekonomista«) iz protesta zapustilo kongres, je dobil Lenin pri glasovanju o sestavi uredništva strankinega osrednjega organa »Iskra« dva glasova več kot predlog Martova in Trockega.

Ko so se zatem nekateri vzdržali glasovanja, je uspelo dobiti Leninu večino tudi za svoj predlog kandidatov za centralni komite.

Na podlagi tega zadnjega, čisto prigradnega poraza partijske večine je začel Lenin odslej svojo majhno, od trenutka do trenutka spreminjajočo se skupino imenovati »boljševike« (večina = boljšinstvo), dejansko partijsko večino pa omalovaževaje »menjševike« (manjšina = menjšinstvo).

Kongres je ruske socialdemokrate usodno razcepil. Čeprav je bila stranka formalno še vedno ena sama — RSDDP —, sta v resnici nastali dve zelo različni partiji. Martov je iz protesta izstopil iz uredništva »Iskre« in izjavil, da vodi Leninova »reforma« osrednjega partijskega glasila do »obsednega stanja« v partiji, do izjemnih zakonov proti posameznim socialnodemokratičnim skupinam.

Leninova žena Krupska je pozneje zapisala, da razlike v mišljenju na kongresu še niso bile tako velike, da bi te onemogočale skupno delo. Razcepu naj bi bili v veliki meri botrovali čustveni momenti. Leninovi privrženci so poudarjali načela, nasprotna skupina pa je bila pripravljena (!) na kompromise, na koncesije itd. (35)

Organizacijsko obliko partije, ki so jo dejansko izsilile politične razmere v despotski Rusiji, je povzdignil Lenin v ekskluzivno načelo. Kar so imeli drugi marksisti, ki so do 1903 večinoma soglašali z Leninom ali bili ponekod celo radikalnejši od njega, za prehodno obdobje v življenju komaj porajajoče se stranke ruskega proletariata, je imel Lenin za prvi in nujni pogoj revolucionarnega delovanja.

Leninu ni bilo do enakopravnega sodelovanja z drugimi, ideološko in marksistično drugače mislečimi skupinami, pozneje strankami. Njegova politična načela mu tega niso

dovoljevala. Ker si ruske socialnodemokratske stranke ni uspel podrediti, jo je rajši razbil. Ustanovil je novo partijo, ki bo nastopala proti vsem drugim delavskim strankam.

Menjševiki so le počasi uvidevali, da so Leninovi »boljševiki« le še po imenu socialni demokrati, da so v resnici blanquisti ali jakobinci, pripravljeni na »direktni juriš«, ki jim je revolucija poklicna »umetnost«.

3. POLEMIKE PO II. KONGRESU

V divjanju najostrejšega »frakcijskega« boja je po kongresu še bolj zazijal prepad med Leninom in njegovimi stariji ter novimi nasprotniki. Plehanov, ki je na zboru stranke še podpiral Lenina, se je pridružil »menjševikom«, ki so nasprotovali kongresnim sklepom in bojkotirali novi centralni komite. »Menjševiki« so nato zavzeli še odgovorna mesta v vodstvu stranke in v uredništvu »Iskre«.

Kar je takrat malone večina uglednih ruskih marksistov očitala Leninu, se nam danes — v luči stalinističnega zgodovinskega razpleta — neredko prikazuje kot neverjetno točno prerokovanje strahotnih dogajanj, katerih žrtve so postali tudi tisti, ki so jih sami pomagali pripravljati. Revolucija žre svoje otroke ...

a) Opozorila ruskih marksistov

Leninovi zamisli delavske stranke so od vsega začetka nasprotovali »ekonomisti« (Akimov, Martynov in drugi), ki so bili, tako poroča stalinska »Zgodovina VKP (b)«, mnenja, »da je to neke vrste nasilje nad spontanim gibanjem«. Trdili so, »da socialna demokracija ne sme vnašati socialistične zavesti v delavski razred, temveč mora čakati, dokler ne bo spontano gibanje delavskega razreda samo izoblikovalo socialistične zavesti s svojimi lastnimi silami«. (36)

»Oče ruskega marksizma« in »odličen propagandist marksizma« — Plehanov, ki je celo po oceni stalinske »Zgodovine VKP(b)« v polemiki z »narodniki« razvil »sijajno obrambo marksističnih nazorov«, (37) je začel nasprotovati Leninovim »diktatorskim skominam«. Menil je, da »boljševiki očitno zamenjujejo diktaturo proletariata z diktaturo nad proletariatom«, kar bo privedlo do »patriarhalističnega in avtoritativnega komunizma«, v katerem bo »ena sama kasta« vodila

narodno proizvodnjo. Ker je bil Plehanov prepričan, da socialne revolucije ni moč izvesti brez soglasja naroda in brez objektivnih pogojev, je že prej ves čas opozarjal na to nevarnost. (38)

Plehanov je prav tako napovedal, kam bo pripeljalo uresničenje Leninovih stališč. »Ko se približuje datum kongresa, CK vsepovsod 'likvidira' tiste elemente, s katerimi je nezadovoljen, postavi svoje karikature in si, ker je vse komiteje zasedel s svojimi kreaturami, brez težav zagotovi ustrežljivo večino na kongresu. Kongres, ki ga je iz svojih karikatur sestavil centralni komite, voljno vzklika 'hura', odobrava vse uspešne in neuspešne akcije komiteja, ploska vsem njegovim načrtom in pobudam. Potem bi v resnici ne bilo več ne večine ne manjšine, pač pa bi uresničili zato ideal perzijskega šaha.« (39)

Plehanov je z neobičajno ostrino obdolžil Lenina, da se za njegovim centralizmom skriva v bistvu bonapartizem, da v njegovem načrtu revolucije za delavstvo kot razred pravzaprav ni prostora. Plehanov se je s tem idejno in politično ločil od Lenina, s katerim je bil do takrat skupaj nastopal proti »ekonomistom«. Istočasno se je poslovil tudi od ruskega revolucionarja zarotniškega izročila, ki ga je želel Lenin ohraniti in preoblikovati. Glavni del ruskega delavskega gibanja se je tako približal zahodnoevropskemu, marksistično demokratičnemu (reformističnemu) duhu, ki je bil vse do II. kongresa tudi pri poznejših »menjševikih« podrejen taktičnim potrebam revolucionarnega gibanja. (40)

Plehanov je ostal vse do svoje smrti nasprotnik oktobrske revolucije, ni pa se pridružil kontrarevolucionarjem, kakor so to storili nekateri drugi menjševiški voditelji. Lenin ga je kot marksista vseskoz visoko cenil. Januarja 1921 je v članku »**Še enkrat o sindikatih**« zapisal: »Zdi se mi primerno opozoriti mlade člane partije, da ne moreš postati zaveden, **resničen** komunist, ne da bi preštudiral — da, zares **preštudiral** vse, kar je napisal Plehanov o filozofiji, zakaj to je najboljše v vsej mednarodni literaturi marksizma.« (41)

Izredno ostro je napadel Lenina tudi Lev Davidovič Bronstein - Trockij (1879 - 1940), poznejši organizator Rdeče armade in drugi človek boljševiške revolucije, ki je na kongresu v začetku še podpiral Lenina. V brošuri »**Poročilo sibirske delegacije**« mu je očital egocentričnost: »Kot novi Ro-

pespierre hoče Lenin spremeniti skromni svet v močan odbor za javno blaginjo«. Obdolžil ga je, da pripravlja tla termidorskemu socialističnemu oportunizmu, ki bo podoben jakobinskemu obdobju francoske revolucije. (42) V spisu »**Naše politične naloge**« pa je avgusta 1904 daljnovidno opozoril, da vodijo Leninove metode, »kakor bomo nekoč videli, k naslednjemu: partijska organizacija stopa na mesto partije, centralni komite na mesto partijske organizacije, in končno stopa 'diktator' na mesto centralnega komiteja«. (43)

V revolucionarnem letu 1917 sta se glavna akterja boljševiškega prevrata ponovno zblížala. Z »aprilskimi tezami« je Lenin prevzel Trockijevo misel o takojšnjem in neposrednem osvajanju oblasti v cilju socialistične preobrazbe. Vzpostavitve Leninove »delavsko-kmečke« vlade na osnovi diktature proletariata je bila bliže Trockijevim predstavam o »delavski vladi«, kakor pa Leninovim prvotnim zamislim. Podobno se je Trocki s svoje strani sprijaznil z Leninovim brezkompromisnim stališčem o organizaciji partije. V kasnejših spominih in v gradivu za Leninov življenjepis je zato izpustil zgoraj omenjene očitke.

b) **Leninov odgovor**

Lenin je svojim nasprotnikom maja 1904 ostro odgovoril s knjigo »**Korak naprej, dva koraka nazaj**«, v kateri je razvil organizacijske teze, ki so postale potem organizacijske osnove boljševiške partije.

Lenin je odločno nastopil proti temu, da bi mešali »partijo kot vodilni oddelek delavskega razreda z vsem razredom«. Ker obstajajo razlike v stopnji socialnodemokratske zavednosti in v stopnji aktivnosti, je po njegovem nujno »dognati razliko po tem, kako blizu je kdo partiji. Mi smo partija razreda in zato mora **skoraj ves razred** (v vojnih časih, v državljanski vojni pa popolnoma ves razred) delovati pod vodstvom naše partije, se kar najtesneje pridruževati naši partiji; toda bila bi manilovščina in 'prirepnštvo' misliti, da bi se pod kapitalizmom kadar koli mogel ves razred ali skoraj ves razred povzpeti do zavednosti in aktivnosti svojega vodilnega oddelka, svoje socialnodemokratske partije ... Pomenilo bi samo varati samega sebe, pomenilo bi zapirati oči pred veličino naših nalog, pomenilo bi zoževati te naloge, če bi pozabljali na razliko med vodilnim oddelkom in vsemi ti-

stimi množicami, ki teže k njemu, če bi pozabljali na nenehno dolžnost vodilnega oddelka, da dviga čedalje bolj in bolj široke sloje do te vodilne ravni. Zatis-kamo pa si oči in pozabljamo na svoje naloge, če zabrišemo razliko med tistimi, ki so v partiji, in med tistimi, ki se k njej nagibajo, med zavednimi in aktivnimi tovariši ter med tistimi, ki samo pomagajo.« (44)

Kljub nedvoumnemu poudarjanju partijskega monopola pa je bil Lenin stalno mnenja, da bi bilo politično kratkovidno in nezdržljivo z marksističnimi načeli, da bi si socialni demokrati vezali roke s tem, da bi vnaprej prepovedovali »začasne in posebne sporazume« z meščanskimi strankami, ki se bolj ali manj korenito bojujejo proti samodrštvu. Bil je proti temu, da bi zamenjavali dvoje vprašanj: 1. »razkrinkavanje 'kontrarevolucionarnih in antiproletarskih' potez vsake liberalno-demokratske struje in dolžnosti, da se s temi potezami **bojujemo**, in 2. **pogoj** začasne in posebne **sporazume** s katero koli teh struj.« (45) Zlasti se je Lenin tudi tokrat zavzel za centralizem v delovanju stranke. »Birokratizem proti demokratizmu — to je centralizem proti avtonomizmu, prav to je organizacijsko načelo revolucionarne socialne demokracije v nasprotju z organizacijskim načelom oportunistov socialne demokracije. Oportunist si prizadeva iti od spodaj navzgor in zato odgovarja povsod, kjer je le mogoče in kolikor se le da, avtonomizem, 'demokratizem', ki gre (pri tistih, ki so bolj vneti kakor razumni) do anarhizma. Revolucionar pa si prizadeva iti od zgoraj dol in zagovarja razširjanje pravic in pooblastil centralnega organa do posameznih delov organizacije.« (46)

Stalinska »**Zgodovina Vsezvezne komunistične partije (boljševikov)**«, ki je bila revolucionarni kašipot tudi Komunistični stranki Jugoslavije, (47) je takole povzela in določila (kot navodilo za politično akcijo komunistov) Leninovo teorijo boljševiške partije »novega tipa«:

»1. Marksistična partija je del delavskega razreda, njegov oddelek. Toda delavski razred ima mnogo oddelkov — torej se ne more vsak oddelek delavskega razreda imenovati partija delavskega razreda. Partija se razlikuje od drugih oddelkov delavskega razreda predvsem po tem, da ni navaden oddelek, temveč **vodilni** oddelek, **zavedni** oddelek, **marksistični** oddelek delavskega razreda, ki je oborožen s pozna-

njem družbenega življenja, s poznanjem zakonov, po katerih se razvija družbeno življenje, s poznanjem zakonov razrednega boja in ki je zato sposoben biti vodnik delavskemu razredu, voditi njegov boj. Zato ne smemo zamenjavati partije z delavskim razredom, kakor ne smemo zamenjavati dela s celoto, ne smemo zahtevati, da bi se mogel vsak stavkajoči razglašati za člana partije, zakaj kdor zamenjuje partijo z razredom, ta znižuje raven partijske zavednosti na raven 'vsakega stavkajočega', ta uničuje partijo kot vodilni zavedni oddelek delavskega razreda. Naloga partije ni v tem, da **znižuje** svojo raven do ravni 'vsakega stavkajočega', temveč v tem, da **dviga** množice delavcev, **dviga** 'vsakega stavkajočega', do ravni partije ...

2. Partija ni samo vodilni, zavedni oddelek delavskega razreda, temveč je hkrati s tem tudi — **organizirani** oddelek delavskega razreda, ki ima svojo disciplino, obvezno za njegove člane ... Partija lahko samo v tem primeru praktično vodi boj delavskega razreda in ga usmerja k enemu cilju, če so vsi njeni člani **organizirani** v enoten obči oddelek, ki ga spaja enotnost volje, enotnost akcij in enotnost discipline ...

3. Partija ni preprosto organizirani oddelek, temveč '**najvišja oblika organizacije**' med vsemi drugimi organizacijami delavskega razreda, poklicana **voditi** vse ostale organizacije delavskega razreda. Partija kot najvišja oblika organizacije, obstoječa iz najboljših ljudi svojega razreda, ki so oboženi z napredno teorijo, s poznanjem zakonov razrednega boja in izkustvom revolucionarnega gibanja, ima vse možnosti, da vodi — in je dolžna voditi — vse druge organizacije delavskega razreda ...

4. Partija je **utelešenje zveze** vodilnega oddelka delavskega razreda z **milijonskimi množicami delavskega razreda**. Najsi je partija še tako odličen vodilni oddelek in najsi je še tako dobro organizirana, vendar kljub vsemu ne more živeti in se razvijati brez zvez z nepartijskimi množicami, brez pomnoževanja teh zvez, brez utrjevanja teh zvez ...

5. Da bi pravilno delovala in načrtno vodila množice, mora partija biti organizirana na osnovi **centralizma**, z enotnim statutom, z enotno partijsko disciplino, z enotnim vodilnim organom na čelu v obliki partijskega kongresa, v razdobju med kongresi pa v obliki CK-ja partije, s pokoravanjem manjšine večini, posameznih organizacij centru, nižjih orga-

nov višjim. Brez teg pogojev partija delavskega razreda ne more biti resnična partija, ne more izpolnjevati svoje naloge, ki se tiče vodstva razreda ...

6. Če hoče ohraniti **enotnost** svojih vrst, mora partija v svoji praksi izvajati **enotno** proletarsko disciplino, enako obvezno za vse partijske člane — kakor za voditelje tako tudi za navadne člane. Zato ne sme biti v partiji delitve na 'izvoljene', za katere disciplina ni obvezna, in 'neizvoljene', ki so dolžni pokoravati se disciplini. Brez tega pogoja ne moremo ohraniti celotnosti partije in enotnosti njenih vrst...« (48)

c) **Opozorilo Roze Luxemburg**

»Še vedno živo aktualni za našo dobo« (49) so spisi znane revolucionarke Roze Luxemburg (1871 - 1919), ki je bila v svojem znamenitem članku »**Organizacijska vprašanja ruske socialne demokracije**«, izhajal je vzporedno v »**Iskri**« in v teoretičnem glasilu nemške socialnodemokratske stranke »**Neue Zeit**« julija 1904, razčlenila specifične razmere, v katerih so morali delovati ruski socialni demokrati. Pri tem je ostro napadla Lenina, ki ga je zaradi njegovega »brezobzirnega centralizma« imela za predstavnika »ultracentralistične smeri v ruski partiji«.

Roza Luxemburg pravi: »Naj opozorimo samo na to, da ima na primer po takem pojmovanju centralni komite pravico organizirati vse nižje partijske komiteje, torej tudi določiti kadrovske sestav vsake posamezne ruske krajevne organizacije od Ženeve in Liegea do Tomska in Irkutska, ji dati v centrali izdelan lokalni statut, jo avtoritarno razpuščati ali na novo osnovati in končno na ta način posredno vplivati na sestav najvišje partijske instance, na partijski kongres. Tako postane centralni komite edino resnično aktivno jedro partije, vse druge organizacije pa samo orodja, ki izvajajo njegova navodila.« (50)

Mnogi marksisti, med njimi tudi Adolf Bibič, sodijo, da je Roza Luxemburg premalo upoštevala zgodovinske razmere, v katerih so nastale posamezne prvine Leninovih pogledov, da je absolutizirala nekatera stališča, ki jih je Lenin pojmoval kot izrazito zgodovinsko relativna. »Premalo je zlasti upoštevala, da se notranji odnosi v partiji v razmerah ilegalnega dela ne morejo ravnati po vseh pravilih demokratičnega centralizma in da ostane v njih demokratična kompo-

nenta okrnjena. Pri Leninu pa ni šlo za kakšen načelni 'blankizem', marveč predvsem za organizacijsko-taktične prijeme, ki so na eni strani odsevali odsotnost meščanske demokracije v carski Rusiji, na drugi strani pa so izvirali iz nuje, ki jo je zgodovinski razvoj potrdil, da se razvejana in razpršena spontana gibanja množic povežejo v enotno politično organizacijo delavskega razreda.« (51)

Zdi se mi, da je ta očitek nekoliko prenagljen in prepovršen, da Roze Luxemburg ne more popolnoma zadeti. Ne glede na to, da sta Marx in Engels v ilegalni »Zvezi pravičnikih«, kot smo že videli, skušala uveljavljati kar najbolj demokratična načela partijskega življenja, smo soočeni z dejstvom, da so v istih zgodovinskih razmerah ruskega absolutizma, v katerih je deloval Lenin, uspešno delale tudi druge delavske in demokratične stranke ter skupine, ki pa niso čutile prav nobene potrebe po »grobem despotskem centralizmu«.

Prav tako je Lenin v bistvu vseskoz vztrajal pri strogem centralizmu partije, tudi takrat, ko je Rusija dobila že precej političnih svoboščin. Še proti koncu svojega življenja je posmehljivo priporočal komunističnim »levičarjem«, naj se »le preizkusijo v praktičnem delu, v nacionalnem in internacionalnem merilu, naj poizkusijo pripravljati (pa tudi uresničiti) diktaturo proletariata, ne da bi imeli strogo centralizirane partije z železno disciplino, in ne da bi znali obvladati vseh torišč, vseh panog, vseh in vsakršnih oblik političnega in kulturnega dela«. (52)

Kaže, da je Roza Luxemburg dokaj dobro poznala položaj v Rusiji, in ni brez razloga zapisala: »Že iz tega razglabljanja o **pravi vsebini** (podčrtal F. K.) socialnodemokratskega centralizma postaja jasno, da danes v Rusiji za tak centralizem še ne morejo biti v polni meri dani potrebni pogoji. Ta pogoja sta: močna plast v političnem boju že izšolanih proletarcev in možnost, da ta plast svojo dispozicijsko sposobnost neposredno izrazi (na javnih partijskih zborovanjih, v partijskem tisku itn.).

Zadnji pogoj bo očitno dan šele z uvedbo politične svobode v Rusiji, prvi pa — namreč izoblikovanje razredno zavedne in za avtonomno presojo sposobne avantgarde proletariata — šele nastaja in ga je imeti za osnovni cilj bodočega agitacijskega in organizacijskega dela.

Zato tem bolj preseneča prav nasprotno Leninovo pričanje, da so v Rusiji že dani vsi pogoji za nastanek velike in skrajno centralizirane delavske partije. In spet se zdi, da veliko preveč mehanično pojmuje socialnodemokratsko organizacijo, ko optimistično vzklika, da zdaj 'v ruski socialni demokraciji samovzgoja v smislu organizacije že ni več potrebna proletariatu, pač pa marsikateremu akademiku' ... in pa ko hvali vzgojni pomen tovarne za proletariat, ki tega od začetka uči 'discipline in organizacije' ... 'Disciplino', kakršno ima v mislih Lenin, proletariatu nikakor ne vtepa samo tovarna, ampak tudi **kasarna** (podčrtala R. L.) in moderni birokratizem, skratka celotni mehanizem centralizirane buržoazne države. Vendar mar ne pomeni zlorabiti to geslo, če označimo z 'disciplino' dvoje tako nasprotujočih si pojmov, kot je brezoblična mesena masa brez volje in misli, z nešteti rokami in nogami, ki na ukaz izvaja mehanične gibe, in pa prostovoljno usklajevanje zavestnih političnih akcij določene družbene plasti? To pomeni izenačiti suženjsko poslušnost podrejenega razreda z organiziranim uporom za svobodo se bojujočega razreda. Ne z navezovanjem na disciplino, ki mu jo je vtepla kapitalistična država, ne z enostavnim prenosom taktirke iz rok buržoazije v roke socialnodemokratskega centralnega omiteja, ampak s popolnim prelomom, z izkoreninjenjem tega duha suženjske discipline šele lahko vzgojimo proletarca k novi disciplini, prostovoljni samodisciplini socialne demokracije ... sodimo, da je napak misliti, da je mogoče odločanje večine zavednega delavstva 'začasno' nadomestiti s 'prenosom' absolutizma na centralno partijsko oblast in da je mogoče nadomestiti manjkajočo javno kontrolo delavskih množic nad dejanjem in nehanjem partijskih organov z obratno kontrolo centralnega komiteja nad dejavnostjo revolucionarnega delavstva.« (53)

Rozi Luxemburg je bilo razvidno, »da se socialnodemokratska centralizacija ne more opirati na slepo pokorščino, na mehanično podrejanje partijskega članstva njegovi centralni oblasti in da po drugi strani ne more biti neprehodne meje med že organiziranim jedrom trdnega, razredno zavednega partijskega kadra in to jedro obdajajočo množico, ki jo je razredni boj že zajel in se ji razredna zavest že prebujala. Uvesti v socialno demokracijo centralizacijo na teh dveh temeljnih postavkah — na slepem podrejanju vseh partij-

skih organizacij z vso njihovo dejavnostjo do poslednjih podrobnosti neki centralni oblasti, ki za vse misli, dela in odloča, kot tudi na strogi razmejitvi med organiziranim partijskim jedrom in to jedro obdajajočim revolucionarnim okoljem, kot to zagovarja Lenin — pomeni mehanično prenesti organizacijska načela blankističnih zarotniških krožkov v socialnodemokratsko gibanje delavskih množic. In Lenin je svoje stališče morda bolj bistroumno označil, kot bi to utegnil napraviti katerikoli njegov nasprotnik, in sicer s tem, da je svojega 'revolucionarnega demokrata' definiral kot 'z organizacijo razredno zavednih delavcev **povezanega** jakobinca'. Dejansko pa socialna demokracija ni **povezana** z organizacijo delavskega razreda, ampak je lastno **gibanje** tega razreda. Socialnodemokratski centralizem mora biti torej bistveno drugačen od blankističnega.« (54)

Rozi Luxemburg se zato zdi, »da ultracentralizem, kakršnega zagovarja Lenin, po vsem njegovem bistvu ne nosi duha pozitivne ustvarjalnosti, ampak sterilnega duha negibnosti (Nachtwächtergeist). Primeren je predvsem za **kontrollo** partijske dejavnosti, ne pa za njeno **oplajanje**, za **zoževanje** in ne za **razvijanje**, za **zaviranje**, ne pa za **združevanje** gibanja.« (55)

Ko se je Roza Luxemburg dotaknila vloge, ki jo ima inteligenca v organiziranem delavskem gibanju, je pripomnila: »Toda prav z gledišča Leninove bojazni pred nevarnimi vplivi inteligence na delavsko gibanje je za rusko socialno demokracijo največja nevarnost ravno njegovo lastno pojmovanje organizacije.

Mladega delavskega gibanja dejansko nič ne spravi tako zlahka in tako zanesljivo v roke oblastizeljnih akademikov kot utesnitev gibanja v oklep birokratskega centralizma, ki poniža bojujoče se delavstvo v poslušno orodje kakega 'komiteja'. Nasprotno pa nič ne obvaruje delavskega gibanja pred vsemi oportunističnimi zlorabami častihlepne inteligence tako zanesljivo kot revolucionarna samodejavnost delavstva in krepitev njegovega čuta politične odgovornosti. In prav to, kar se danes prikazuje Leninu kot strašijo, se jutri kaj lahko spremeni v otipljivo stvarnost.« (56)

Roza je končala svoj članek z ostro sarkastičnim napadom na vsemogočni centralni aparat, na centralni komite, ki si prisvaja oblast nad delavsko stranko. »Zdi se nam, da

v tem zaskrbljenem prizadevanju dela ruskih socialnih demokratov, da bi obvarovali rusko delavsko gibanje, ki tako upanja in življenjske radosti polno teži kvišku, s pomočjo skrbništva vsevednega in povsod pričujočega centralnega komiteja pred napakami, opazamo isti **subjektivizem**, ki jo je socialistični misli v Rusiji že večkrat zagodel. Res smešne so potegavščine, s katerimi se češčeni človeški subjekt zgodovine včasih rad poigra v svojem lastnem razvoju. Ta spoštovani **jaz**, ki ga je ruski absolutizem zmlél in zmečkal, se maščuje tako, da v revolucionarnem miselnem svetu sede na prestol in se razglasi za vsemogočnega, in sicer v podobi zarotniškega komiteja ter v imenu neobstoječe 'ljudske volje'. Pokaže pa se brž, da je 'objekt' močnejši. Že triumfira **knuta** kot 'zakonit' izraz danega razdobja v zgodovinskem procesu. Končno se prikaže na prizorišču še bolj zakonit otrok zgodovinskega procesa — rusko delavsko gibanje, ki tako spodbudno začelnja prvič v ruski zgodovini zares uresničevati ljudsko voljo. Zdaj pa se brž pojavi 'jaz' ruskega revolucionarja in se razglasi za vsemogočnega usmerjevalca zgodovine, in sicer tokrat v podobi njegovega veličanstva centralnega komiteja socialnodemokratskega delavskega gibanja. Drzni akrobat je pri tem prezrl, da je edini subjekt, ki mu je dano usmerjati razvoj, **množični jaz** delavskega razreda, ki vselej in povsod trmasto vztraja pri tem, da dela lastne napake in da se sme sam učiti zgodovinske dialektike. Končno pa, povejmo si odkrito, da so napake, ki jih zagreši resnično revolucionarno delavsko gibanje, zgodovinsko neprimerno bolj plodne in vredne več kot nezmotljivost najboljšega 'centralnega komiteja'.« (57)

V svojem odgovoru, ki mu ga je Kautsky v reviji »**Die neue Zeit**« ni hotel objaviti in je izšel šele po Leninovi smrti, je Lenin očital Rozi, da sploh ni dojela pravega bistva njegove knjige. Namesto da bi govorila o dejstvih, na katera se pravzaprav nanaša njegov spis, »se spušča v deklariranje o vprašanjih, o katerih je nemogoče resno razpravljati«. (58)

Lenin zatrjuje, da je glavni Rozin očitek (ultracentralizem) izmišljen, da se ne bojuje za noben določen sistem organizacije, temveč da brani osnovne pogoje vsakega sistema. V njegovi knjigi mu je šlo predvsem za to, da bi osrednji partijski organi spoštovali in izvrševali odločitve večine strankinega kongresa. Na temelju listin iz zgodovine ruske

socialne demokracije skuša Lenin dokazati, da ni bil nikoli za vsemogočna pooblastila centralnega komiteja. Prizadeval si je le premagati »kružokovščino«, da bi postala socialno-demokratska stranka tako ne samo duhovna, marveč tudi organizacijska celota. Lenin dalje zanika, da bi bil kdajkoli podčrtaval pomen tovarne pri vzgoji proletariata k disciplini ali da bi bil govoril o jakobinski naravi socialdemokratske stranke.

Vsekakor je pomenljivo, da se Lenin ni hotel načelno spogledati s stališči Roze Luxemburg, ampak da se je rajši zatekel k navajanju številnih podatkov, ki so lahko imeli samo trenutno veljavo. V prvi vrsti seveda ne drži, da se Lenin ni bojeval za povsem določen sistem partijske organizacije, kakor to želi dopovedovati v odgovoru.

Najvažnejši predmet spora — vprašanje o odnosu demokracije in socializma — je pustil Lenin nedorečen. Za glavnino komunističnega gibanja je ta najusodnejši spor ostal nerazrešen vse do danes.

Dasi je Roza Luxemburg kot zastopnica levega — revolucionarnega krila v mednarodnem marksizmu navdušeno pozdravila Leninovo oktobrsko vstajo in je skrajno resno upoštevala izjemno težavne zgodovinske okoliščine, v katerih so boljševiki izvedli prevrat, je v svojem slovitem osnutku spisa »**K ruski revoluciji**«, ki ga je pisala v zaporu in ga je po njeni nasilni smrti v nepopolni obliki 1922 izdal Paul Levi, vendarle »dokaj ostro kritizirala Leninovo reševanje kmečkega, nacionalnega vprašanja, razpust ustavodajne skupščine in sploh pojmovanje odnosa med demokracijo in diktaturo pri Leninu in Trockem.« (59)

Roza je bistro opazila, da so Lenin in tovariši kazali do ustavodajne skupščine, splošne volilne pravice, svobode tiska in združevanja, skratka do celotnega aparata temeljnih demokratičnih svoboščin ljudskih množic »le hladen prezir«. (60)

Splošne volitve v rusko ustavodajno skupščino, volitve na temelju najbolj demokratične volilne pravice na svetu in v popolni svobodi ljudske republike, jih niso niti najmanj impresionirale. Razglasili so jih za nične. Lenin je dal namreč ustavodajno skupščino, za katero so se prej boljševiki burno potegovali in jo je sam Lenin imenoval »najbolj demokratični buržoazni parlament«, zakonito izvoljeno že po ok-

tobrskih dogodkih, v kateri pa so dobili boljševiki komaj 25% glasov, dne 6. januarja 1918 nasilno razgnati. Trocki je ta nujni »kirurški poseg« opravičeval z »utemeljitvijo«, da skupščina ni več izražala stvarnega političnega razpoloženja v deželi, da je v revolucionarnih časih, zlasti še v tako prostorni državi kot je Rusija, parlament kot demokratična ustanova sploh »okoren«.

Roza Luxemburg je k temu dodala: »To je vse lepo in prav in tudi zelo prepričljivo. Čudno je samo to, da tako pametna človeka, kot sta bila Lenin in Trocki, nista prišla do najneposrednejša sklepa, ki se ponuja iz navedenih dejstev. Ker je bila ustavodajna skupščina izvoljena dolgo pred odločilnim preobratom v oktobru in ker je bila po svoji sestavi podoba premagane preteklosti ter ni odražala novega stvarnega stanja, se je sam od sebe ponujal sklep, da zastarelo, mrtvorojeno ustavodajno skupščino razpuste in nemudoma razpišejo volitve v novo ustavodajno skupščino ... Namesto tega sklepa Trocki iz posebnih pomanjkljivosti ustavodajne skupščine, ki se je sestala v oktobru, na odvečnost vsake ustavodajne skupščine, da, to posplošuje na nesposobnost vsakega ljudskega zastopstva med revolucijo, ki je izšlo iz splošnih volitev.« (61)

Skupščino, ki ima stik z množicami, nenehno obliva »življenjski fluid« ljudskega razpoloženja, pronica vanjo in jo usmerja. Živahno gibanje množic, njihov nenehni pritisk uspešno popravlja »neokretni« mehanizem demokratičnih institucij. »Čim bolj demokratične so institucije, tem bolj živo in krepko utripa politično življenje množic, tem bolj neposreden in natančen je učinek, in to kljub togim strankarskim okvirom, zastarelim volilnim listam itn. Seveda ima vsaka demokratična ustanova svoje meje in pomanjkljivosti, tako je pač z vsemi človeškimi institucijami. Vendar je zdravilo, ki sta ga odkrila Trocki in Lenin, namreč odprava demokracije sploh, hujše zlo, kot je ono, ki naj bi ga to zdravilo odpravilo. Zaduši namreč dejavno, neovirano, krepko politično življenje širokih množic — edini živi izvir, ki lahko popravlja vse prirojene pomanjkljivosti družbenih institucij.« (62)

(Prihodnjič naprej)

- (32) V. I. Lenin, *O naši revoluciji*, Poslednja pisma i članci, Zagreb 1974, 49 - 54.
- (33) V. I. Lenin, *Kaj storiti?*, Izbrana dela I, Ljubljana 1949, 200.
- (34) Prim. Marijan Britovšek, *Lenin v boju za uresničenje revolucionarnih načel*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, Ljubljana 1970, 1 - 2, 17.
- (35) Prim. Marijan Britovšek, n. d., 18.
- (36) Prim. *Zgodovina vsevezne komunistične partije (boljševikov)*, Ljubljana 1946, 38.
- (37) Prav tam, 15.
- (38) Prim. R. Dutschke - M. Wilke, *Die Sowjetunion, Solschenizyn und die westliche Linke*, Hamburg 1975, 157.
- (39) Prim. prav tam, 156 - 157.
- (40) Prim. Boris Meissner, *Das Parteiprogramm der KPdSU 1903 - 1961*, 3. Auflage, Köln 1965, 17 - 19.
- (41) Prim. G. V. Plehanov, *Izbrani spisi*, Ljubljana 1973, XXIV - XXV.
- (42) Prim. Marijan Britovšek, n. d., 18.
- (43) Prim. R. Dutschke - M. Wilke, n. d., 159.
- (44) Prim. V. I. Lenin, *Korak naprej, dva koraka nazaj*, Izbrana dela I, Ljubljana 1977, 700.
- (45) Prim. prav tam, 754.
- (46) Prim. prav tam, 802.
- (47) Prim. T. T. (Tito) *Za čistočo i boljševizacijo partije*, Proleter, letnik XV, april - maj 1940, št. 3-4, str. 9.
- (48) Prim. *Zgodovina Vsevezne Komunistične partije (boljševikov)* - Kratki kurz, Ljubljana 1946, 48 - 52.
- (49) Prim. Adolf Bibič, *Spontanost in organizacija v politični teoriji Roze Luxemburg*, *Teorija in praksa*, Ljubljana 1977, št. 7 - 8, 815.
- (50) Prim. Roza Luxemburg, *Izbrani spisi*, Ljubljana 1977, 250.
- (51) Prim. Adolf Bibič, nav. delo, 810 - 811.
- (52) V. I. Lenin, »Levičarstvo«
otročka bolezen komunizma, Ljubljana 1949, 92.
- (53) Roza Luxemburg, *Izbrani spisi*, Ljubljana 1977, 254 - 255.
- (54) Roza Luxemburg, n. d., 253.
- (55) prav tam, 258.
- (56) prav tam, 264 - 265.
- (57) prav tam, 268 - 269.
- (58) Prim. Ivan Babić, *Demokracija kao tema sporova između Lenjina i Rose Luxemburg*, v zborniku *Lenjin izvan mitova II*, Zagreb 1970, 78.
- (59) Adolf Bibič, *Politična teorija aktivne (proletarske) množice*, v. R. Luxemburg, *Izbrani spisi*, Ljubljana 1977, XVIII.
- (60) Roza Luxemburg, n. d., 758.
- (61) Roza Luxemburg, n. d., 765.
- (62) prav tam, 767 - 768.

JEZIKOVNI SPOR V VAL D'AOSTI

Velikokrat se sliši, da so stališča do jezika (njegove rabe) nekaj abstraktnega že zato, ker »zadevajo le jezik«. Tak očitek izraža dokaj svojevrstno gledanje na resničnost, saj je dovolj pogledati skupino ljudi v katerem koli kraju ali času, da človek vidi, kako bistveno, nujno in nenadomestljivo vlogo igra jezik v družbi. Kakor je res, da je jezik produkt človeka, tako je tudi res, da je človek v nekem smislu produkt jezika, ker ga oblikuje tudi jezik. Zato bi bili površni, ko bi omalovaževali pomen jasnega stališča do jezika; za človeka ali za narod, ki hoče (spet) najti svojo identiteto, ni večje nevarnosti od te, da bi se imel za nekaj, kar ni: tedaj bi se izgubil. Ta nevarnost grozi zdaj Valdostancem.

Jezikovni spor v Val d'Aosti dobiva zadnje čase prav originalne, da ne rečem fantastične, poteze. Preden jih predstavim, naj na kratko orišem zgodovinsko ozadje današnjega stanja.

Kot vemo (toda vedeti je premalo), doživlja valdostansko ljudstvo že dobro stoletje, natančneje od leta 1861, ko je bila Val d'Aosta priključena k italijanski državi, stalne napade na svojo bit. Ti napadi, včasih bolj, drugič manj prikriti — odvisno pač od režima, ki tisti čas vlada v Italiji — merijo na razna področja: socialno, gospodarsko in, seveda, jezikovno. Ne moremo reči, da Valdostanci niso odgovarjali nanje (vsaj do leta 1945), toda zaradi premajhne moči ali premajhnega odmeva so njihovi odgovori vedno padali v prazno in tako pripomogli k porazu, ki se danes kaže v še veljavnem posebnem statutu.

Po jezikovni plati je bila tarča teh napadov vedno francoščina: najprej so jo izključili kot učni jezik iz srednjih šol (1879), potem so jo pregnali s sodišča v Aosti (1880), odpravili na vseh šolah z dekretom pokrajinskega šolskega sveta (1883) in tako dalje. Danes se to nadaljuje, četudi v drugačni obliki, ob tihi podpori naše krotke av-

tonomije, pri čemer je bistvo napadalčeve taktike v tem, da prepoveduje, ne da bi odkrito prepovedoval: ta zvijača je doslej delovala zelo uspešno. Ker mislim tokrat govoriti predvsem o sedANJI fazi jezikovnega spora v Val d'Aosti, se ne bom mogel dolgo muditi ob njegovi zgodovini, zato jo bom podal v zelo kratkem in zgoščenem pregledu.

Kar se tiče jezika, so bili odnosi med valdostanskim ljudstvom in italijansko državo do nedavnih let omejeni na odnose med francoščino in italijanščino. Na italijanske napade, ki so imeli za cilj zatreti francoščino v Val d'Aosti, so Valdostanci vedno znova dokazovali svojo identiteto francosko govorečega alpskega ljudstva. Za vpogled v te odnose lahko še danes s pridom beremo na eni strani pamflet, ki ga je leta 1861 objavil G. Vegezzi Ruscalla, »*Diritto e necessità di abrogare il francese come lingua ufficiale di alcune valli della provincia di Torino*« (prelep vzorec italijanskega etatističnega patriotizma); na drugi strani pa odgovor, ki ga je na ta pamflet napisal kanonik Bérard: »*La langue française dans la Vallée d'Aoste*«. Danes pa jezikovni spor ne zadeva več samo odnosov med francoščino in italijanščino, ampak tudi razmerje teh dveh jezikov do valdostanskega narečja. Slišati je namreč trditve, da je zatiralski jezik v Val d'Aosti ne samo italijanščina, ampak tudi francoščina, češ da je pravi jezik Valdostancev njihovo narečje. To novo gledanje v valdostanskem taboru je silno nevarno: čeprav je, kot bomo videli, lingvistično neutemeljeno, ima močne politične razloge, ki se hočeš nočeš ujemajo z razlogi italijanske države.

Da bomo razumeli ta razvoj (seveda z lingvističnega stališča, zakaj politični razlogi so tako in tako prozorni), si oglejmo »znanstveno« opredelitev valdostanskega narečja, ki jo je podal italijanski dialektolog G. I. Ascoli v svojem delu »*Schizzi franco-provenzali*« iz leta 1874. (1) To študijo je vredno analizirati že zato, ker Valdostanci, ki branijo svoj jezik, prepogosto utemeljujejo njegovo rabo z abstraktnimi razlogi (francoščina: jezik jasnosti) ali pa s strateškimi. Strateški razlogi (francoščina je jezik, ki nas opredeljuje in ločuje od italijanske skupine; je najočitnejši dokaz Rimu, da smo še živi in odločeni živeti

dalje; je naše orožje, strategija našega boja) imajo sicer brez dvoma svojo moč, niso pa zadostni, da bi utemeljili rabo kakega jezika.

Postopek, ki je omogočil Ascoliju določiti »franko-provansalsko« jezиковno ozemlje, je bil v bistvu v tem, da je preiskal, v kaj se je v galoromanskih govorih razvil latinski naglašeni A v odprtem zlogu (to je takem, ki se končuje na samoglasnik). Medtem ko se v francoščini A vedno spremeni v E ali IE (*pratu - pré; nasu - nez; cane - chien*), v provansalsščini pa nikoli (*pratu - pra; nasu - nas; cane - can*), je na področju, ki ga Ascoli imenuje franko-provansalsko, neka vmesna situacija, v kateri se A spremeni le za palatiliziranim soglasnikom (*pratu - pra; nasu - nas; toda cane - čin*). Ozemlje, na katerem je opaziti ta pojav (frankoprovansalsko ozemlje) obsega na grobo vzeto Savojo, Le Valais, kanton Vaud, Val d'Aosto in nekaj piemontskih dolin.

Ta metoda, ki določa jezikovno ozemlje po nekaterih fonetičnih značilnostih, še daleč ne more biti veljavna; na romanske govore gleda kot na nekaj statičnega, o takem gledanju pa imamo seveda nekaj pomislekov.

Predvsem ni prav, da jemlje Ascoli današnjo podobo določenega latinskega elementa za edini razpoznavni znak jezikovnega ozemlja: taka metoda dá lahko povsem napačno podobo resničnosti. To tudi zato, ker je lahko na fonetični razvoj od latinščine do današnje stopnje vplival kak center rimskega tipa, ki je vzdrževal kulturno in jezikovno enotnost. Ascolijeva metoda ignorira vso jezikovno zgodovino neke dežele od njenega polatinjenja do današnjega stanja. Razen tega predpostavlja popolno pravilnost razvoja, ki je v resnici ni?

Pojmovanje jezika, ki se kaže v tem načinu klasifikacije, je skratka povsem statično. Lingvistiko ima za nekaj takega kot eksaktno znanost, kar pa je zgrešeno, ker je jezik stvaritev človeka. Jezika ni mogoče preučevati kot stvar, dano samo po sebi, ker jezika samega na sebi ni; obstaja le kot produkt človekove nenehno ustvarjajoče dejavnosti. Lingvistika je torej, če hoče preučevati resničnost, ne pa samo videza, humanistična veda, ki ima za središče človeka v zgodovinski perspektivi, kot nosilca kulture in člana družbene skupnosti. Če ne izpol-

njuje tega pogoja, se sicer lahko ukvarja z leksikalnimi razlikami med različnimi govori, (3) ne more pa preučevati in definirati odnosov med jezikom in narečjem, kajti to, ali je kak govor jezik ali narečje, je v bistveni meri odvisno od vloge, ki jo igra v določeni človeški skupnosti. Enako, kot je Ascoli definiral nekatere razlike med valdostanskim narečjem in francoščino, bi lahko našli in definirali občutne razlike med različnimi inačicami valdostanskega narečja; toda zaradi tega še ne bi smeli reči, da v Val d'Aosti govorijo dva, tri, štiri, različne jezike. Zato tudi Ascoli ne bi smel trditi, da sta valdostansko narečje in francoščina dva jezika.

Po vsem tem moramo torej pogledati, kakšni so bili v zgodovini odnosi med francoščino in »frankoprovansalsščino«. Kot vemo, so »frankoprovansalsščina«, francoščina (*langue d'oïl*) in okcitanščina (*langue d'oc*) nastale iz latinščine, ali točneje, iz latinščine, ki so jo govorili v Italiji in v provincah rimskega imperija v prvih stoletjih našega štetja. O tem jeziku imamo le posredna pričevanja, zato so se dolgo prepirali o tem, ali je bil enoten ali ne. Eno je gotovo: če je namišljena enotnost ljudske latinščine metodično potrebna, je njena resnična notranja raznolikost logično nujna. Ker se jezik spreminja postopoma in ne postane drug jezik kar čez noč, je nemogoče, bilo bi pa tudi nepotrebno in arbitrarno, določati točen datum, kdaj se je to zgodilo. Vendar lahko ugotovimo, da se nekako od sedmega stoletja dalje začenjajo nekatere smeri razvoja oblikovati v strukture in sisteme, ki so po pokrajinah različni; to je začetek razvoja, ki je pripeljal do nastanka romanskih jezikov. »Uradni jezik« pa je medtem še vedno latinščina in šele v 16. stoletju predpišejo v francoski in savojski državi (k tej je spadala Val d'Aosta) rabo ljudskega jezika (francoščina).

Leta 1539 je pariška vlada objavila edikt, ki zapoveduje rabo francoščine v vseh sodnih listinah kraljestva. Tri leta prej, 1536, je Savojska kongregacija treh stanov, ki je bila političen organizem, neodvisen od francoske države, vpeljala francoščino namesto latinščine v zapisnikih svoje zbornice *Consilium generale totius*. Splošno rabo francoščine v savojski državi pa je kasneje, leta 1561, sankcioniral patent Emanuela - Filiberta.

Natančna analiza teh dejstev je zelo pomembna, ker nam omogoča dojeti in definirati odnose med francoščino in »frankoprovansalsščino« ter položaj ali vlogo ene in druge. Preden preidem k tej analizi, pa moram povedati besedo ali dve o vlogi, ki jo igra jezik v določeni družbeni skupnosti. Jezik je izraz ljudske ustvarjalne dejavnosti in gotovo je, da jezika ne bi bilo, ko bi nihče ne govoril in ga s tem ne ustvarjal. Prav tako je vloga jezika (ali narečja) izraz potrebe, ki jo čuti ljudstvo, da dá svoji govorici prav to vlogo, to je, da ga hoče uporabljati na ta in ne na kak drug način.

To dejavnost in to jezikovno čutenje zaznavamo samo po njihnih učinkih. Podobno kot nam gotska umetnost izpričuje med drugim religiozno čustvo, ki ga ne moremo definirati in neposredno izmeriti, nam tudi listine, pisane v določenem jeziku, izpričujejo potrebo ljudi, ki so jih pisali, da pišejo v tem jeziku. To ljudsko jezikovno čutenje pa prihaja navzkriž, včasih bolj, drugič manj, odvisno od okoliščin, z voljo države, ki vsiljuje svoj jezik. Dejanska raba kakega jezika (njegova vloga) je rezultanta teh dveh sil. Ko smo to povedali, lahko poskusimo razčleniti odnose med francoščino in »frankoprovansalsščino«.

Kot smo videli, je bila raba francoščine v savojski državi predpisana z odlokom leta 1561; poglejmo zdaj, v kolikšni meri utegne biti ta odlok izraz samovoljnega vsiljevanja jezika (stopnjo resnične ljudske potrebe bomo potem dobili z odštevkom). V patentu Emanuela - Filiberta najdemo izrecno utemeljitev odloka, ki pravi, da je »francoski jezik v naši deželi in vojvodini D'Aosti od nekdanj običajnejši in splošnejši kot kateri koli drug« in da ljudstvo te dežele »govori ta jezik gladkeje kot katera koli drugega.«

Pojasnilo je, kot vidimo, zelo jasno; treba pa je pogledati, ali ustreza resnični jezikovni situaciji v Val d'Aosti leta 1561, ker vemo (iz svojih izkušenj), kako se zna sila zakrinkati z lažnimi argumenti. Če malo pogledamo v dobo pred odlokom, najdemo že od 15. stoletja dalje zasebne spise, pisane v francoščini. Ker so to zasebni spisi in ker francoščina takrat še ni bila predpisana (ampak šele stoletje kasneje), je francoščina v teh

listinah izraz pristne potrebe po pisanju v tem jeziku. To se povsem sklada s situacijo, opisano v odloku, ki je potemtakem bolj uzakonitev obstoječega stanja kot pa predpis nečesa novega (o vsiljevanju lahko govorimo le tedaj, kadar je ljudstvo prisiljeno v nekaj, česar ni že samo sprejelo).

Če razen tega pogledamo politično situacijo tistega časa (zakaj silo lahko narekuje prav politična situacija), ne najdemo ničesar takega, kar bi narekovalo Emanuelu-Filibertu vsiljevati svojim podložnikom francoščino. Francoska in savojska država sta bili avtonomni politični tvorbi (avtonomni v pravem pomenu besede). Če pomislimo na politično šibkost savojske države nasproti francoski, predvsem pa na zelo pomembno vlogo, ki jo ima jezik pri postopnem razvijanju narodne zavesti kakkega ljudstva, vidimo, da Emanuel - Filibert ni imel nobenih političnih razlogov, da bi Val d'Aosti vsiljeval francoščino (jezik tuje države), rajši narobe: imel bi močne razloge, da bi namesto francoščine predpisal kak drug jezik. Če tega ni storil, pomeni, da tega drugega jezika (frankoprovansalsčine?) ni bilo.

Da ga ni bilo, potrjujejo kričeče podobnosti današnjega valdostanskega narečja s staro francoščino. (4) Te podobnosti seveda ne pomenijo, da je današnje valdostansko narečje zgolj stara francoščina, saj se je gotovo tudi samo razvijalo, kažejo pa, da je bilo nekoč, v 12. in 13. stoletju, identično z njo. Diferenciacija med narečjem in francoščino se je začela šele okrog 14. stoletja, v dobi, iz katere izvirajo prvi valdostanski dokumenti, pisani v francoščini. To pomeni, da je diferenciacijo sprožila le nova vloga jezika. Drugače povedano, današnje razlike med francoščino in narečjem, ki se govori v Val d'Aosti, niso nič drugega kot razlike med govornim in pisanim jezikom, ki začno nastajati tisti hip, ko se začne kak jezik tudi pisati (5). Da sta pisani in govorni jezik (v našem primeru knjižna francoščina in valdostansko narečje) danes tako različna, je krivo predvsem dejstvo, da je bila pismenost do prejšnjega stoletja tako slabo razširjena.

Po vsem tem res ne vem, kako bi se dalo resno spodbijati, kar sem pravkar povedal: da je namreč jezik Val-

dostancev francoščina in da je njihovo narečje francosko.

Ker se nisem spuščal v to analizo iz golega veselja do lingvistike, marveč zato, da bi potegnil konkretne sklepe o zelo konkretni resničnosti, naj se zdaj vrnem k današnjemu valdostanskemu sporu. Ko smo obdelali pojem »frankoprovansalsščina« (in njegove implikacije), smo hkrati posredno omajali tudi tista današnja stališča, ki jim bolj ali manj botruje Ascoli; ogledati si moramo samo še tisto, v čemer od njega odstopajo.

Najprej moram opozoriti, da je za stališčem ljudi, ki trdijo, da je v Val d'Aosti tudi francoščina zatiralski jezik, čutiti, razen bolj ali manj zavestne ascolijevske podlage, bolj pozo kot pa sad kakega spoznanja. Ta poza se je začela kazati pred nekaj leti z nenadnim (zdravim in nedolžnim) zanimanjem za narečje; mimogrede naj pripomnim, da to zanimanje sovpada v okviru italijanske republike s splošno obnovo zanimanja za zdravo kmečko življenje, ki ga žive prebivalci mirnih provinc. Tej pozi se včasih pridruži nejasno naprednjaštvo, katerega značilnost je bolj ali manj prazno govorjenje o decentralizaciji — po možnosti taki, da ne bi prizadela centra.

Na področju jezika se ti ljudje torej zavzemajo za narečje, ki ga pojmujejo kot »jezik ljudstva« v nasprotju s knjižno francoščino, ki naj bi bila »jezik buržuazije«, medtem ko gre v resnici, kot smo videli zgoraj, le za razliko med pisanim (buržujskim?) in govorjenim (ljudskim?) jezikom.

Italijanščina jih toliko ne skrbi, čeprav obstaja trdno navzoča. Še več, opaziti je zanimiv premik v gledanju na valdostansko narečje v praksi: v okviru italijanske republike naj bi imelo isto mesto kot italijanski dialekti. S to kosmato, vendar zelo razširjeno logiko ponarejajo valdostansko resničnost in jo stapljajo z drugo resničnostjo — kajpak italijansko.

O vsem tem ne bi kazalo zgubljeni besed, ko ne bi bilo to gledanje že tako razširjeno, da postaja ena glavnih ovir (če ne kar glavna) za realističen pogled valdostanskega ljudstva na lastno resničnost. Naj pripomnim še, da je to gledanje samo »logični« rezultat italijanske politike v Val d'Aosti v zadnjih 30 letih »avtonomije«

(6): valdostansko narečje naj bi bilo italijanski dialekt, ker je italijanska politika pač taka, da vidi v Val d'Aosti (zato da bi tudi ljudstvu vsilila ta pogled) le pokrajino med drugimi pokrajinami italijanske države, brez kakršnih koli posebnosti.

Tako vidimo, kako je zavzetost za narečje lahko nekaj dvoreznega, nejasnega (7) in pomirjevalnega (za koga?) — prav tako, kot je na političnem področju dvorezna decentralizacija, katere prikrita skrb je ohraniti center.

Če sem se oddaljil od čisto lingvističnega področja (sicer pa, kaj je to?), sem se zato, da bi opozoril na miselnost, ki lahko pomembno vpliva — in dejansko že vpliva — na jezikovno vedenje Valdostancev.

Na koncu naj predstavim še harpitansko teorijo, (8) ki je pred nekaj leti zaslovela po zaslugi italijanskega dnevnika »Gazzetta del Popolo«. Omejil se bom seveda le na to, kar trdijo »harpitanci« o jeziku.

Arno de Mendiguri, eden izmed teoretikov harpitanske ideje (ali pa morda le eno izmed imen teoretika) uporablja (torej sprejema) pojem »frankoprovansalsčina«, obenem pa pravi, da je pojem »neolatinski jeziki« sporen. Ne vem, kako je mogoče to dvoje uskladiti, kajti če valdostansko narečje ni neolatinski govor, ne more biti frankoprovansalski, saj definicija frankoprovansalsčine predpostavlja njen razvoj iz latinščine.

Arno de Mendiguri trdi, ne da bi to dokazal, da »le lingue franco-provenzali sono almeno per 2/3 provenzali e solo per un terzo francesi«. Zanimivo bi bilo spoznati »znanstveno« podlago tega izračuna, ker si jo zelo težko zamišljamo. Možno pa je, da temelji ta trditev na povsem novi metodi znanstvene analize, ki utegne odpreti lingvistiki bodočnosti bleščeče perspektive. Dokler pa Arno de Mendigueri ne izda principov metode, ki ga je pripeljala do tega odkritja (in še nekaterih drugih), moram ugotoviti le, da njegovi izsledki že odpirajo perspektive politiki sedanjosti. Da bo jasno, kakšne so te politične perspektive in na kaj se opirajo, moram seveda povedati še za druga njegova odkritja. Arno de Mendiguri opozarja na podobnost nekaterih valdostanskih toponimov z baskovskimi in dokazuje iz nje, da imata ba-

skovski jezik in valdostansko narečje (z drugo besedo frankoprovansalsčina) skupno poreklo. To skupno poreklo naj bi bila garalditanska civilizacija, imenovana tako po baskovski besedi »garalde«, ki pomeni »gorski svet« (9). Ko tako dokaže garalditansko poreklo »frankoprovansalskih« jezikov, izpelje iz tega z neoporečno logiko tudi strategijo jezikovne osvoboditve Harpitanije: Harpitanci naj bi se postopoma oprijeli starega harpitankega jezika, (10) tega pa Arno de Mendiguri istoveti z baskovščino, ki naj bi bila njegov najčistejši današnji izraz.

Prav ta strategija, kot priznava sama »Gazzetta del Popolo«, dela harpitanško teorijo tako privlačno italijanskim očem. To je tudi razumljivo, kajti teorijo, ki je tako popoln izraz valdostanskega masohizma, da zanikuje jezik in celo narečje Valdostancev, lahko ljubitelji enovitosti samo péstujejo in gojijo.

*   *   *
**   **   **

Medtem ko čakamo (kaj neki?), pa Val d'Aosta spi globoko in uradno spanje (11). Radi se ujčkamo ob lepih frazah, tako si laže prikrivamo in pozabljamó stvari, ki nas bodejo. Toda prikrivati in pozabljati te stvari pomeni tudi prikrivati in pozabljati samega sebe. Pod plaščem umetnega miru »mora ostati gorska lisica nekoliko divja, nekoliko bojevita, da zna, če je treba, postati volk. Gorje ji, če postane zajec.« (12)

Prevedel P. Z.

-
- (1) Kako da dobiva ta študija svoj odmev v Val d'Aosti šele po 90 letih? Morda zaradi tipične zaostalosti hribovske dežele?
- (2) To analizo povzemam v glavnem po Corradu Grassiju: «Corso di geografia linguistica», Giappichelli, Torino.
- (3) Tu uporabljám besedo *govor (language)* namesto besede *jezik (langue)*, ker se le-ta često uporablja v nasprotju z *narečjem, dialektom*.
- (4) Te podobnosti so predvsem fonetične; glavne razlike med valdostanskim narečjem in francoščino so prav v fonetiki.
- (5) Govoriti in pisati isti jezik (language) je že načelno nemogoče, ker sta glas in črka dve različni sredstvi in že to dejstvo povzroča razlike. Na primer: v Franciji pišejo danes *un*, izgovarjajo pa vedno bolj *in* (kot v besedi *individu*); govornijo *j'sais pas*, pišejo pa *je ne sais pas*, itd.

- (6) V Val d'Aosti bi morali pisati besedo »avtonomija« z najmanj desetimi pari narekovajev, a je škoda pisalnega stroja.
- (7) Ali pa zelo jasnega, toda v neki posebni luči.
- (8) To teorijo je predložil Edur Kar prvič v brošuri »Harpeitanya« (1973), drugič pa v »Ethudio su la kuestion harpeitanha« (1975).
- (9) Dovoljujem si sugerirati Arno de Mendiguriju eno od možnih aplikacij njegove metode: ker so v Franciji toponimi očitnega angleškega porekla (Nancy, Quercy), bi lahko dokazal angleško poreklo francoščine; ali narobe: ker so v Angliji toponimi (Exeter, Luton), o katerih upravičeno domnevamo, da izhajajo iz francoščine, bi lahko dokazal (zakaj ne?) francosko poreklo angleščine.
- (10) Da ne pozabimo na prebivalstvo naše dobre in vesele republike, bi lahko Arno de Mendiguri vzpodbudil Toskance, naj se oprimejo etruščine, da se osvobodijo italijanskega zatiranja.
- (11) Ali je spanje institucija?
- (12) A. Deffeyes.

Prepričan sem, da bi tudi vi, če bi bili v Rusiji, zaključili, da se je potrebno upreti fašizmu in kapitalizmu z nečim, kar bo drugačno in boljše od komunizma.

Ante Ciliga

MOČ V BELEM

(nadaljevanje)

20. poglavje

Razgovor je potekal v obrokih in vsak obrok se je začel z istim stavkom:

»Koliko, pravite, je bilo preparatov?«

Doktor Gale je stal pri omari za knjige. Profesor Kac mu ni ponudil zaboja za premog. Na zaboju je stal nov električni kuhalnik z dvema ploščama. Na eni si je profesor kuhal dopoldne čaj, na drugi je sušil krušne rezine in delal prepečenec.

»Koliko, pravite, je bilo preparatov?«

Stari profesor je bil zlezal skupaj, sfrknil se je ko hruška v shrambi s prepihom. Uvele veke so lezle navzdol nad oči in zastirale pol pogleda. Roka se je tresla ko nekdanj in glas je postal bolj hripav ko nekoč.

»Bilo jih je dvainštirideset,« je odgovoril doktor Gale. Profesor ga je bil že trikrat vprašal isto in trikrat je Gale odgovoril isto.

»Tu jih je samo štirideset,« je že tretjič pokazal profesor Kac na mape s preparati.

Šlo je za preparate medrebrne arterije, ki jo je prebodel profesor Ventura. Ventura je bil odnesel preparate doktorju Galetu. Ko je preparate vračal, je šel mimo vrat doktorja Galeta, preparate je nesel k profesorju Kacu.

»Pomeni, da dva preparata manjkata,« je ponavljal doktor Gale.

Kac je odmajal z glavo, ki se je v grobih sunkih tresla:

»Profesor Ventura trdi, da jih je bilo štirideset.«

»Pomeni, da se profesor Ventura laže in da je dva ukradel.«

Potresavajoča se roka starega gospoda je jezljivo zamahnila po zraku:

»Bežite vendar! Neodgovorno čvekate.«

»Kar trdim, je res. Profesor Ventura je prebodel arte-

rijo, ženska je zato izkrvavela.«

»Med preparati ni nobene prebodene arterije.«

»Pomeni, da je profesor Ventura dokazila pospravil. Obnašanje, ki ni preveč častno.«

Doktor Gale je imel na jeziku par krepkih izrazov. Z veliko težavo jih je požrl.

Staremu Kacu pa še izrazi, ki jih je bil rabil doktor Gale, niso bili všeč.

»Dvakrat ste že izrekli to grdo misel,« je dejal.

»Ne dvakrat. Trikrat. In če bova po zaslugi vztrajnosti še parkrat ponovila današnje izpraševanje, bom še parkrat izjavil isto.«

Profesor Kac je spet odklonilno potresel z glavo. Tudi glava se mu je bila nekam stanjšala in postala dolga, oglata, nataknjena na kriv vrat, ki je spredaj imel preveč kože in premalo tkiva za ovratnik, ki je ohlapno zijal. Kacov medli pogled je lovil obraz doktorja Galeta, in Kac je zlahka ugotovil, da je Gale le še sod smodnika. Kac je zato odnehal. Četrtrič ni več začel razgovora s 'koliko, pravite, je bilo preparatov'. Namesto tega je pokazal na mapo s preparati:

»Vzemite. Sami glejte, kako se boste zmenili z Venturo in z ministrstvom.«

Doktor Gale je pobral preparate in se poslovil od šefa, ki doktorja Luko ni pogledal in mu ni odzdravil.

Na hodniku pred vrati — doktor Gregor. Zadržano se je smejal, ko je spremljal doktorja Luko v njegovo sobo.

»Vse sem slišal,« je rekel, ne da bi čakal na Galetove besede. »Obeta se vam imeniten položaj. Ventura vas bo vzel na muho, in očka Kac vas je že pustil na cedilu.«

Preparate, ki jih je dobil spet nazaj, je doktor Gale začel šteti. Štirideset, tako kot je rekel profesor Kac. Samo štirideset. Dva preparata, in sicer tista s prebodeno arterijo, manjkata.

»Torej štirideset,« je pomagal šteti doktor Gregor. Odmaknil se je za dobro dolžino iztegnjene roke od doktorja Luke bliže k vratom in nato dejal:

»Spominjate me na naivno Rdečo kapico. Rdeča kapica, morda se še spominjate iz otroškega vrtca, je tista čednostna deklica, ki je nasedla požrešnemu volku in se pustila požreti. Volk je v vašem primeru strokovnjak Ventura.«

Upravičena jeza je kuhala doktorja Galeta. Naj je bil

v svetost jeze prepričan ali ne — zbadljiva mrcina Gregor ima prav. On, razsodni Luka, se je pustil od Venture na poceni način naplahtati ... lopov Ventura!

Preslišal je Gregorjevo zbadljivko.

»Treba bo pametno ukrepati, nič drugega,« je glasno menil.

Doktor Marec je bil istega mnenja:

»Modra beseda. Smola je le, da za pametno ukrepanje ni nobenega enotnega recepta.«

Medtem ko se doktor Gale ni mogel pomiriti, je doktor Marec sejal okrog sebe dobro voljo. Grdobijo, ki jo je ustvaril Ventura, je jemal zelo površno.

»Ne skrbite,« je dejal, »Ventura niti ne slutiti, kako ga bo lastna laž spodnesla. Prepustite Venturo in prebodeno arterijo času. Potrpite.«

Besede so bile sicer bodrilne, je sodil doktor Gale, toda vsebovale so preveč optimizma.

»Prepustiti času — — ne gre,« je preudarjal doktor Gale. »Pri ministru leži moje pismeno poročilo o prebodeni arteriji, poročilo o dvainštiridesetih preparatih. In teh zdaj nimam. Nekaj moram ukreniti z Venturo. Pa takoj.«

Seveda, takoj! Šel bo k Venturi, takoj. Zagrabil ga bo. Za ovratnik. Mahnil ga bo po črepahi, da mu bo enkrat za vselej zašel sončni dan ... Ne, telefoniral bo raje Venturi, najprej mu bo telefoniral ...

Bojevito razpoloženje doktorja Galeta je dobivalo meje in kulturnejšo podobo. Od prvotnega fizikalnega namena 'zagrabiti', 'mahniti' je zdrknil še kar hitro na obračunavanje preko telefona. Vseeno pa junaško razpoloženje doktorja Luke ni pridobilo na milini. Doktor Gregor je to videl iz Galetove drže rok, zato je stal še vedno ob vratih in od tam posegal v dvogovor:

»Počasi se tudi nekam pride. Tako je rekel Ludovik šestnajsti, ko so ga peljali pod giljotino — zato počasi. Ne smemo pozabiti, da med očkom Kacom in Venturo niso vsi računi poravnani. Računi okrog Lebanove bezgavke. Kac je profesorju Lebanu dejal »rak«, Ventura je nasprotno rekel »ni rak, Kac je norec« — evo, neporavnan račun. Kdo bo račun poravnal? Profesor Leban. Saj vam je poznano — — profesor Leban propada, boluje. Delo na kliniki je prekinil. Kaže, da se že bori z rakastimi zasevki povsod po telesu.

Torej je Kac imel prav, in Ventura se je hudo zmotil. Ventura tu, Ventura tam — — — zato pravim: počasi.«

Ime »profesor Leban« je dalo pri doktorju Galetu drugačen odmev, kot je pričakoval doktor Gregor. Z imenom Leban je imel Gale zadnje čase večkrat opravka. Mestna bolnišnica je pošiljala v preiskavo Lebanova tkiva in doktor Gale je povsod našel raka. In vselej, kadar je diagnosticiral raka, se je moral spomniti na dvoboj med Kacom in Venturo. Pred Galetom je zrasla podoba profesorja Venture, ošabno napihnjenega, ki podira zdaj tvorno delo mikroskopskega preiskovalca Kaca, zdaj potvarja prizadevanje obducenta in uničuje obremenjujoča dokazila ... V doktorju Galetu je zavrelo. Ne! Temu Venturi bo treba zaviti vrat!

Stopil je k telefonu. Vrtel je odločno številke, kolesce je rahlo ječalo pod njegovo odločnostjo — — — Prenehal je z vrtenjem telefonske številčnice. Razmišljal je. Začel je znova vrteti, spremenil je vrstni red številčk. Namesto Venture je klical Vando.

»Hotel sem pravzaprav klicati profesorja Venturo, pa sem si premislil. Klical sem raje tebe. Ventura je neverjetna pokveka. Bodel je prsni koš, prebodel arterijo, žena je izkravavla. In zdaj je Ventura ukradel dokazilne preparate ...«

Vanda je prekinila svojega zaročenca, v katerega borbenost ni nikoli dvomila:

»Počakaj, fantič moj. Ničesar ne razumem. Povedal si preveč stvari. Bi prišel raje k meni? In če gre za nekega profesorja — naj povem še profesorju Jazbecu? Prav? No, pridi torej.«

Premišljena, razborita smotrnost, s katero se je namenil pred profesorja Jazbeca, se je videla iz korakov doktorja Galeta. Nogi sta se pri hoji strumno prožili navspred, in v istem ritmu sta sodelovali tudi roki. Doktor Luka je hitel ko za stavo. Čimprej k profesorju Jazbecu z novicami, ki rahljajo npravstvene temelje podolž in počez.

Kljub športno hitri hoji je doktorja Luko Galeta prehitel pri profesorju Jazbecu doktor Gregor Marec. Medtem ko je doktor Gale korakal proti norišnici, je Gregor zavrtel telefon in govoril s profesorjem Jazbecom.

»Šef,« je dejal, »k vam prihaja zelo militaristično razpoložena oseba. Povedala vam bo stvari, ki naježijo poraščeno

glavo — — kdor jo ima. Oseba pa ve le pol stvari, ostalo vam bom povedal pozneje jaz. Med mojimi dopolnitvami je tudi kaj zabavnega.«

Profesor Jazbec se je pogladil po gladko obriti glavi. 'Šef' — na naslov iz ust doktorja Gregorja je bil navajen še iz medvojnih let, iz let skupnega preganjanja okupatorske nadloge. Na Marčevo besedo 'šef' se Jazbec sicer nikoli ni uspel popolnoma privaditi. Beseda je zvenela približno tako, kot zveni »boss« v občevalnem narečju gangsterjev. Z besedo se je končno moral Jazbec sprijazniti. Že zavoľo koristnih Marčevih domislic, ki so večkrat med vojno presenetile okupatorjeve soldate. Pa tudi vodstvo osvobodilnega gibanja.

»In kdo je ta vojaško razpoložen oseba?« je vprašal profesor Jazbec ter potrpežljivo obšel 'šefa'.

»Doktor Luka Gale.«

»Sem si koj mislil, kajne. Izboren dečko!« je pohvalil profesor. Bil bi začel dolgo razpravo z doktorjem Marcem o izbornem dečku. Ob pogledu skozi okno pa je videl, kako se je v ovinku steze proti upravnemu poslopju umobolnice v spremstvu vodiča prikazal doktor Gale. Zaključil je pogovor z doktorjem Marcem, rekoč:

»Naš vojščak se že bliža. Na svidenje pozneje.«

Pohod profesorja Jazbeca, pred leti še nerodno sestavljen iz mimohodov pred vratarji, iz dolgih hodnikov in čakanja v pisarni tajnice, se je v teh nekaj letih spet poenostavil. Poenostavil se je tako, kot je postal ves ritem znotraj starega obzidja, zidanega v srednjeveškem obsegu, bolj preprost. Norišnica, ki je svojo vsebino neprodušno zapirala zadaj za to obzidje in jo tlačila v zaklenjene celice, se je približala zunanjemu svetu. Celice so se odprle, hodniki so oživelili, bolniki so prevzeli postojanko vratarjev in vodičev, soba za šok se je prelevila v telovadnico.

Doktorja Galeta so pri glavnem vhodu nadvse ljubeznivo sprejeli:

»Dober dan, tovariš doktor Gale — saj se ne motimo v imenu? Iz uprave so nam sporočili, da pridete. Izvolite dalje.«

Doktor Gale je dobil spremljevalca in ta ga je po najkrajši poti pripeljal do brloga profesorja Jazbeca:

»Mojster Jazbec,« je pokazal spremljevalec na vrata,

pred katera je odložil doktorja Galeta.

Sprejem je bil pri profesorju Jazbecu bučen. »Mojster« ni nehal obsipavati svojega gosta z besedami dobrodošlice. Roko mu je stresal po svoji pristržni navadi dolgo in temeljito. Doktor Luka ni utegnil, da bi se pošteno pozdravil z Vando, Jazbec ga je takoj odvlekel v delovni kabinet.

»Krasno, da ste se spet enkrat spomnili na starega prijatelja Viliija Jazbeca, kajne,« je bučal profesor in vlačil nasljanjače in stole k mizici, kamor sta sedla.

»Problemi, sami problemi,« je začel doktor Luka.

»Tako?« se je začudil profesor Jazbec. »Kakšni?« se je delal nevednega.

Doktor Luka je začel pripovedovati. Govoril je o Venturi in prebodeni arteriji, o izkrvavitvi, o dvainštiridesetih in štiridesetih preparatih in o svojem poročilu ministru. Poudarjal je izraze, podkrepljeval misli z zamahi rok, sekal je z ostrino glasu po urejeno nepreglednem prostoru v kabinetu in bil močato jezen.

Profesor Jazbec je sodeloval v dolgem Galetovem samogovoru z vso svojo pojavo, ki je tičala za spremembo enkrat v sivi delovni obleki, podobni uniformi cestnega pometača. Priklanjal se je vsakemu krepkejšemu Galetovemu izrazu, dvigal roke v znak protesta in zraven gromko godrnjal 'nemogoče!', 'bravo!', 'kaj ne poveste!', 'roparsko!'. V prostoru se je zgoščeval mit uporniške besede in doktor Gale si je vedno več obetal od razgovora s profesorjem Jazbecem, ki se je nazadnje obnašal že ko zapriseženi puntar. Bitka za pravičnost rabsodbe zoper Venturo je bila torej dobljena.

Profesor Jazbec je začel siliti v doktorja Galeta:

»Priznajte, mika vas, kajne? To bi ga, Venturo? S katero bi ga? Z levo? Z desno? Ventura še pozdraviti ne bi utegnil in že bi bil na tleh, kaj?«

Vstal je in z nazornim mahanjem je spremljal izzivalna vprašanja. Mahnil je Galetu pred nosom, in šap! — je oplazil z levo Galetov nos ... buf! — klofuta je priletela z desne po čeljusti.

Doktor Gale je razkurjeno vstal, profesor ga je potisnil nazaj na stol. Mahal je dalje:

»Udarec z levo je nevaren, kajne. In sunek od spodaj v brado šele! Še znate? Kdaj ste zadnjič utrjevali pesti? Hočete zdajle? Ali naj poskusiva? ... Res? Ste za srečanje v

ringu? Pojdiva.«

V nekaj minutah je stal doktor Gale sredi telovadnice. Profesor Jazbec ga je mojstrsko postavil tja, k bradlji, pod kroge, k plezalnim vrvm in lestvam. Iztrgal ga je iz vsakdanjosti, ko da ga je potegnil iz bulvarske enoličnosti in ga vsadil v obnavljajočo se pestrost procesije. Ko da ga je izrezal z novoletne razglednice in ga prilepil v album trgovskega potnika.

Dišalo je po loščilu za parket in po znoju. Doktor Luka se je ogledoval po telovadnici z zanimanjem, na katerega je bil pozabil, ki pa je v njem nanovo oživila. V študentskih letih je bil navdušen telovadec in športnik. Iz potrebe po varnosti je bil tudi uspešen boksar amater. Ko je po končanem študiju športno društvo zapustil, je v poklic zdravnika prišel brez krivega nosu. Potolčeni očesni loki so se zacementirali. In neobvezne boksarske dogodivščine so bile pozabljene. Na primer tista z ulice. Nekemu neprevidnemu partnerju z ulice, ki ni znal neopaženo mirno priti mimo, je z enim sunkom nepričakovano gladko snel dvočlensko zobno protezo in doživel zato aplavz pri članih Društva zobotehnikov, medtem ko je sodnik za prekrške bil drugega mnenja — — — profesor Jazbec je za zgodbo vedel. V telovadnici je doktorju Galetu nataknil boksarske rokavice. Tudi sam je vzel par rokavic in se postavil pred Galeta.

Orokavičeni roki sta doktorju Galeta sami zavzeli paradno držo, čim je profesor Jazbec napravil vtis bojevitiga nasprotnika.

»O ne, kajne,« je profesor Jazbec takoj odložil rokavici. »Tole boste boksali,« je pokazal na vrečo s peskom, ki je visela s stropa. »Kar začnite. Bom že povedal, kdaj bo dovolj in boste lahko nehali.«

Postopoma bo začel razumevati, zakaj imenujejo ljudje v norišnici Jazbeca 'mojster', je razmišljal doktor Gale, ko je stal pred vrečo s peskom. Pogledal je nepripravljen naokoli in ko je videl, da mu ni drugega izhoda, se je lotil vreče. Leva-desna, leva-desna — — z rutino neporaženega boksarja je začel tolči po trdi vreči.

Profesor Jazbec se je spoprijel s špansko lestvijo. Obešil se je z rokama na prečko pred seboj, noge je uprl ob spodnjo prečko in gor-dol ...gor-dol je vežbal trebušne mišice. Spuščal je spodnji del telesa do tal in se spet dvigal kar se

da visoko navzgor. Gibal se je ko nihalo ure, ki je zgrešilo smer in mesto sem-tja mahalo gor-dol. Bil je zgled telovadnega učitelja, ki rad naredi nekaj gibov tudi za reklamo.

Doktor Gale je butal v vrečo, prišel je v staro, nekoliko pozabljeno formo. Na čelu se je pokazal znoj. Mokrota je začela izvirati tudi pod pazduho. Srajca se je pripila za vlažno kožo, suknjič je postajal ovira. Dihanje se je pospešilo in prešlo v sopenje.

»Kar naprej, tovariš, kajne,« je bodril profesor Jazbec, ki je opustil lestev in se približal nihajoči vreči peska, zato da bi bil boksarju Galetu v moralno oporo. »Kar naprej, tako ... in tako! Še! Minile so komaj tri minute.«

Pet minut je bilo Galetu Luki dolgih ko sodni dan. Šesta minuta, v katero ga je neusmiljeno gnal mojster Jazbec, je Luki skrajšala predstavo o dolgosti življenja za celo leto. Galetovi roki sta se le simbolično tolkli proti vreči, dihal je ko lokomotiva v bregu in znoj mu je curljal od vsepovsod. Ko da je stal v plohi na vetru, tako izdatno je bil premočen.

»Izborno, tovariš, izborno,« ga je pohvalil mojster in mu odvzel rokavici.

»Bilo je ...« — hotel je reči, da je bilo obupno, stavek pa je doktor Luka obrnil in mlahavo dahnil »...bilo je — zdravo«. Zmogel je nasmešek, ki ga je ustvaril zato, da bi prikril, kako je ob vso moč.

»Kajne, zdravo. In še kako zdravo,« je veselilo mojstra Jazbega in odpeljal je doktorja Galeta v kopalnico s prhami.

Profesor Jazbec je privoščil doktorju Luki vročo, nato mrzlo prho. Vanda je prinesla kopalni plašč iz Jazbečeve garderobe. Lukova obleka, mokra in zmečkana, je romala na obešalnike in v šivalnico, da jo osuše in zlikajo. Vanda, profesor in Luka so odšli v Jazbečevo stanovanje; Vanda je kuhala čaj, Luka je raztegnil svoje ude, v katerih je ležal svinec, po dvosedežnem fotelju, profesor Jazbec je zadovoljno korakal po sobi in prežal na Galetovo izmučenost, ki se je grela v kopalnem plašču.

»Kaj pravite? Imenitno, kaj?«

»Izvrstno,« je dejal doktor Gale. Sapa se mu je vračala, srce je začelo tolči zmerneje in koža je dobila nazaj običajno temperaturo.

»Vidim, zares izvrstno,« je menil mojster Jazbec. »No-

bene napadalnosti več, in to je zdravo.«

Doktor Gale je zbral svoje moči. Treba bo nanovo začeti govoriti o problemih, zavrlo katerih je prišel, da ne bo Jazbec pozabil ...

Profesor Jazbec si ni pustil zlepa vzeti besede.

»Preveč agresivnosti je vzrok psihičnega in telesnega nezdravja,« je govoril. »Jaz, Vili Jazbec, kajne, jaz krotim svojo agresivnost vsak dan. S prho. Pretepam se z vrečo peska, kajne. Če ne bi tega počenjal, bi tudi jaz znal dnevno poravnati kak preraven nos ali popraviti kakšno zobno protezo.«

Vanda je prinesla čaj in skodelice. Nalivala je, nato je prisedla. Sedela je ob doktorju Luki, katerega apolonsko bistvo je še zmeraj vedrilo v kopalnem plašču. Zaradi nevarnosti, da kopalno ogrinjalo spredaj ne zleze brez potrebe narazen, ga je doktor Luka neprestano tlačil skupaj med kolena. Po nepredvideni bitki z vrečo peska je bil ko nudistična naravnost, ki se umika v sramežljivost. Ona, Vanda, je ob njem tembolj blestela v svojih neprisiljenih naravnih barvah. Bila je sveža, spočita. Njene značilnosti niso zginevale pod neohlajnim oblačilom. Neprestano so živele, v mirovanju in v gibanju. Delovale so ko tiha samozavest, ki obvladuje okolje.

Profesor Jazbec je iz svojega zornega kota opazoval parček, ki se je znašel pred njim na dvosedežnem fotelju. Gledal ga je približno z istim razumevanjem, s kakršnim Kristof Kolumb ob odkritju Amerike ni mogel prezreti Indijancev. Tako kot je Kolumb menil, da je Indijance ne le odkril, temveč ustvaril, tako se je Jazbec štel za tihega stvarnika življenjskega razmerja med Vando in doktorjem Luko. In je neskončno užival. Užitek je bil čisto enostranski, ampak poglobljen. Jazbec ni vgradil v užitek le skladnosti nekega pročelja, temveč tudi jez, neviden globok jez. Jez v tolmunu, katerega vodna gladina se že dviga. Jazbec je bil seznanjen z vsem tem, kako Vandin lik kroži po glavah spoštovanih kolegov in profesorjev kot vaba za njihovo moško krvoločnost. Psihiater Jazbec si je bil na jasnem, da je njegova tajnica Vanda totem vrhovnih junakov bolnišnice, njihov fetiš. Nekoč je na sejo šefov pripeljal tajnico Vando. Opazil je izraze šefovih oči, mlaskanje z jeziki, poigravanje rok, ki so se zatekle v lastne hlačne žepe — — gospodje šefi so na razne načine krotili svoje neuravnovešene moške občutke. Klepetavi ljudje

so potlej pripovedovali, kako se je sirotek Lojevski večkrat sprehajal po Južnem drevoredu k Vandini stolpnici. Nikoli z uspehom. Nepoučenemu Lojevskemu se sanjalo ni, da se je Vanda napol preselila k doktorju Luki Galetu, in doktor Luka ni stanoval v Južnem drevoredu. Pa Butala! Dvakrat je gospo Mimo neprevidno zamenjal za Vando. 'O, gospa Vanda!' — mu je ušlo, ko je Mima priracala k njemu na otroško kliniko. In Marička, Butalova pisarniška moč, mu tega duševnega spodrsaljaja ni mogla pozabiti. Kamor je mogla, je nesla novico o svojem butalastem šefu. In Ventura! Ko je mislil na Venturovo koketnost, se je profesor Jazbec moral smejati. Ventura! — — Upravi bolnišnice je spesnil dokaj svojevrstno snubitveno pisemce. Najprej je poudaril vodilno pomembnost interne, torej njegove klinike. Tajništvo vodilne, torej njegove klinike je preobremenjeno z delom. Zato predlaga upravi, naj premesti kvalificirano delavko Vando iz norišnice k njemu v tajništvo — — — kako se ne bi mojster Jazbec smel smejati. Korenjakom Lojevski, Butala in Ventura ni poznano, da je Vanda že temeljito oddana ... in lazijo ... in bi radi lazili za njo — — zlomek plentaj ... da človek ni mlajši! — kajneda-ne — — užitek pa je tudi, ko leta potisnejo človeka na tribuno opazovalca ... vsako plemenitejše grozdje je tedaj prekislo — — kajne; Vanda — Vanda je posebljena pokora za prešuštnike, ki bi radi čakali v zasedi in ki ne bodo ničesar dosegli. Ničesar. Za 'ničesar' skrbi Luka — pristni partner pokore; močan, nagel, pameten, a skrit v ozadju. Kdo ve, kdo ve, kakšni vetrovi se bōdo dvignili, ko bo partner Vanda stopil na plano ...

Jazbečevski obraz je lisičje motril pokoro in njenega partnerja. In poslušal. Poslušal je, kako se doktor Gale trudi, ko ponovno pripoveduje podrobnosti o Venturi, razjarjen in užaljen, kajne ... doktor Gregor Marec ve o stvareh še kaj več; zlomek vedi, kaj bi na stvareh bilo še večjega in hujšega.

Profesor Jazbec je nenadoma posegel v Galetove pripovedi.

»Kdaj, kajne, se mislita poročiti?« je vprašal.

Vanda je začudeno pogledala šefa. Skrito v koticu njenih neizzvanih misli je čakalo isto vprašanje že dalj časa. Profesor je nevede — ali vede? — pihnil v ognjišče, kjer tli vroča žerjavica. Na obraz ji je legla mehka rdečica in se

zlila navzdol po vratu. Vendar je onemela.

Doktor Luka Gale je skočil pokonci. Skoraj je pozabil, da ga odeva samo lupina kopalnega plašča, v zadnjem trenutku ga je spredaj stisnil skupaj. Bojeviti del Galetovega značaja se je ukvarjal s problemi, katerim gre pečat neotesanosti; razpletal je stavke, ki bi naj psihiatra Jazbeca utirili v vojsko zoper neotesance ... Jazbec bi naj prevzel vlogo neizpodbitne avtoritete ... tej avtoriteti na ljubo se je on, Gale, do onemoglosti stepel z vrečo peska, pustil se je vroče in mrzlo oprhati in posaditi v fotelj malodane v Adamovem kostimu — — avtoriteta Jazbec pa 'kdaj se mislite poročiti'...

Bliskovito je sedel nazaj na klop.

»Najprej moramo opraviti z izprijenci v zdravstvu,« je dejal z znižanim glasom.

Veselje profesorja Jazbeca je bilo popolno.

»Vajin kum bom, kajne,« se je viteško ponudil. »Ne pozabita — svatovskega starešino imata. Profesor Vili Jazbec, samo on.«

Doktor Luka Gale je Jazbečevo ponudbo sprejel z narejenim nasmehom. Stisnil je kolena in s koleni priprl kopalni plašč, se poklonil svatovskemu starešini in nato zavil pogovor nazaj k Venturi:

»V splošnem interesu je, da se z izprijenostjo v zdravstvu opravi javno. Stvari je treba obelodaniti v nepotvorjeni luči.«

Melodramatični bariton profesorja Jazbeca je prekinil junaško prizadevanje Galetovega tenorja:

»Priredili bomo gostijo, svatovsko gostijo! Svet bo imel kaj videti!«

Mojster Jazbec je zmagal. V sobi je prevladal njegov zvočni bariton, v prostoru se je razbohotila vizija svatbe ... prišli bodo prijatelji — — in vsi bodo svatje ... peklo se bo v gozdu na ražnju, in ritoznojčan bo tekel v veletokih — —

Nevesta Vanda je molčala.

Ženin Luka je komaj še sledil lastni svatbi. Šel je za Jazbečevim svatovanjem približno tako, kot gre prehlajen pes za sledjo, ki jo je zmočil dež.

Svatovanja pa ni bilo konec. Mojster Jazbec ga je razpenjal po vseh kotih sobe, obesil ga je na strop, okrasil je z njim vse stene ... svatovska oblačila so šumela ... diši po gibanicah in po cvrtju, vino se peni ... po lesenem podiju ce-

petajo pete plesavcev — — — meh harmonike diha na vse kriplje — — in klarinet piska — —

»Bi lahko dobil nazaj svoje hlače?« se je oglasil doktor Gale. Izkoristil je premor, ki ga je profesor Jazbec napravil po kresu, katerega podobo je vtisnil v sobo tako izvirno, da je v sobi postajalo že skoraj vroče.

Obleka, zlikana v norišnici, se je doktorju Galetu zdela toga. Čutil jo je na sebi ko napačno krojen oklep. Ko da ni njegova. Prekleti rokavi! Mahedrajo nekam trdo vstran namesto voljno naprej. Ovratnik suknjiča — postal je raskav ko škrobljena brisača. In razgovori s profesorjem Jazbecom šele! — — tudi škrobljeni, raskavi. Preklicana neresnost!

Proti Splošni bolnišnici so doktorja Galeta nosile misli, ki so bile prav tako oglate kot se mu je zdela štirjaška obleka. Zavil je skozi glavni vhod v bolnišnico ne na perutih, temveč v prisilnem jopiču.

Kiosk pri vhodu je bil obložen z razglednicami. Visele so na šipah in na vrtljivih stojalcih ko pisane kitajske pahljače. Na policah kilogrami tiskanega papirja. Velike in male, črne in vmes rdeče črke. Lokalni dnevnik je kričal v oči:

ZAGONETNA SMRT INŽENIRJA.

Doktor Gale je kupil časopis. Med potjo je prebiral besede, tiskane v dveh časopisnih stolpičih. Novinar je sukal besede ko skrhamo obrabljeno britev v vetru. Nepričakovana smrt — je napisal, diši na nasilno zastrupitev? — je postavil vprašaj ... stališča zdravniškega klana so nejasna — je napisal brez klicaja ... kdo ve, če ni v ozadju ženska ljubosumnost — je razvnel bralčevo radovednost in se podpisal: Pero Janič.

Tiskane besede Pere Janiča so spremljale doktorja Galeta po stezi proti prosekuri približno tako, kot vodi voznik konja z vprego od zadnje gostilne proti domu: vajeti je voznik zgubil iz rok, a konj je kljub vozniku našel pot domov. Tudi doktor Gale je kljub branju prišel do velike ploščadi ob leseni drvarnici.

V dnu ploščadi je srepo zapiralo pot starikovo pročelje prosekture. Okna so mrzlo samevala, za njimi se ni nič premaknilo. Vrata so negibno strmela. Bila so zaprta. Ko da pri njih ni vhoda. Pač. Ko je doktor Gale prišel, da bi stegnil roko po kljuki, so vrata zaživela ...

Po hodnikih prosekture je ves dan ležal gost zrak. Rezal bi ga z nožem. Svojevvrsten, lepljiv duh. V dnevih, ko je mestno kotlino pritiskal k tlom nizek zračni tlak, je duh v mrtvašnici dobil vse, kar ga je naredilo značilnega. Spravljaj je ljudi znotraj mrtvašnice v neznosno voljo.

Doktor Marec je na stežaj odprl vrata in okna na hodnikih. Po hodnikih je steklo nekaj prepaha, ljudje so si odahnili.

Ni minilo petnajst minut — okna in vrata prosekture so bila zaprta. Zrak med zidovi mrtvašnice je postal spet verodostojno težak. Zidovi in tla in strop, ki so zrak dan in noč vsrkavali, so vonjave tudi izpuhtevali. Bili so regulator značilne mikroklimе mrtvašnice.

Doktor Marec si je zastavil za nalogo, da bo postal ventilator prosekture. Vrata in okna je ponovno odprl.

Neznana roka jih je tudi tokrat zaprla.

Doktor Gregor Marec je odprl vrata in okna in oprezal. Križaril je iz laboratorija v pritlično pisarno, iz pisarne v stranišče, iz stranišča v secirno sobo in od tam v nadstropje — okna in vrata so bila naenkrat zaprta.

Dolginasta postava doktorja Marca je ko senca plahutala naokoli. Plula je za tistim nevidnim storilcem, ki je zapiral okna in vrata. Senca doktorja Marca je prišla do vrat in do oken vedno prepozno.

Strategijo okrog oken in vrat bo treba spremeniti, je sklepal doktor Gregor. Opazovati bo treba posameznike. Začel bo spodaj v pisarni, s tipkarico in s strežnikom — kje neki! Strežnika je našel razkoračenega sredi pisarne, s steklenico tropinovca v roki. Tipkarica si je ravno lakirala nohte in držala roke z razprtimi prsti, stegnjenimi ko da niso njeni ... ta dva nista soigralca v svojevrstni skrivalnici. Treba bo drugim.

Doktor Marec je stopil skozi vrata na hodnik ... pri večnih vratih je skoraj pohodil profesorja Kaca. Profesor je s tresljaji rok potiskal na večnih vratih zapah v luknjo ležaja.

»A!« — je dvignil roko profesor Kac proti doktorju Marcu. »Vi ... odpirate ...«.

»Dober dan, tovariš profesor,« je v presenečenju zinil doktor Gregor in priskočil k vratom. In nihče na tem svetu ne bi mogel ugotoviti, da-li je Gregor slabo slišal v navalu presenečenja ali iz drugačnih pobud. Rekel je:

»Ste odredili, da naj odprem?«

Že je vlekkel za zapah, na katerem je ležala Kacova koščena roka.

»Pustite vrata pri miru!« je zatulil stari profesor. Zvenelo je muzikalično, še nikoli tako krepko iz Kacovih ust kot takrat.

Doktor Gregor je odskočil pred glasom starega profesorja in upal, da bo Kacov glas opešal do drugega stavka. Profesor Kac je jezljivo momljaj in s tršato roko ponovno zagrabil za zapah. Toda roka ni mogla pošteno prijeti in ne držati. Profesorjevi zadregi je uslužno šel na pomoč doktor Marec in tudi on skočil k zapahu. Zapah je ležal v dvojnih rokah. Kac je hotel izviti roke iz Marčevega prijema, Marec je zapah podrejeval Kacovim rokam. Zapah pa je bil muhast. Zataknil se je. Trmasto je škripal pod rokama profesorja in njegovega sodelavca. Upiral se je skušnjavam in škrtal in — se s pokom izdrl.

Vrata so se razletela na stežaj in profesorja je zaneslo skozi vrata. Zaletel se je v prišleca, ki se je začuden ustavil pred vrati.

Prišlec je bil doktor Gale.

»Pustite vrata pri miru!« je zaklical profesor Kac Galetu. »Poskrbite za red in mir!« je še enkrat pogledal doktorja Galeta.

Naloga, ki jo je pri vratih naprtil stari gospod, je doktorja Luko dohitela nepripravljenega. Iz strupene Kacove sape je prihajala logika korporala.

»Ne skrbite,« je bleknil doktor Gale. »Nič se ne bo podrlo, mirno lahko odidete.«

Profesor se je nerodno obrnil in odšepal.

»Primejduš! Zmešalo se mu je,« je šepetaje razglasil doktor Gregor.

(Prihodnjič naprej)

ETIKA NA RAZPRODAJI

(Odprto pismo Jožetu Javoršku)

Jože,

mislim, da se boš strinjal, če izločim tistega »dragega«, ki si ga v svoji knjigi dodal k posameznim odlomkom lepljenke, sestavljene iz mojih dnevniških zapiskov, izšlih v »Novem listu« 1974. leta.

Ce pa ne napišem »dragi«, to ne pomeni, da te sovražim, kot trdiš nekje v knjigi; menim namreč, da je še zmeraj bolj humanistično, če človek odklanja zlo, do prestopnika pa je popustljiv. Navsezadnje si se strahovito užalil in razdril najino prijateljstvo prav ti, ko sem ti prijazno rekel, da tvoji osebni rasti nič ne koristi takó poudarjeno poveličevanje Josipa Vidmarja. (Bilo je poleti, v ulici Svetega Nikolaja šte. 13, vroče je bilo in postregel sem tebi in Mihi Balohu z limonado.) Odtlej se nisva več videvala; tako se je pretrgala vez, ki mogoče ni bila zmeraj rodovitna, ki pa jo je poživljalo simpatično in razgibano človeško-kulturno ozračje. Nastali molk pa je trajal, dokler me nisi moralno prisilil, da sem se s tabo spoprijel, ko si se za njegovo sedemdesetletnico Kocbeka lotil po gangstersko.

O tistem tvojem takratnem pisanju in o mojih odgovorih nanj bom spet spregovoril, ko bom pripravil knjigo z zapiski, objavljenimi v »Novem listu«, in pa s tistimi iz dveletja 1975-76.

Tokrat samo o tem, kar si nanizal na straneh »Nevarnih razmerij«.

O knjigi na splošno ne bi sodil, ker bi to zahtevalo preveč časa in prostora; morebiti bi zgostil svoje mnenje takó: delo bi bilo lahko v resnici pomembno, ko bi svojo raziskavo začel tam, kjer jo končuješ, to je na predzadnji strani (483). Tako praviš: »Tega pa je kriva tudi Zveza komunistov«. Ko bi opustil tisti »tudi«, bi imel na dlani odgovor, zakaj je, kot praviš, »večina slovenske inteligence posrana in poscana« (str. 442). Seveda je vprašanje, kako bi potem knjiga mogla iziti; vendar pa bi bil sedanji tekst vse drugače veljaven, ko bi se analize lotil pri pravem koncu, posebno pa še, ko ne bi »tiščal glave v pesek« (str. 469).

Ne glede na to pa človek ne more tajiti, da v takó obširnem delu ne bi bilo čisto nobene pravilne sodbe.

Tako imaš kajpada prav, ko meniš, da bi bilo potrebno vklesati moje ime na spomenik na čast Neumnosti.

Seveda je ta ugotovitev malo izvirna, ker sem se že sam dokopal do tega spoznanja in številni so v slovenskem občestvu ljudje, ki se z njo strinjajo. Kateri slovenski tržaški pisatelj, ki pametno in koristno misli, bi se namreč na Tržaškem odločil, da svobodno piše, če bi mu zavoljo njegovega svobodnega pisanja ne tiskali več knjig v matični deželi; če bi mu tukaj, tokraj meje, črtali ime iz publikacij, ki izhajajo pri podjetjih, povezanih z matično deželo; če bi mu zavoljo svobodnega pisanja prepovedali potovati v matično deželo itd. In nadalje, samo nespameten kulturnik lahko že trinajsto leto v Trstu izdaja slovensko pluralistično revijo, ki jo ne samo brezplačno urejuje, ampak mora zanjo iskati brezplačne sodelavce, obenem pa tudi sredstva, ki so potrebna za poravnavo tiskarskih stroškov.

Seveda je bolj pametno biti pameten, a kaj si človek more, če ga je usoda tako nerazsodno izoblikovala. Saj smo bili »nespametni«
že za časa črne diktature, pa za časa rjave prav tako. Kako si moreš misliti, da bi se človek zdaj prelevil samo zato, ker so proti **svobodi** ljudje, ki se sklicujejo na **osvobodilno** gibanje?

(Obenem pa se mi zdi, da zgodovina sodi o pameti in nespameti nekoliko drugače kot enodneveni modrijani. No, meni se prav nikamor ne mudi.)

Sprašuješ me(se): »Kje jemlješ moralne sile, da sploh pišeš, kar pišeš?«

Moralno silo mi daje prepričanje, da je slovenstvo spet v nevarnosti, čeprav drugače kot v preteklosti. To novo, silno nevarnost vidim v tezi, da je narod nastal s kapitalizmom in da bo z njim odmrl (Kardelj). Pa v tezi, da bodo »socialistični družbeni odnosi«
ustvarili proces, ki bo »postopoma vnašal v nacionalne forme občečloveško vsebino in s tem opravljal veliko delo pri zbliževanju in **spajanju** narodov, ne da bi uporabljal nasilje nad stvarmi« (Kardelj).

Izraz **spajanje** sem seveda podčrtal jaz. Dovolil pa boš, da se takemu absurdu upre celo moja »nespametna«
mediteranska pamet, saj se vendar nismo dokopali do svoje narodne identitete zato, da bi se zdaj brez »nasilja«
spojili z drugimi narodi!

Zgornjih dveh tez, ki sta danes za Slovence na pol zamegljena Skila in Karibda, ni doslej noben teoretik pri vas obsodil ne pobi-

jal, ampak ravno nasprotno, po teh načelih vzgajate slovensko mladino, na podlagi teh načel se razvija vsakodnevna praksa. Tudi vprašanje slovenščine v javnosti je tesno povezano z omenjenim končnim smotrom. (Glej tudi drugi del uvodnega članka v ti številki!)

Seveda se tudi tebi o tem marsikaj svetlika, a se ob teh vprašanjih vedeš vse prej kot odgovorno. Kar se mene tiče, sem prepričan, da bi zanikal svojo bit, ko bi skušal biti po tvoje in po vaše »pameten«; mislim pa, da je pred mano marsikateri slovenski pisatelj hodil po ti neljubeznivi poti in to kljub temu, da ga je kak tedanji Javoršek proglašal za hudičevega služabnika, za frajgastovsko pijanduro ali celo za psa, ki ga je potrebno potolči.

Nelepo se repenčiš, ker sem napisal, da pusti Kocbeka pri miru, ko pa te nič ne vpraša. Praviš, da je ta moja pripomba »docela profesorsko početje«. A kaj imaš proti profesorskemu poklicu? Slovenci smo mu še posebej dolžni veliko mero hvaležnosti! A čisto nič ne pride v poštev profesorski poklic, če ti človek svetuje, da se ukvarjaj s Kocbekom spodobno. Seveda si lahko kritičen in polemičen ob slehernem človeku, ki javno nastopa, vendar est modus in rebus, drugače piše agitpropovska roka na stenčasu, drugače pisatelj. Ta spet drugače o požigalcu, drugače o ugledni kulturni osebnosti.

In spet ne vem, kaj je profesorskega v tem, če ti predočim, kako te nič ne moti, da Kocbeka napadaš, čeprav veš, da to lahko počenjaš, ker ga v Sloveniji ni urednika, ki bi si upal objaviti članek Kocbeku v prid.

Kaj je profesorsko, če človek oporeka tvojemu »junaštvu«, ko si do Kocbeka bolj grob kot uradno kvalificirani opolnomočenci, ki so in bianco podpisali tvoje izlive?

(A dovoli vprašanje: kako da na mah pozabiš na svoje neetično početje takrat, ko ti tukaj na Tržaškem ne pustimo počenjati takih nespodobnosti? In zakaj takó ostro in hitro zacviliš, ko ti kdo tukaj bere kozje molitvice?)

Intervju, ki sem ga objavil za Kocbekov jubilej, ocenjuješ kot »diverzantskega«. Kar bo celó držalo, zakaj neki nedovoljeni spis ne more ne biti »diverzantski« tam, kjer ena sama centrala odloča (tudi

za preteklost), kaj je resnica.

Vendar, če je bil moj intervju s Kocbekom »diverzantski«, kako to, da se je oblast odločila za objavo takó nevarnega spisa v »Naših razgledih«? Ali pa je intervju nehal biti »diverzantski« tisti trenutek, ko so odgovorni uvideli, da s Kocbekovimi izjavami lahko posredno priznajo »kočljive« resnice, katerih niso na svojo pest nikdar marali omenjati?

Tako pišeš: »Postavljal si mu vprašanja o nekaterih najbolj kočljivih trenutkih naše polpretekle zgodovine ter ga zavajal, da jo je prikazoval v izkrivljeni obliki in se zlepil s tabo v nepopisnem sovraštvu do usodnih trenutkov našega partizanstva in s tem tudi nepopisni laži.«

Tisto »nepopisno sovraštvu« si si seveda izmislil ti. Prav tako tisto »nepopisno laž«, ki je takó malo laž, da Milovan Djilas z njo seznanja svetovno javnost v knjigi **The War Time**. Prav tako nečastno ponarejaš resnico tam, kjer v »pismu« Pierru Emmanuelu trdiš, da so »Kocbek in njegovi pristaši poskušali ... vrniti čast ne samo kolaboracionistom, ampak tudi političnim izdajalcem in hudo delcem« (str. 427).

Kar pa drži, je, da se ne samo Kocbek in »njegovi pristaši«, ampak sleherna umsko in čustveno zdrava oseba upre zločinskemu dejanju, naj je njegov avtor Tomás de Torquemada, gestapovec, Josip Džugašvili ali slovenski (jugoslovanski) zmagujoči poglavar.

To je eno.

Drugo je, da je evropski človek padlega sovražnika zmeraj spoštoval; *lex gentium* je nad vsemi iz trte zvitimi razlagami, tudi nad Vidmarjevo sofistiko, prirejeno ad usum Delfini.

Meni pa, kot človeku, ki sem prepričan o pomenu, ki bi ga moralo imeti osvobodilno gibanje za slovenski narod, je bilo predvsem pri srcu, da bi imeli črno na belem napisano Kocbekovo stališče do »usodnih trenutkov« osvobodilnega boja in do tistih po njem. O tem bom spregovoril temeljiteje drugje; tukaj naj poudarim, da je zame v bistvu pomemben razloček med osvobodilnim bojem, kakršen naj bi bil, in osvobodilnim gibanjem, kakršen je v resnici bil, ko je nehal biti pluralističen in se je spremenil v revolucijo. (Glej tudi **Odisej ob jamboru**, 2. izdaja, str. 140-141.)

O tem razločku bo sodila slovenska zgodovina; Kocbek pa je bil po mojem dolžen priti v zgodovino s svojo izjavo o »usodnih trenutkih« osvobodilnega boja, to pa iz čisto preprostega razloga, ker je osebna izjava dokument, katerega ne moreta nadomestiti ne pripovedno delo ne zapisek v dnevniku.

Zato pa je vsekakor neizmerno boljše, da uradni razlagalci in z njimi tudi ti **zdaj** pišete o »izkrivljeni obliki« in o »laži« Kocbekovih interpretacij, kot pa da bi **zanamci** sodili o Kocbekovi misli na podlagi Ribičičevih, Šnuderlovih, Fajfarjevih itd. tolmačenj; ali pa na podlagi tolmačenj begunskih krogov.

Praviš, da smo ob Kocbekovem intervjuju uprizorili »mednarodno komedijo«.

Ne bo držalo. Ko sta me ob izidu brošure o Kocbeku, v kateri je bil intervju, dva pripadnika notranje uprave pridržala v Sežani, sem jima med drugim poudaril, da bi bilo napak, ko bi zavoljo intervjuja zagnali vik in krik, zakaj Kocbek da je v Evropi znana osebnost. Namesto da bi odgovorni poslušali, kar jim je narokovala preprosta politična pamet, pa so ravnali, kot da smo pred vojno napovedjo!

Zato je »mednarodna komedija« vaše domače maslo, pristno vaš pridelek, pri ustvarjanju katerega sta bila Vidmar in ti najbolj nesrečen izraz sedanje slovenske politično-kulturne mizerije.

Po tvojem torej naj bi Kocbeka ne primerjal z Babljem, Gorkim, Silonejem itd., ker so vsi »pokončne figure«, medtem ko se »Edvard Kocbek nikdar ni javno uprl ničemur oziroma ni ničesar v resnici tvegala.«

Psihološki učbenik ti bo povedal, da se vsak človek upre na svoj način. Nima pomena, če bolj ali manj glasno ali sunkovito, poglavitno je, da ostaneš zvest silnicam svojega značaja. In da je Kocbek ostal zvest svojim pogledom, je na dlani od takrat, ko je za Kidričevega življenja v tedanjem »Poročevalcu« objavil kritiko partijskega razmerja do kulture. Zakaj pa naj bi ga upokojili, če bi bil klonil pred partijskim samodržstvom?

Zdaj se zdi skoraj smešno, a takrat so uporabili zbirko novel, da bi se ga rešili! Kazen za njegov odklon pa je bila politična likvidacija in desetletna karantena.

(V oklepaju: čemu pa si se po vojski ti, Jože Javoršek, uprl, da si jemlješ pravico zviška presojeti o sočlovekovem pogumu?)

Vse drugo, kar pleteš o Kocbekovi neranljivosti, ker da ga zmeraj partija ščiti itd., dokazuje samo to, da je Kocbek zavoljo

ugleda, ki ga ima doma in po svetu, osebnost, s katero mora tudi vsemogočna oblastniška roka ravnati v rokavicah.

A ne vidim, kako naj to Kocbeku štejem v zlo. Rajši bi se vprašal, ali ne bomo mogoče še za našega življenja doživeli, da bodo takim ljudem, kot je Edvard Kocbek, voditelji matične Slovenije spet, kot so naredili 1941. leta, obljubljali lojalnost in nazorski pluralizem, zato da bi skupno reševali usodo domovine.

Hic Rhodus, hic salta!

Na naslednji strani (399) pišeš: ... »slovenstvo je zapustil v najbolj cvetočem, a v resnici izredno nevarnem trenutku zgodovine, zakaj njegove osebne značilnosti in težnje so bile zanj več vredne kot usoda ljudstva, ki ga hrani.«

Kako, a kaj nisi poprej trdil, da se ni »nikdar javno uprl«? Zdaj pa je »slovenstvo zapustil«, zdaj je proti partiji uveljavil »svoje značilnosti in težnje«?

Tako se ves čas sam tolčeš po prstih, da ti normalen bralec težko sledi; kdor pa bi marljivo zbral vse tvoje »dialektične« kontradikcije, bi sestavil zanimiv cvetober.

Razkrivaš pa, kako dodobra si se pri politikih izučil v nelojalnosti, ko zatrjuješ, da je Kocbek »slovenstvo zapustil«. In ne samo nelojalen, pač pa izrazito staromodni si, saj istiš **slovenstvo** s sedanjim vodstvenim kadrom, natanko takó, kot so to delali klerikalci in liberalci neslavnega spomina!

Prijateljem in seveda tudi nasprotnikom Edvarda Kocbeka pa je seveda jasno, da Kocbek nikakor ni zapustil slovenstva, pač pa da je slovenstvo pojmoval in pojmuje vse drugače poglobljeno, kot to delajo enostranski empirični poveličevalci napredka, ki z evtanazijskimi metodami strežejo po življenju duha.

In prav zato, ker gleda drugače na duhovno življenje »ljudstva, ki ga hrani«, je bil Kocbek izločen, vendar pa ga prav zato, ker je bil izločen, »ljudstvo, ki ga hrani«, ne samo ni zavrglo, ampak vidi v njem združene tiste duhovne prvine, brez katerih ob hipertrofiji tehničnega razvoja človeška družba samo poudarja svojo notranjo revščino.

Tisto domislico o tem, kako bi »Kocbek danes lahko za slovenstvo še veliko pomenil«, ko bi se komunisti utegnili ukvarjati z njim, pa bi lahko prihranil za kak humorističen list, namesto da jo objavljaš v knjigi, v kateri je preveč hudobnih reči, da bi lahko prenesla takó cenene dov tipe.

Zato rajši ponarejaj, to ti bolj gre. Tako tam, kjer praviš, da Kocbek noče pomagati pri gradnji socializma.

A kateri »socializem« imaš pravzaprav v mislih?

Evropa se namreč počasi in modro odloča za socializem, ki ne bo kratil človeku duhovne svobode; to se pravi, da je Kocbek jutrišnjemu evropskemu socializmu bližji, kot ste mu vsi skupaj, ki so vam težnje humanističnih socialistov deveta briga.

Nikakor pa ne razumem, zakaj pravzaprav kar naprej siplješ izraze, kot so tisti o »ministrantih«, o »idealu«, o Kocbeku, ki bo »glasno maševal« itd. Kaj se zares ne moreš rešiti teh tradicionalnih podob?

No, a naj povem še enkrat, kar sem že zdavnaj povedal: Kocbek je velik slovenski človek in štejem si v čast, da me je sprejel za prijatelja — tržaškega samouka v slovenščini — ko me ni poznal, to »nevidno« prijateljstvo pa je trajalo skoraj desetletje. (Po svetovni kataklizmi si mi prvi Kocbekov pozdrav posredoval v francoski sanatorij ti, tedaj še Jože Brejc.) Nikjer pa se nisem izdal za kristjana ali krščanskega socialista, nikjer nisem govoril o svojih »idealih«, ker sem na take izraze in pojme alergičen. Iz duhovnega bogastva, ki ga je Kocbek poklonil Slovincem, jemljem to, kar moji tržaško-kraški naravi pristaja, drugo pustim drugim. Takó sem ravnal pri Epikuru, Baconu, Spinozi, pri Russellu in Camusu itd.

Zato je tvoj govor o »ministrantih« v zvezi z mojim razmerjem do Kocbeka nelepo sprenevedanje. Vsekakor pa si nekam zapiši, za primer, če se boš še kdaj ukvarjal z mojo osebo: da bi se jaz po svojih močeh zavzel za vsakogar, ki bi po krivici trpel. Tako sem se na primer že zavzel za komuniste, obsojene na skonstruiranem procesu proti nekdanjim taboriščnikom, ki so morali po nedolžnem presedeti dolga leta v samicah, ječah in kaznilnicah. Tako sem se zavzel za odličnega esejista Viktorja Blažiča; prav tako za sodnika Franca Miklavčiča, ki je tako zelo ogrožal vaš samoupravni sistem, da je zavaljo tehtnega članka o Kocbeku in svojih zapiskov v osebni dnevniku moral presedeti šest mesecev v samici, preden so ga poslali med zločince v Dob!

Tako je s tem, Jože Javoršek.

To, kar ti imenuješ »ministranstvo«, je samo odziv, ki mi ga nalaga človeška in pisateljska vest. Če pa ti take dolžnosti ne

čutiš ali ne smeš čutiti, je to dokaz proti tebi in okolju, v katerem živiš, ne pa proti osebam, ki skušajo biti zveste kljub vsemu še zmeraj veljavni občečloveški etiki.

Obsodba pa, da je Kocbek »druge pošiljal zase v ogenj«, ne vem, kaj pomeni, ker to lahko dokažejo samo dokumenti, ne pa streli iz zasede, kakršni so ti tvoji stavki.

V mojem primeru je bil Kocbek od vsega začetka samo plemenit, za kar lahko čudovito priča bogata korespondenca, ki se mi je v štirih desetletjih nabrala. Če pa je kak bolj skromno samostojen intelekt pomagal Kocbeku v zavzetosti za manj površinsko gledanje na svet, potem bi rekel, da se je tak »pomočnik« v njegovi bližini samo duhovno obogatil.

Čisto po otročje pa se čudiš, kako »so celo nekateri komunisti-intelektualci na njegovi (Kocbekovi) strani«. Saj če je to res, potem drži, da imamo na Slovenskem kljub vsemu še razumnike, za katere biti marksist ali komunist še ne pomeni biti v posesti zadnjega razodetja.

Vendar pa bi človek lahko verjel v demokratičnost nekega marksista-komunista samo takrat, ko bi le-ta bil na oblasti in bi ostal pluralist. Reči pa moram, da se nam tak primer od Sahalina do Fernetičev doslej še ni ponudil. Zato ob slehernem komunistu, ki je v svojih izjavah pluralistično nastrojen, pomislim na taktiko, ki je bila Nečajeva, pa je potem postala Leninova, Kardeljeva, Togliattijeva itd.

Zakaj si vendar takó teatrsko viješ roke ob Kocbekovih izjavah za **Deutsche Welle**? Tisti tekst, ki ga v knjigi navajaš, je nad vse trezen in realističen, in ko bi te ne obletavale uradne interpretacije dogajanja na Slovenskem, bi se Kocbekovi diagnozi prav nič ne čudil. Tako pa njemu očitaš, da je »prespal čisto vse, kar se je dogajalo od leta 1948 naprej«, medtem ko s tem samo dokazuješ, da te ob Kocbekovem imenu razsodnost na mah in popolnoma pusti na cedilu.

Da, zakaj tu in tam v »Nevarnih razmerjih« prikazuješ sedanje duhovno življenje na Slovenskem takó, da v bistvu potrjuješ Kocbekove izjave za kölnski radio!

Temu se po slovensko pravi uloviti dve muhi na en mah:

Kocbeka prikazovati kot mesečnika in fantasta, sebe pa obenem ponuditi kot bestsellerskega diagnostika.

Dokaz več, da pisatelj, ki vsrka vase makiavelistično politično prakso, sproti zastruplja vse, česar se dotakne.

Dovtip, da samoupravljanje »skuša uresničevati bistvene resnice personalizma«, bi seveda spet lahko prihranil za kak pustni torek. S takimi ocvirki bi mogel postreči samo ljudem, ki se niso nikdar srečali ne s Kierkegaardom ne z Mounierom ne z Maritainom. Pa tudi s Kocbekom ne. Seveda bi bilo mogoče v samoupravljanju »uresničevati bistvene resnice personalizma«, vendar edinole takrat, ko bi se samoupravljanje razvijalo v pluralistični družbi. In to so imeli v mislih prvi načrtovalci samoupravljanja! V družbi pa, ki se »samoupravlja« pod taktirko ene edine, kapilarno prisotne stranke, je personalizem prav taka iluzija kot kvadratura kroga.

Kocbekova ocena, da je »najhujše, kar človeka zadene, nevreden nasprotnik«, je žal kar v redu, saj se je ob tvojem pisanju zgražal domala ves poštteni slovenski kulturni svet.

Popravljal pa bi Kocbeka s pripombo, da je še bolj nevreden kot ti sistem, ki določi, naj se ne objavi kratko in vljudno pismo, v katerem PEN klub prosi, da bi se o Kocbeku pisalo dostojneje, pač pa da naj se taisto pismo pošlje tebi, da ga uporabiš v svoji brošuri in tako dodatno zafrkavaš — kot oblastniški kurir — tako Kocbeka kot slovenski PEN klub!

Lepo pa bi vseeno bilo, Jože Javoršek, ko bi slovenski javnosti razložil, za katere in za čigave »bistvene resnice personalizma« gre v takem primeru. Lahko verjameš, da bo slovenska kulturna zgodovina tak tvoj doprinos k novemu »humanizmu« izredno cenila.

Na koncu tvojega tretjega »pisma« si dodal tole:

»Zato nehaj (Boris Pahor) jadikovati, če kakšen časnikar, ki nima korajže, pove kakšno površno resnico o Kocbeku. Bodi srečen, da ne pove globljih resnic, zakaj v tem primeru bi bilo tudi zate boljše, da bi si obesil mlinski kamen na vrat in se potopil v globočino morja.«

Kaj čemo, taki pasusi so ti od nekdanj nedopovedljivo všeč, čeprav je tovrstna romantika za primer, ki ga obravnavaš, tako ma-

lo primerna kot alpinistu cilinder.

A zakaj ne, naredi vendar izjemo in bodi tokrat korajžen namesto ubogega časnika, ki se mora avtocenzurirati, in zajemi nekaj tistih »globljih resnic« iz svojega brezdanjega vodnjaka, pri tem skušaj, če moreš, zajeti čim manj blata. Kar se mene tiče, bom seveda tisti mlinski kamen rajši uporabil na tradicionalen način, tako da si bom ob izkušnjah drugih skušal zmleti malo brašna za na pot, namesto da bi stregel komurkoli, sebi še najmanj, po življenju.

Žal mi je, da ti ne morem pripisati vloge Pitije, kot želiš, ker te ne vodi navdih in tudi preroški nisi kdove kaj. Zato vztrajam pri svojem vtisu, da »pišeš v transu kot medium«. Ali kot človek, ki se omamlja s tabletami. Razumljivo je kajpak, da ne maraš biti »prevodnik«, kot praviš, a je že tako, da človek marsičesa ne mara prav zato, ker ima tistih prvin preveč v sebi.

O quam mutatus ab illo! Tako sem si rekel o tebi 1974. leta; ko pa sem skušal razbrati, zakaj je do take spremembe prišlo, sem napisal, da se maščuješ nad ujetostjo, v kateri si se znašel zavaljo zvestobe »temu, kar je cesarjevo.« Ti seveda to mojo hipotezo odklanjaš in nizaš venec rokokojskih čipk ob tistem »cesarjevem«.

Naj bom nekoliko bolj precizen.

Verjetno se je tvoja tragika pričela z misijo na Francoskem, nedvomno pa si nehal biti gospodar svoje duše, ko si bil jetnik. Kot svetovljan, ki zna strogo nadzorovati svoja čustva in gibe, si uravnovešal v sebi nasprotujoče si silnice, dokler te ni prizadela izguba sina. Tedaj je bilo ravnovesje konec, tvoja reakcija pa bi bila vsega spoštovanja vredna, ko bi tedaj, ko si začel bítí okoli sebe, potrgal tudi niti, s katerimi te je povezala usodna klonitev v zaporu. Le-to sem označil, z nekoliko ohlapnim izrazom, za »cesarjevo«. Viš, in ko si pisal »Kako je mogoče«, si bolešno napadal vse, ki si jih lahko napadel, obšel pa tiste, ki so posegli v najgloblje območje tvojega bitja. Zavedal si se, da bi moral vse drugače izkričati svojo tragično bol, prav zavaljo te svoje ujetosti pa si še bolj krčevito sovražil sebe in tiste domnevne krivce, ki si jih postavljaj na sramotilni oder; pri tem pa se ti je zdelo, da boš, če boš drugim prizadel nekaj nezaslužnega zla, sebi odvzel nekaj tistega hudega, ki si bil (samo na pol seveda) prepričan, da si ga po krivici deležen.

No, a na to mojo diagnozo, (ker si dobro vedel, kaj mislim s tistim »cesarjevim«) bi bil lahko reagiral s tehtnim stavkom. Lahko bi se govoru o tem izognil, kot ti zmeraj uspe, ko bi pravzaprav svoje trditve moral preklicati.

Kako pa si se odzval?

Tako da si si izmislil primer, iz katerega naj bi bilo razvidno, kako malo vredna so tudi moja načela. Praviš namreč, da sem izgubil vero v socializem takrat, ko sem nehal dobivati podporo, ki »mi jo je izposloval dobri Bevk.«

Zdaj pa poglej: tisto podporo sem nehal dobivati 1952. leta, ker sem se namreč zavestno odločil za svobodo z brošurico »Svobodna polemika.« Kmalu zatem sem bil nameščen kot profesor.

Revija »Zaliv« pa je začela izhajati 1966. leta, medtem ko je prva izdaja »Odiseja ob jamboru« izšla 1969. leta. V teh dveh delih sem namreč povedal, kako gledam na socializem. In pa v »Skarabeju v srcu«, ki je izšel v Mariboru 1970. leta!

Kaj ima torej opraviti tista podpora iz prvih povojnih let z mojim pojmovanjem socializma?

No, ko ne bi pisal v transu, bi se zlahka izognil takim alogičnostim; bil bi še zmeraj ihtiv in strupen, a operiral bi s praviimi argumenti, ne pa s podtikanji, ki ne samo da niso v čast kolikor toliko dostojnemu človeku, a niso tudi sama na sebi vredna piškavega lešnika. So pa jasen primer, kako misliš, da boš nekoliko razbremenil svojo notranjost, če boš v drugega projiciral nekaj tiste ihte, ki te razganja.

Na koncu svojega četrtega »pisma« izjavljaš, da se »meni sploh ne sanja, kaj se dogaja v Jugoslaviji in v kakšnem svetu živimo.«

K temu bi pripomnil, da je nekaj majhnih držav v Evropi doseglo tako življenjsko raven kot Slovenija in še višjo, ne da bi pri tem plačalo tak davek v svetu duha, kot ga plačuje slovenski človek, ki se je med vojsko žrtvoval zato, da bo zaživel kot osebek in kot polnopraven ustvarjalec svoje zgodovine.

(Kako malo je Slovenija osebek, ne bom tukaj ponovno poudarjal. Poleg vsega pa sta nam o tem pričala tudi srbohrvaška govora slovenskih funkcionarjev v Bohinjski Bistrici. Pa take postranske malenkosti, kot je ta, da Kranjčan, ki se vzpne na najvišji vrh sveta, v nobenem slovenskem dnevniku (tudi v **Primorskem dnev-**

niku ne!) ne sme biti Slovenec, ampak samo Jugoslovan!)

Na kakšni ravni je pri vas življenje duha, pa priča tudi nezdravo vretje slovenskih mrtvih vod ob izidu tvojih »razmerij«. Takó so ljudje nasičeni s stereotipnimi gesli, da se fototropično obračajo k vsemu, kar je **drugačno**; čeprav je tvoja knjiga samo na videz **drugačna**.

(Eno prvenstvo pa se ti bo moralo vsekakor priznati, da si namreč prvi slovenski pisatelj, ki uporablja tako sijajno slovenščino za tako neplemenite smotre.)

Ostaja mi še tvoj post scriptum, posvečen Trstu.

Predvsem bi rekel, da bi bil tak govor nadvse pomemben, ko bi mi usoda po pomoti enkrat ponudila sogovornika, ki bi bil korenito poučen o našem povojnem položaju za mejo. Žal pa si ti ravno tako zabuban, če ne še bolj, kot so po navadi zabubani vsi osrednji slovenski ljudje, ko gre za vprašanja, ki se tičejo primorske ali koroške strani.

Seveda je bilo v letih, ko je začel izhajati »Zaliv«, dosti slabše. Takrat je veljala teza, da vam slovenski ljudje, ki vztrajamo v zvestobi svoji identiteti, mečemo polena pod kolesa pri »dobrih sosedskih«
trgovskih odnosih.

To so stvari, katerim bo potrebno nekoč posvetiti posebno knjigo.

A ti, nekdanji partizan (slovenski kajpada), se hudobno sprašuješ o ljudeh, ki pri tem našem vztrajanju v zvestobi samim sebi, »stoje za nami«. Ker smo se na primer upirali matični tezi, naj se vključujemo v italijanske stranke, nam po tvojem ni zadostovala tradicionalna narodna zavest, ampak smo morali imeti (in imamo) za hrbtom zločeste podpihovalce! To je v resnici čudovit primer slovenske osrednje politične pameti, potem ko se je zdelo, da je le-ta z uspehom naredila zrelostni izpit med drugo svetovno vojno.

A ko tako govoriš o ljudeh, ki »stoje za nami«, brez težave združuješ Alojza Rebulo, ki je kristjan in viden glasnik slovenskega krščanstva od Trsta do Ljubljane in do Celovca, z mano, ki sem kot demokratičen socialist osamljen. (Osamljen pa zato, ker so tržaški slovenski kulturniki, ki so pristopili k italijanski socialistični stranki, v teoriji pluralisti kot njihovi italijanski tovariši, v stikih z matično deželo in z njenimi forumi pri nas pa se plura-

lizmu gladko odrečejo!) Vendar pa kot osamljen človek jaz ne morem biti »sekta«, kot ti angelsko nedolžno trdiš. Da pa bi bil slovenski katoliški krog, kateremu pripada Rebula, za tukajšnjo italijansko inteligenco »sekta« — to lahko napiše samo, kdor o naših razmerah nima najmanjšega pojma. Pozanimaj se na pristojnem mestu, pa se boš zavedel, kakšnih rac se znaš znebiti.

Da je moje gledanje na slovenstvo starokopitno, je seveda mogoče; vendar pa z zadoščenjem ugotavljam, da se matično razmerje do slovenstva, vsaj kar se nas tiče, zadnje čase zmeraj bolj približuje mojemu gledanju. Kar je seveda lahko tudi spet starokopitno, a za boj proti asimilaciji vsekakor edino pravilno stališče.

Vzemimo primer, kako so predstavniki matične dežele pred leti zagovarjali vključevanje koroških Slovencev v avstrijsko socialistično stranko, medtem ko smo »mi«, med katere sodim seveda tudi jaz, tako sodelovanje obsojali. No, nazadnje so se matični forumi vendar odločili in se odrekli nekaterim stereotipom; slovenski ljudje na Koroškem so morali seveda skozi bridke skušnje, preden se je matična oblast spametovala; a poglobitno je, da se je.

Ta ugotovitev pa pobija tvojo trditev, da nismo v »nobenem od svojih spisov in zapisov izrekli ene same misli, s katero bi se lahko moderno slovenstvo obogatilo.«

Kot pribito vsekakor velja, da ne bo nobena modernost slovenstvu koristila, če bo le-to nehalo obstajati.

Prvo je biti.

Zato lahko moderniziraš samo to, kar je.

In zato je, ko gre za biti ali ne-biti nekega naroda, marksizem ravno tako podvržen analizi kot katerakoli druga teorija. Poleg tega pa je potrebno ugotoviti, da doslej marksisti niso priznali naroda kot samostojne kategorije. Narod jim je bil in jim je samo sredstvo za revolucionarne podvige. Končni cilj pa je **spojitev** narodov. Ta teza je namreč stara, Kardelj jo je samo prevedel v slovenščino.

V jugoslovansko neuvrščeno politiko se nisem nikdar vtikal, a v glavnem mislim, da je pravilna, kolikor gre seveda za **resnično**, ne pa samo za strateško ali taktično neuvrščenost. Oparekal pa sem temu, da je vaša javnost boljše poznala položaj kakega afriškega ali azijskega, sicer vsega spoštovanja vrednega, plemena, kot pa položaj slovenskega človeka v Trstu ali Celovcu, ki je bil zanjo

po navadi tabu.

Seveda rad priznam, da je zadnje čase matično središče svojo apatičnost do ločenih delov precéj prevetrilo, čeprav v glavnem s pomočjo selekcioniranih poročevalcev.

Matica začenja namreč počasi spoznavati, da izginitev našega in koroškega življa pomeni čistino pred njenima na videz varnima pragoma.

Od kake užaljenosti pa se res ne kujava ne Rebula ne jaz. A kako naj človek dopove tistemu, ki ne mara slišati!

Rebula nima razloga, da bi bil užaljen. Po vsi širni slovenski deželi predava, kot sem že rekel. Pa še v Ameriko so ga povabili, da bi lahko napisal knjigo o škofu Baragi. Pri vas mu tega prav nič ne štejejo v zlo, saj če Poljakom nič ne škodi, da so dali Cerkvi papeža, tudi Slovencem ne bo, če bodo z Barago dali katoličanom novega svetnika. Tak, oddaljen, sredi Indijancev živeči škof, pa sploh ne more biti nikomur v napoto; pa še rajnki je povrhu vsega. No, hotel sem reči, da Rebulo kljub njegovemu aktivnemu katolištvu pri vas lepo objavljajo, celó v luksuznih izdajah. Zakaj bi bil potem užaljen?

Z mano je stvar res malo drugačna. Zamišljen sem ob usodi, ki je doletela slovenstvo; a nobenega sledu kake užaljenosti ne čutim v sebi, saj je ostrakizem, na katerega sem obsojen, vendar postranska zadeva ob precepu, v katerem se je znašel slovenski narod.

Namesto tistih nekaj znancev, ki me zdaj v Sloveniji ignorirajo, pa imam po evropskih deželah toliko bratskih vezi, da nisem bil v svojem življenju nikoli tako sproščen, kot sem zdaj. Pa ne gre, kot bi ti lahko sklepal, za kaka buržujsko-salonska poznanstva, ampak za osebe, ki se od Dolomitov do Aostske doline, od Okcitancev do Bretanje, prizadevajo za uveljavitev svojih narodnih identitet. Sizifovo početje je to; zato ni v njih pa tudi v meni ne prav nič cankarjanskega, kot se ti v psihedeličnih fantazmagorijah pobliskuje.

Konec post scriptuma prinaša čudno ugotovitev, češ da bi mi, »grobarji«, kot nas kar počez ljubeznivo opsuješ, lahko vendarle uspevali »sredi slovenstva, če bi bilo v nas kanec ponižnosti, ljubezni

in razumevanja.«

Najpoprej bi pripomnil, da ti taka paternalistična tirada prav nič ne pristoja; če bi pa hotel kaj doseči pri meni podobnih ljudeh, bi moral vsekakor ubrati drugačne strune.

Potem bi dodal, da smo med zadnjo vojsko nehali biti **ponižni**, pa bi bilo nesmiselno, da bi se zavoljo razpoloženja novih teoretikov in praktikov v domovini spet vrnili k formi mentis, ki nam jo je nekoč izoblikovala slovenska interpretacija krščanstva in katero je novo vodstvo podedovalo in sprejelo.

Glede **ljubezni** bi rekel, da naša in tudi moja ljubezen do slovenstva res ni nič demagoška in uradno verbalistična, je pa zato ontološka.

O **razumevanju** pa to: ko ne bi šlo za matično deželo, katere del smo, bi bil moj slog (saj lahko govorim samo o sebi) dosti manj uglajen, kot je.

Tvoj zaključni stavek je primer zmede, ki si o nji zares želim, da bi bila samo prehodna slabost. Tako pišeš: »Zaradi zahodnjaške nadutosti in nesvobodnosti pa ste se odtrgali od slovenstva in njegove zgodovine.«

Pa ne da sta slovenstvo in njegova zgodovina vzhodnjaška?
Od kdaj?

In to si napisal ti, Jože Javoršek, ki bi brez »zahodnjaške« kulture sploh ne obstajal?

A takó so vendar pisali za časa Ždanova!

Mogoče pa je pri tem še nekaj drugega res: v svoji daljnovidnosti se pripravljaš na drugačno prihodnost, zakaj človek ne more vedeti, ali ne bodo ruski konji zares pili vodo Tibere ...

Vendar dovoli, da te ob »tržaških« straneh tvoje knjige opozorim, kako se, kot je pri tebi mimikrijska navada, na drugem mestu »razmerij« čisto drugače zamisliš. Svojemu Francescu na primer daš v pero tudi take stavke:

»Videl boš, da bodo nekoč najbolj 'konstruktivni' slovenski intelektualci na slovenskem Tržaškem pod Italijo in slovenskem Koroškem pod Avstrijo, ker so dediči slovenske **kulture zanikanja**. Intelektualci tako imenovane matične dežele pa bodo zavoljo svoje zakrnelosti sami sebe požrli in izginili« (str. 345).

Da ne bom predolg, bi popravil, da ne gre za **kulturo zani-**

kanja, ampak čisto preprosto za **pluralistično kulturo**, ki je v preteklosti slovenski svet ni bil deležen, kot bi se spodobilo; vendar pa: tako malo pluralistična, kot je po letu 1945., slovenska kultura od prosvetljenstva sem ni bila nikdar. Pred drugo svetovno ujmo je na primer **Dejanje** prihajalo med ljudi s cenzuriranimi stavki, s stranmi, ki so bile posejane z belimi lisami; vendar smo imeli slovenske ljudi — in kakšne ljudi! — ki so tiste eseje pisali, urednike, ki so jih objavljali, stavce, ki so jih postavljali, tiskarje, ki so jih tiskali.

Kaj pa zdaj, Jože Javoršek?

Kljub vsemu pa ti štejem v dobro, da si me ocenil kot »nevarno« razmerje. Mogoče je seveda, da si se s tem distanciral, kot pravite pri vas, od heretika, kateremu si bil nekoč kolikor toliko blizek. A mogoče je tudi, da si o današnji slovenski problematiki razmišljal nekoliko bolj pristno, kot v knjigi priznavaš; tu in tam je pod beležem le mogoče zaslediti odtенок prepleskane barve.

A to kaže samo, kako zelo labilno je tvoje početje.

Zato bi si pred slovesom dovolil nasvet.

Ne bo ti škodilo, če boš nekega dne sédel in s táko vnemo, kot si počel pri drugih, vrgel na papir tekst o sebi. Ta seveda ne bo za javnost, to se pravi, da ti ga ne bodo tiskali; a ob njem ti bo žal, da si dal svoj podpis pod temi zadnjimi knjigami. Zelo verjetno pa je, da se ti bo takrat začelo svitati o pomenu tiste etike in tistega personalizma, ki sta ti nekoč odprla duri v svet duha.

Trst, 13.6.1979

*S tem, da prisiliš vse k poslušnosti,
ubijaš genije in talente.*

Renan, Souvenir d'enfance

FRANCO DE GIRONCOLI

Letos 29. maja je na Dunaju v visoki starosti 87 let umrl zdravnik, prof. Franco de Gironcoli, furlanski pesnik in prevajalec, doma iz Gorice. Tukajšnja primorska in furlanska javnost je bila znova opozorjena na njegovo delo in ustvarjanje, ko so pred dvema letoma izšle v Gorici »Poesie in friulano«, zbirka njegovih novejših pesmi in prevodov. Ob tej priliki se je predstavil domačemu občinstvu v goriškem Avditoriju, na eni izmed znanih prireditvev »Incontri con l'autore«.

Spoznal sem ga na Dunaju leta 1973, ko sem se pripravljaj na doktorat. Bil je navdušen za furlansko zgodovinsko izročilo in kulturo. Toda furlanstvo mu je bilo v prvi vrsti dediščina Oglejskega patriarhata, v katerem je živel več narodnosti in kultur: furlanska, slovenska, beneškoitalijanska, koroškonemška, dalmatinskohrvaška. Zanimal se je zato ne le za Furlane, ampak tudi za sosednje narodnosti, njih življenje in njih kulturno ustvarjanje.

Njegov čut do sosednjih narodnosti in vsa duhovna širina pa nikakor nista zmanjšala zavzetosti za furlanska izročila. Nasprotno, njih vrednosti se je še toliko bolj zavedal. S svojo moderno furlansko liriko je hotel dokazati, da je furlanski jezik lahko tudi sodoben in ne samo starinska vrednota. Ujel je njegov pojoči zven, bil prepričan, da se v izražanju nekaterih doživetij tudi italijanščina ne more kosati z njim. Da bi zavrnil trditve o zastarelosti furlanščine, je v ta jezik prevedel D'Annunzijevo »La pioggia nel pineto«. In ne da bi zanikal D'Annunzijevo pesniško doživetje in izraz, je bil prepričan, da ima »La plòe ta pinede« svojo posebno melodičnost, ki bi jo v izvirniku zaman iskali.

Kot zdravnik specialist je bil vedno precej obremenjen s poklicnim delom. Pisal je številne strokovne članke, izdajal mednarodno zdravstveno revijo »Urologia«. Ker se je izobraževal in poklicno usposabljal samo v

nemškem in italijanskem svetu, ni imel veliko stika s Slovenci, četudi je bil po rojstvu Goričan. Slovensko zamajsko problematiko, bodisi na Primorskem kot na Koroškem, je poznal iz poročil v reviji »Europa Ethnica« ter iz dnevnega tiska. Poznanstva z menoj je bil še posebno vesel. Kljub različni narodni pripadnosti sva oba izhajala iz iste dežele. Kakor je on hotel bolje spoznati slovensko kulturo, tako sem jaz želel odkriti furlansko. Furlanski svet mi je bil do tedaj poznan samo po imenu.

Podaril mi je zato izvod svojih »Elegie in friulano« (Treviso 1951) in napisal nanj osebno posvetilo (12. junija 1973). Izvod nosi številko 160. To je zbirka liričnih doživetij, ki jo na koncu dopolnjujejo še pohvalne ocene njegove poezije, objavljene po drugih tiskih. Napisali so jih Silvio Benco (Il Piccolo, 1944), Leone Traverso (Rassegna, Florenca, 1945) ter Pier Paolo Pasolini (Libertà, Videm, 1946).

*Piárdisi tal mâr dai siùns
come il scirocal tai nui
ca si disgrope in ploe,
a la tiare si giòld
di tant vajùm.*

To so stih prve elegije iz omenjene zbirke. V italijanskem prevodu: »Perdersi nel mare dei sogni come nei nuvoli lo sciroccale, che si discioglie in pioggia, e la terra si gode di tanto diretto pianto«. Kratke so tudi druge elegije omenjene zbirke, trenutna občutja, vtisi, prešinjena, impresionistična doživetja krajine, dogodkov. Nekaj besed, ki pa toliko povejo, ko so postavljene na pravo mesto.

Omenjenega leta je bila v avstrijskem političnem dogajanju v ospredju koroškoslovenska problematika. Franco de Gironcoli se je za usodo slovenskih Korošcev še posebej zanimal, nasproten kot je bil kakršnemu koli velikemu nacionalizmu, tudi velikonemškemu. Želel je spoznati tudi nekaj koroškoslovenske lirike, predvsem novejše, sodobnejše, ki mu je bila tako pri srcu. Prinesel sem mu nekaj izvodov »Mladja«, v katerih je bilo objavljenih nekaj pesmi Gustava Januša. Knjižne slovenščine ni poznal, razmeroma dobro pa narečje goriške okolice (v Vrtojbi je družina de Gironcoli imela hišo). Presta-

vil sem mu nekaj pesmi v italijanščino, dobesedno, tako da je dojel njih pomen in zven. Odločil se je takoj za nekaj prevodov. In v videmski reviji oz. listu »Int Furlane« so izšle »Solata« (E' salate), »Kokoš« (La gjaline) in »Mravlja« (La furmie). Leta 1974. Preprosta zgradba in duhovita vsebina, kot jo ima pesem »Mravlja« na primer, ga je izredno privlačevala.

MRAVLJA

*Mravlja se je
odpravila na pot.
Brez potnega lista
in vozovnice je potovala
z ekspresnim vlakom
po Evropi in prišla
tudi v Pariz.
Splezala je na Eiffelov
stolp
ter sanjala o ljubezni, ki
je menda v Parizu doma.
Sanjala je tudi o modi:
kupila si je v hiši Dior
moderne dolge hlače,
ter si z njimi pokrila
svoje dolge in tanke noge.
Kupila si je tudi
steklenico parfuma,
ter se otresla gozdnega duha.
Ko pa se je potem zvečer
sprehajala po Rue de Buci,
pa je omedlela
in padla v nezavest,
najbrž zato, ker se je
v gneči prometa napila
preveč žveplovega dioksida.
Sele, ko so jo pripeljali
domov v gozd
pod visoke smreke, se
je spet zbudila in
se zaklela, da se nikoli več
ne bo peljala v Pariz.*

Gustav Januš

LA FURMIÈ

*Le furmiè mitùdesi
in strade.*

*senze passapuàrt
ne bilgèt, à viàzàt
sul dirèt*

*traviars par l'Europe e rivà
ancie a Paris.*

*Je a si rimpinà sul tòr Eiffel
e s'insumià d'amôr, che
a Paris al par ca 'l sei di ciase.*

Je s'insumià ancie di mòde:

si comprà ta ciase Dior

*un pâr di braghessis lungis, modernis,
e cun chistis podè cuviarzi*

lis sôs giambis lungis e sutilis.

Je comprà ancie

'ne bozzete di sprafum

par struscîa via di sé l'odôr dal bosc.

Ma cuànt ca plui tart la sere

a spassizave intà la Rue de Buci

je a l' è colade in sveniment,

forsit parce ca par

la fraîche de înt ta stràde

je a veve bevût

un mont di diossid di Sòlfar.

Pènis dopo puartade

a ciase tal bosc

sòt ai àlz pins,

je tornà a dismovisi

e zurà di no tornâ

mai plui a Paris.

(»Poesie in friulano«, Gorica 1977)

Istega leta je potekala tudi obletnica znamenitega tolminskega kmečkega upora iz leta 1713. Ob tej priložnosti so v Tolminu izdali knjižico tolminskih sonetov Alojza Gradnika na temo tolminskega kmečkega upora. Franco de Gironcoli je zgodovinske dogodke v zvezi z omenjenim uporom prav dobro poznal, kot vso zgodovino Ogleja in goriške dežele. Vendar iz drugega zornega kota. Tudi o Alojzu Gradniku je bil že slišal. Toda nje-

govo liriko je spoznal šele iz omenjenih tolminskih sonetov, ki sem mu jih znova prestavil v italijanščino.

Najbolj so ga prevzeli stih v sonetu »Simon Golja sinu Štefanu Golji«:

.....
*O sin, če bo moj prah prhnel v tujini,
ne zabi, sin, nikoli na očeta,
ne zabi, sin, nikdar, kaj je osveta!*

.....
*Bodite seme, če ste zdrobljen snop,
in če naš dom še ne, bo prost vaš grob!*

Teh Gradnikovih besed ni dojel kot pesniško doživetje, ampak simbolično. Začutil je v njih silo slovenske upornosti, njeno vrednoto. Nekaj, česar je furlanskemu svetu manjkalo.

Zato je hotel ves ciklus Gradnikovih tolminskih pesmi prepesniti v furlanščino. Toda delo mu očitno ni šlo prav od rok. Zdi se, da v furlanskem, kot tudi v romanskem svetu ni našel podobnih idej, doživetij, v katerih duha bi pritegnil uporniško vsebino Gradnikove lirike in ji dal odgovarjajoči furlanski izraz. Po mojem odhodu z Dunaja sva se še večkrat srečala. Z ženo Helmo Brock sta vsako leto prihajala v Gradež in v Gorico. Tedaj je v pogovorih vedno znova omenjal še ne dokončane prevode. Toda nikoli mi jih ni poslal in tudi znano mi ni, če je kakega od njih objavil. To bo pokazala njegova pesniška zapuščina.

Na vsak način je Franco de Gironcoli vreden tudi slovenskega spomina! Vsaj zato, ker je med redkimi, če ne med prvimi, ki so prevajali slovensko poezijo v furlanščino. Prevedel bi bil še več, če bi med slovenskimi znanci dobil še poprej nekoga, ki bi ga uvedel v slovensko kulturo. Na večer svojega življenja in v danih okoliščinah je utegnil, kolikor do sedaj poznano, prevesti le tri kratke, vendar nad vse izvirne pesmi koroškoslovenskega pesnika. Dovolj, da je jasno povedal, kako pomembno je medsebojno spoznavanje kultur narodov, ki so si sosedje, ali zaradi zgodovinskih okoliščin celo rojaki iste dežele.

Ta misel je med največjimi vrednotami v njegovi duhovni in kulturni zapuščini.

**Ferruccio Fölkel, LA RISIERA DI SAN SAB-
BA (Rižarna pri Sveti Soboti), Arnoldo Mon-
dadori editore, Milan 1979**

Kakor je človek zadoščen ob izidu knjige, ki je posvečena Rižarni, ga vendar obhaja neprijeten občutek, da ni prvo obsežno delo o tržaški uničevalni centrali izšlo izpod peresa slovenskega avtorja. Saj je bila Rižarna v prvi vrsti pokončevalnica naših ljudi. Žal pa mi je Albin Bubnič ob sleherni spodbudi, da bi izdal v knjigi svojo bogato dokumentacijo, zmeraj odgovarjal, da leta še ni popolna, da odkriva zmeraj nove listine itd. Tako je seveda njegova zasluga, da je prišlo do obravnave proti krvnikom, ki so se udeleževali v tem tržaškem taborišču, nimamo pa dela, ob katerem bi drugi črpali, namesto da mi črpamo pri drugih. Fölkel si seveda želi, da bi gradivo, ki ga je zbral Bubnič, izšlo, vendar je vprašanje, na kakšen časovni razmik je treba računati, in kako bo poudarjena Bubničeva zasluga pri odkritjih ob dolgoletnem zagrizenem iskanju. Če namreč pomislimo, kako zvesto je Zorko Jelinčič popisoval ledinska imena našega področja, in kako čisto postranska je bila omemba njegovega imena pri izidu ledinskega zemljevida, se upravičeno sprašujemo, ali se ne bo podobno ukrepalo tudi pri objavi Bubničevega gradiva.

Bolj kot o Rižarni sami je Fölkel napisal knjigo o poglavitnih predstavnikih nemškega rajha v naših krajih; avtor je zbral obilico njihovih življenjskih podatkov, ki seveda bralce privlačujejo, ki pa so z usodo žrtev bolj narahlo povezani. No, vendar pa nekateri podatki bolj kot drugi pritegnejo našo pozornost; tako na primer ugotovitev, da so v družini esesovskega generala Odila Globočnika, šefa policije v boju proti osvobodilnemu gibanju, govorili slovensko. Njegov oče se je rodil v Ljubljani, mati pa na Vipavskem; družina je živela v Trstu do 1923. leta, ker pa je bila filoavstrijsko usmerjena, se je

potem preselila v Avstrijo. Ne bi se seveda ustavljal pri tem primeru, če ne bi bil značilen za pregled nemajhnega števila oseb, ki so izšle iz naše narodne skupnosti in so zavoljo njenega podložniškega položaja ne samo prešle v nasprotnikov tabor, ampak postale vodilni protislovenski ideologi in marsikdaj pobudniki pomembnih akcij v našo škodo. Kot organizator rodomora nad ljudmi, iz srede katerih je izšel, si je Globočnik nedvomno pribojeval prvo mesto.

Priznati moram avtorju, da je njegovo stališče do nas zmeraj korektno, rekel bi celó, da so nekatere pripombe tako eminentno zadete, da nas je z njimi pravzaprav prehitel. Tako je umestno njegovo začudenje, kako da ni Komanda mesta Trst v noči od 29. na 30. april 1945 napadla Rižarne, kar bi bila lahko storila, in tako zelo verjetno ujela kakega krivca; prav tako pisatelj ne razume, kako za časa vojaške jugoslovanske oblasti nihče ni poskrbel, da bi izsledil vsaj tiste, ki so esesovcem pomagali in so se potem celó poskrili v mestu. Zelo na mestu je nazadnje avtorjeva pripomba, da se je jugoslovanska oblast tedaj rajši gnala za slovenskimi narodno zavednimi protifašisti. Te in druge njegove opazke dokazujejo, kako tudi neslovenski, torej nevtralen avtor, pravilno ocenjuje nelogično obnašanje vojske, ki naj bi bila osvobodilna, a je bila v bistvu revolucionarna, kar je bilo, če pustimo ob strani protinaroden značaj takega početja, za Zahodne zaveznike dokaz več, da je predstraža sovjetskega prodora na Jadransko morje.

V knjigi, ki je ponekod napeta kot pripovedno delo, je marsikje zaslediti še druge odstavke, ki govorijo o Slovencih in dokazujejo pisateljevo poznanje naše usode. Škoda samo, da je pisec tiste slovenske izraze, ki jih tu in tam navaja, zapisal na podlagi popačene italijanske izgovorjave; malo bi se bil potrudil, pa ne bi bilo v tekstu zmazkov (na primer patók za potok), ki slovensko uho motijo, knjigi pa dajejo nekoliko površen kolorit. Seveda so to malenosti ob pomenu knjige, ki nudi v mar-

sikaterem pogledu dragocen niz podatkov o tragičnem medvojnem času.

b p

■

**Jacques Maritain, APPROCHES SANS EN-
TRAVES, Scritti di filosofia cristiana I-II,
Città Nuova Editrice.**

V teh dveh knjigah je zbrana zadnja miselna žetev največjega krščanskega filozofa stoletja. V glavnem gre za spise, nastale med njegovim osemdesetim in devetdesetim letom, potem ko se je Maritain umaknil v zatišje zavoda Malih Jezusovih bratov v Toulousu. Spisi imajo ne samo vso miselno veličastnost, ampak tudi stilni zamah njegovih najboljših let: očitno je bilo Maritainu krščanstvo tudi življenjski eliksir.

V prvi knjigi je zbranih nekaj izrazito filozofskih tem: tako o metafiziki (O resnici, Pismo o filozofiji ob uri koncila, O božji samosvojesti), o filozofiji narave (V smer tomističnega pojmovanja evolucije, O živalskem nagonu), o moralni filozofiji (Napravimo mu v pomoč bitje, ki naj mu bo podobno, Ljubezen in prijateljstvo, Duhovni pogoji za napredek in mir).

Knjigo zaključujeta dva sestavka, ob katerih bo bralec še posebej zabrnjen: Eshatološka sanjarija (poskus, kako se prebiti iz »večnosti« pekla in ki spominja na podobnega, ki ga je na Slovenskem napravil v svoji *Eshatologiji* Jakob Ukmar) in Poklonitev najinemu dragemu botru Léonu Bloyu (predavanje o velikem montmartrskem preroku, ki je Maritain in ženo Raisso usmeril h krščanstvu).

Druga knjiga stoji za klin višje, na meji med filozofijo in teologijo, v razredčenem specialističnem ozračju: Prispevki k eksistencialni epistemologiji (Misli o teološkem znanju, Teologija preprostih, Ni vednosti brez

intuivnosti), Pogledi na teologijo (Mašna daritev, Glede nebeške Cerkve, Po majhnih stezah). Sledi še dodatek h knjigi »De l'Eglise du Christ, sa personne et son personnel«, in sicer poskus nove razlage Visoke pesmi.

Dovolj je, da samo ošiniš Seznam imen in avtorjev na koncu knjige, da vidiš, kako daleč je Maritain od vsake gluhe strokovnosti, kako široko je njegovo obzorje: Averroés in Baudelaire, Bergson in Boehme, Dostojevski in Emmanuel, Heidegger in Heisenberg.

Če se slovenski bralec ob tem spomni sicer v marsičem žlahtnega predstavnika slovenskega tomizma Aleša Ušeničnika, lahko izmeri razdaljo, ki ločuje genija od talenta.

Odlomek iz Eshatološke sanjarije tega domnevno — na primer v primerjavi s Teilhardom de Chardinom — preveč »geometričnega« misleca:

» ... Za svoje simbolično upodabljanje si bom predstavljal svet poslednjih reči kot sanjsko zvezdo, ki gravitira proti nekemu soncu, proti kateremu zmeraj gleda ena od njegovih polut, medtem ko je druga stran zmeraj v noči.

Sonce brez zatona, nenehna luč žari nad poluto, kjer prebivajo predestiniranci.

Na visoki planoti nadnaravnih gorá se v neznanem izobilju razliva — podoba milosti — sneg, lepši in slajši od našega, ne mrzel, ampak svež in poživljajoč, pod sladkim žarenjem sonca življenja in ljubezni — Jagnjeta ... «

Da vse do danes slovenski katolicizem ni oskrbel ene same Maritainove knjige v našem jeziku, pomeni zanj škandalozno kulturno umanjkanje.

a r

Ljubo Sirc, NESMISEL IN SMISEL, natisnila in založila tiskarna Pika Print Limited, 76 Graeme Road, Enfield, Middx. Anglija 1968

Nenavadno je, da med poročila o novih knjigah uvrščamo delo, ki je izšlo pred enajstimi leti, vendar je tudi res, da je lahko *nova* tudi knjiga, ki zavoljo svojega pomena obdrži ali spet pridobi zanimanje bralcev. Avtobiografski zapiski dr. Ljuba Sirca spadajo med taka dela, ker so pomembno pričevanje o razvoju političnih dogodkov na Slovenskem v prvem povojnem desetletju. Ko si danes namreč skušamo ustvariti čim jasnejšo podobo o dogajanju med vojsko in po nji, so nam predvsem potrebni viri; če pa je te-teh obilo takó na komunistični strani kakor na strani protikomunističnega, zdaj begunskega, tabora, je zelo skromno število del tistih oseb, ki so sicer teoretično in tudi dejansko sprejele tezo o nujnosti osvobodilnega boja, so pa hkrati bile za pluralizem oziroma za načela parlamentarne demokracije. Pri poudarjanju koalicijske narave slovenskega osvobodilnega gibanja pa se tako zgodovinar kakor publicist nujno lahko zatečeta samo k pričevanjem ljudi, ki so verjeli v pravilnost upora, a jim le-ta ni pomenil prevzem oblasti po eni sami stranki.

V tem pogledu je delo Ljuba Sirca izredno pomembno, čeprav je »Nesmisel in smisel« samo prvi del spominov, ki obravnavajo avtorjevo usodo od leta 1945 do 1955, ko naskrivaj zapusti Slovenijo (str. 5-167). Sledijo še strani dodatnih zanimivih podatkov. Prvi del pa je še v rokopisu in je želeli, da bi čimprej izšel in tako doprinesel marsikak nov podatek k dogajanju v času, ko se je Osvobodilna fronta snovala in je bil pisec soudeležen pri poskusih, da bi se skupina, kateri je pripadal, to je *Pravda*, na demokratični podlagi sporazumela z vodstvom OF.

Objavljeno delo je nedvomno zanimivo, ker nam, čeprav v zgoščenem zapisu, podaja podobo časa, ko je po

sporazumu Tito - Šubašič marsikdo upal v neko socialistično sicer, a demokratično ureditev jugoslovanske družbe. In Sirc spada med tiste, ki so sprva verjeli, da se bo sožitje z zahodom normalno razvijalo, a je kmalu spoznal, da je tako upanje iluzija. Zavaljo te svoje kratkotrajne iluzije in zavaljo stikov, ki jih je imel s predstavniki zahodnih zaveznikov, je moral presedeti sedem let in pol v ječi, od teh dve leti v samici.

Če pomislimo, da je ljubljansko *Delo* prav v zadnjem času začelo objavljati kot podlistek obnovo Dedi-erjeve študije o medvojnih različnih načrtih za povojno ureditev Jugoslavije (glej na primer prispevek v *Delu* z dne 16. junija 1979!), potem se človek še bolj jasno zave, kako malo se slovensko zgodovinopisje ukvarja s problemom zakulisnih tendenc v zvezi s povojno usodo Slovenije. Seveda je pomanjkanje takih obravnav razumljivo, ker bi netendenciozni raziskovalec moral ugotoviti, da bi se slovensko vprašanje moglo vse drugače rešiti, ko bi za zahod slovensko ozemlje ne veljalo za sovjetski klin v srce Evrope; vendar pa je molk zelo slaba priprava na jutrišnji dan.

To je prvo razmišljanje, ki ga oživijo Sirčevi spomini.

Obširnejši del le-teh pa je natančen zapis križevega pota, ki ga je pretrpel vsakdo, kdor je mislil ali čutil drugače, kot so zmagoviti revolucionarji določali, pa tudi tisti kar številni ljudje, ki so po partijsko kar pravilno mislili in čutili in delali, a jih je nova oblast zavaljo svojih stalinističnih načrtov vseeno spravila, čeprav torej docela nedolžne, pod ključ, jih obsodila na dolga leta zapora (Bohinc itd.), nekaterim pa po določenem obredu celo vzela življenje.

Seveda bi bili taki zapiski samo zgodovinski dokument, ko bi podobnih tragedij ne doživljali več; vendar pa sta procesa proti Blažiču in Miklavčiču dokaz, da so se take metode samo potuhnile. In tudi zato je knjiga dr. Ljuba Sirca pomembna, saj je dokaz kontinuitete, ki

prav nič ne kaže, da se je izpela. Poleg tega je v knjigi vse polno imen, ki se od časa do časa znova pojavljajo v slovenski javnosti. Tako ime pisatelja Vitomila Zupana, ki smo ga našli v »Nevarnih razmerjih« Jožeta Javorška; to me je pravzaprav spodbudilo, da sem se spet poglobil v Sirčev »Nesmisel«! Tako je s Sircem v zaporu sedanji založnik dr. Trofenik, sedanji ljubljanski pomožni škof dr. Stanko Lenič, urednika »Primorskega dnevnika« Stane Stanič - Drejko in Jereb itd. Poleg žrtev pa seveda izstopajo veliki in majhni inkvizitorji od Borisa Kraigherja in Mitje Ribičiča navzdol.

Ob tem dokumentu slovenske nesreče ni seveda človek prav nič vesel; ravno narobe, želi si, da bi za slovenski narod nastopila doba, ko bi se zavedel, da je dokončno za njim zadnje poglavje samovolje. Vsekakor pa drži, da do sproščenega doživljanja na Slovenskem ne bo prišlo vse do takrat, ko si bomo na čistem o vsem hudem, kar ga je naš človek počel — h kateremu koli taboru naj je pripadal.

b p

Marino Qualizza, ISRAELE NELLA STORIA DELLA SALVEZZA SECONDO TOMMASO D'AQUINO, Pubblicazioni del Pontificio seminario lombardo in Roma, Morcelliana, 142 strani.

To je disertacija, s katero je promoviral na papeški univerzi Gregorijani v Rimu naš beneškoslovenski rojak in eden od pobudnikov novega osveščevalnega vala v nesrečni deželici pod Matajurjem. Ker gre za strogo specialistično delo, naj bo tu samo poudarjena njegova visoka intelektualna raven, vpeta v najmodernejše smeri biblično - teološkega iskanja.

Po uvodu o četvernem Tomaževem branju biblije — dobessednem, duhovnem, alegoričnem in anagoričnem

— avtor obdela v treh obsežnih poglavjih naslednje vidike: Izrael podoba Kristusa, Kristus med obema zavezama, Usoda Izraela v času Cerkve. Na pretehtanost dela kaže bogastvo navedkov iz Akvinca, na njegovo razgledanost pa obsežna bibliografija, kjer na primer najdeš med drugimi Daniélouja, De Lubaca, Schillenbeeckxa. Avtor ni uklenjen v kako mrzlo strokovnost: razpravo preveva živ ekleziološki eros in jo uglašuje na sedanjo uro Cerkve.

Po smrti Karla V. Truhlarja utegne Marino Qualizza častno zastopati v mednarodnem teološkem zboru slovensko ime.

ar

INICIATIVA, zbornik za družbena vprašanja, Trst 1979, založil in uredil Franc Jeza

Sedanja *Iniciativa* sledi zborniku *Alternativa*, o katerem nismo poročali, ker se naša revija pojavlja v nenakih presledkih, tako da večkrat izide novo pomembno delo, ko komaj pripravimo poročilo o delu, katerega je že zajelo zatišje. Obenem pa je tudi res, da marsičesa sploh ne omenimo; nimamo namreč stalnega kadra sodelavcev, ki bi sistematično skrbeli za oceno pomembnejših publikacij.

Kakor prejšnji zbornik, je tudi *Iniciativa* v bistvu posvečena vprašanju slovenske samostojne državnosti in pluralistični družbeni ureditvi. Prispevki v glavnem niso polemični ne napadalni, ampak podajajo obravnavano snov trezno in premišljeno.

Če naj o tem vprašanju presojam iz svojega zornega kota, zakaj sleherno v reviji napisano mnenje zavezuje podpisanega avtorja, ne revije kot take, potem bi rekel, da sem odločno za pluralistično družbo, ki bi se v nji politično življenje razvijalo pod nadzorstvom opozicije. Brez opozicije namreč ne more biti demokracije. Kar se

pa tiče samostojne države, bi bila ta seveda prav gotovo optimum; tako avstrijska oblast kakor centralizem prve Jugoslavije sta onemogočala Slovincem vlogo osebka; sedanji centralizem sicer formalno to vlogo priznava, v praksi pa mu jo odreka; in to ne samo v zunanji politiki in v vojski, ampak povsod tam, kjer bi se slovenska zavest kakor koli lahko uveljavila in utrdila.

Mislím pa, da bi glede na zgodovinski trenutek svobodno misleč slovenski človek danes moral predvsem poudarjati potrebo po konfederaciji jugoslovanskih narodov, konfederaciji, ki bi se rodila na podlagi dogovora, tako da bi demokratično izvoljeni predstavniki posameznih narodov določili, kako bo zveza funkcionirala.

Govoriti o samostojni državi nasplošno se mi zdi ne-realno, predvsem zato, ker bi se za táko idejo, ki bi v matici lahko pognala korenike, moral danes zavzeti slovenski demokratični socializem, ki ga pa kot organizirane sile nikjer ni. Samo posamezniki se zavzemajo za tak socializem, ki bi ne samo dopuščal pluralizem, ampak bi rasel iz pluralizma. Model bi morale biti severne evropske države, kakor je že pred pol stoletja ugotovil in predlagal Albin Prepeluh.

Zato je vsekakor pomembno, da imamo publikacije, kot je *Iniciativa*, ker se bo ob njih marsikdo počasi naučil demokratično razpravljati; saj take proste tribune danes skoraj da ni ne v matični državi ne pri našima narodnima skupnostima, ki živita v Italiji in Avstriji. Vendar pa je spet res, da taka pobuda, kot jo začenja *Iniciativa*, lahko ostane vox clamantis in deserto, če njen načrt za demokratično slovensko družbo ne temelji na načelih demokratičnega socializma. To je seveda moje prepričanje.

Naj posebej opozorim na kratki sicer, a zgoščeni prispevek prof. Ljuba Sirca o sistemu samoupravljanja in pa na prispevek Franca Jeze »Resnice in zmote Edvarda Kocbeka«.

b p

■

Janko Kos, MATIJA ČOP, Zbirka Znameniti Slovenci, Partizanska knjiga, Ljubljana 1979.

Pričujoča monografija spada med boljše v zbirki Znameniti Slovenci (v njej so izšle tudi povprečne, nekatere ne do kraja domišljene, druge toneče v gostobesedju itd.). Za njo čutiš dolgotrajno in afinitetno ukvarjanje z opisancem. Edini pridržek: da bi bralec rad našel v monografiji več Čopa človeka in Slovenca. Avtorjeve koordinate so namreč v osnovi bukvalne, da uporabimo nekdanji izraz iz Perspektiv.

Čop zgledna osebnost, kakor je sugerirano na zavihu knjige? Ali mu za takšno oznako ne manjka večje ustvarjalnosti in močnejšega temperamenta? Ali ni ta prvi Evropejec med nami že zasenčen s »slovensko« zadržanostjo in zakompleksan — oj ta kompleks od njega do Javorška! — pred »evropskim paradižem?«

Žalostno preseneča naklada: 300 izvodov. Da Slovenijo, tonečo v potrošniškem komfortu, res tako malo zanimajo ljudje, ki so naredili iz nas narod?

a r

■

Dr. Ante Ciliga, SAM KROZ EUROPU U RATU, (1939-1945), Na pragu Sutrašnjice, Rim 78

Dr. Ante Ciliga, istrski Hrvat, rojen 1898. leta, je bil po prvi svetovni vojski tajnik hrvaške komunistične stranke. Od leta 1926 do 1929 je Ciliga predavatelj na partijski šoli v Moskvi, a že naslednje leto ga aretirajo in ga pošljejo za tri leta v ječo, dve leti in pol pa potem prebije v izgnanstvu v Sibiriji. Ko spet zaživi kot svoboden človek v Franciji, izda knjigo, v kateri izpove svoje razočaranje nad sovjetsko stvarnostjo (*Au pays du grand*

mensonge, V deželi velike laži, Pariz 1938). Ti knjigi, ki je doživela drugo izdajo 1949. leta, je sledila druga, (*Siberie, terre d'exil et de l'industrialisation*, Sibirija zemlja pregnancev in industrializacije, Pariz 1950). Obe deli sta, združeni v eno knjigo, spet izšli pred dvema letoma v Parizu.

To, kar se tiče Ciligove dokumentacije o stalinišči dobi.

A po drugi svetovni vojski se je avtor posvetil vprašanju sedanje jugoslovanske države in o tem izdal zajetno delo *La crise de l'Etat dans la Yougoslavie de Tito* (Kriza države v Titovi Jugoslaviji), Pariz 1974. Delo je potem izšlo tudi v italijanščini v Rimu, kjer Ciliga živi in kjer izdaja revijo *Na pragu sutrašnjice*, o kateri smo že pisali in takrat tudi že omenili Ciligova dela.

Tokrat imamo pred sabo novo, obsežno, skoraj petsto strani obsegajočo knjigo, v kateri osemdesetletni pisatelj pripoveduje, kako se je 1941. leta iz Pariza pred Nemci umaknil v Italijo, odšel v Istro, odtod v Dalmacijo, potem pa se odpravil v Paveličevo Nezavisno državo Hrvatsko, da bi se, kot pravi, na lastne oči prepričal, kaj se dogaja na hrvaških tleh. Seveda ga je ustaška policija spravila pod ključ, potem pa poslala v taborišče Jesenovac, hrvaški Osviečim, kjer je samo za las manjkalo, da ni plačal z življenjem svoj donkihotski podvig. Pripoved nadaljuje s popisom avtorjevega intermezza v Zagrebu, njegovega bivanja na Dunaju, nazadnje pa v Berlinu, kjer dočaka padec Rajha, a se pred prihodom sovjetske armade umakne na zahod.

Zavoljo avtorjeve zgodovinske, sociološke in še posebno politološke priprave je njegov tekst izredno zanimivo pričevanje o medvojnem dogajanju na Hrvaškem. Seveda se bralec ves čas sprašuje, čemu se je človek, ki se je rešil moskovskega rdečega terorja, sam podal v deželo, ki je bil o njeni metodi vladanja dodobra na tekočem. Gotovo, knjiga o sovjetskem izkustvu je bila dokaz njegovega razhoda s komunizmom, vendar je bilo v

času, ko je bilo legalno postopanje bolj odvisno od ključja in urejeno poslovanje iluzija, tudi zaupanje v dobro zvezdo precej tvegana poteza. No, Ciliga tudi sam čuti, da mora svojo odločitev utemeljiti, saj je bilo njegovo tveganje bolj izraz notranje nuje kot zaključek razsodnega preudarka. Tako pravi: Bil sem moralno povezan z usodo hrvaškega naroda, obenem pa sem zmeraj skušal dognati, katere so pglavitne silnice v nekem danem položaju; moj osebni interes, moja udobnost je bila zmeraj postranska zadeva.

Še posebej si je moral priti na čisto, zakaj so se ustaši znašali nad srbskim prebivalstvom tako, kot je mislil, da lahko počenjajo samo ljudje srbskega rodu nad Hrvati. Na kraju samem spozna, da gre za barbarske podvige tako srbskih kakor hrvaških dinarskih hribovcev, ki koljejo gnani predvsem od klanskega sovraštva. Tako sintetizira svoje spoznanje:

»Pastirji balkanskih hribov so tokrat klali ljudi namesto ovc, a klali so jih kakor ovce: rezali so jim vratove z nožem ... vsem tem je bil na čelu Ante Pavelić, formalno zagrebški odvetnik in zastopnik zagrebškega mesta v beograjskem parlamentu, v svojem bistvu pa sin teh balkanskih hribov in pastirjev.« (str. 184).

Pisatelj je seveda proti ustaškemu režimu in njegovi politiki, ni pa proti hrvaški državi, zato ves čas skuša razpoznati silnice, ki bi jemale v poštev propad Nemčije in povojno ureditev Evrope. V tem smislu so zanimivi razni poskusi prehoda ustaških ljudi na zavezniško stran, avtorjevi pogovori o tem z nadškofom Stepincem, Stalinova politika zo Nezavisne države Hrvatske, komunistični vplivi itd.

Vendar delo ni pomembno samo kot dokument o medvojni Hrvaški, o zloglasnem Jesenovcu, ampak je za voljo zgodovinsko-filozofskega komentiranja, ki je značilno za vse Ciligovo pisanje, izredno samosvoj tekst. Tako je poleg pglavitnega vprašanja, ki avtorja razganja, to je srbsko-hrvaška zgodovinska dialektika, poseb-

no zanimiv ekskurz o judovstvu, ki ga avtor vnese v pripoved ob vlogi, ki so jo 1942. leta odigrali Judje kot posredniki ustaškega uničevalnega sistema v Jesenovcu.

Vsekakor delo, ki nudi obilo snovi za razmišljanje tudi nam, še posebno, ker bomo prej ali slej morali tudi mi v svoji sredi spočeti avtorja, ki bo neizprosno, kot Ciliga ob krvoločnem početju svojih sonarodnjakov, razmislil o značaju našega človeka, kakor se je razodel v vojnih dneh.

Pa tudi zato je Ciligovo delo vredno našega zanimanja, ker se pisatelj v njem ponovno zavzema za tako federalistično oziroma konfederalistično ureditev jugoslovanske države, ki bi uresničila stvarno suverenost posameznih narodnih identitet.

b p

Antonio Santin: AL TRAMONTO, ricordi autobiografici di un vescovo. Edizioni LINT, Trieste 1978

Kdor bo v tej knjigi spominov 83-letnega tržaškega škofa iskal novo pričevanje, kak nov dokument, bo razočaran. In vendar smo po teh spominih segli z veliko radovednostjo. Upali smo, da bo nekdanji tržaški škof — rešen vseh uradnih obveznosti — podal avtentično sliko svoje dobe, iskreno in odkrito izpoved o času, ki ga je živel. Škof Santin pa v tej knjigi piše predvsem o sebi — o sebi dobrohotno, bi lahko rekli. Piše o vsemogočem: o Istri, o Mussoliniju, o preganjanju Judov, o grofih in predsednikih raznih ustanov. Piše tudi o ljudstvu in delavstvu. Toda ton, ki preveva prve in druge strani, ni isti. Čutiš, da je njegovo mesto med »boljšimi« sloji in med nacionalisti. Slovence in Hrvate, ki so bili v njegovi škofiji ponekod celo v veliki večini, omenja nekajkrat in mimogrede. Veliko več prostora posveča grški pravoslavni cerkvi, sebi, Judom ali dogodku, ko so Nemci hoteli

minirati ulico Cavana. Sploh je ta škof ves in ves čas z vsemi štirimi nogami na tem svetu. Kaj vse je naredil, da bi prišla Italija v Trst (potovanja v Rim k Scelbi, De Gasperiju ...).

Človek ima vtis, da je duhovniški poklic pri škofu Santinu avtentičen. Toda prav tako je res, da je njegova prva in največja skrb ta zemlja, ta Istra, ta Italija. In večnost?

Učiteljica Maria Pasquinelli je v Pulju 10. februarja 1947. na dan podpisa »nepravične« pogodb, ubila angleškega poveljnika De Wintona. Škof Santin ne najde dovolj besed, da bi opravičil ta umor. In vendar: šlo je za umor človeka, ki je zapustil vdovo in morda tudi otroke. Niti besede sočutja za te ljudi. Vsa pozornost učiteljici - morilki. Stran je pretresljiva, če pomislimo, da jo je napisal duhovnik - škof.

Odnos do Slovencev: naj bo dovolj en sam pravopisni podatek. Človek, ki je svoje bogoslovne študije dokončal med prvo svetovno vojno v cistercijanskem samostanu v Stični na Dolenjskem, stalno piše Zatična namesto Stična. Morda je tudi to ključ za razumevanje določenega odnosa in izkrivljene psihe škofa, ki so mu vera in politika, večnost in Istra, krščansko in italijanstvo enakovredne vrednote.

m m

Marjan Pertot, 100 LET DRAMSKEGA DELOVANJA NA PROSEKU IN KONTOVELU, 1878-1978, Izdal in založil »Amaterski oder« Prosek-Kontovel, 1978

Publikacija nedvomno zasluži, da jo naši »fleši« omenijo, ker je ena izmed lepih pričevanj o ravni kulturne dejavnosti po vaseh tržaškega Krasa od sedemdesetih let prejšnjega stoletja do danes. In Prosek ter Kontovel spadata gotovo med najbolj živa žarišča ljudskega

prosvetnega življenja pri nas. Že število objavljenih fotokopij dramskih sporedov nas prepriča o izredni aktivnosti raznih klubov in dramskih družin, ki so se vrstile skozi desetletja. Če pa pomislimo, da so domači diletantski igralci imeli na sporedu ne samo dela ljudskih piscev, kot sta Štoka in Cijak, in klasičnih avtorjev, kot sta Linhart ter Finžgar, ampak so se spoprijeli tudi z dramatiko Ivana Cankarja, potem moramo priznati, da takó pogumni in aktivni prosvetarji zaslužijo spominsko brošuro.

Le-to je okusno uredil knjižničar Marjan Pertot, ki se je potrudil, da je prišlo do izraza najbolj pomembno gradivo.

No, ob tem gradivu si, kakor smo ga veseli, ne moremo kaj, da ne bi zapisali trpko ugotovitev, kako je takó v prejšnjem stoletju kakor tudi v tem stoletju avstrijski cesarsko-kraljevi namestnik v Trstu na vse vloge slovenskih društev odgovarjal v slovenščini. Ne samo, tudi glava omenjenih listin je slovenska: »*C.kr. Namestitveni svetovalec v Trstu*« itd. Seveda je to dokumentacija o dejstvih, ki niso nova, ki pa nas spodbujajo k primerjavi s stanjem v letu 1979., ko predstavniki dvatisočletne kulture odločajo o naših pravicah na podlagi dogodkov iz časa Karla Velikega.

b p

**François de Vaux de Foletier, MILLE ANNI
DI STORIA DEGLI ZINGARI (Tisoč let zgo-
dovine Ciganov), Jaca Book, Milan 1978**

Mirella Karpati, ki smo jo že omenili v naši rubriki kot avtorico, je tokrat prevajalka v francoščini izšle zgovine Ciganov *Mille ans d'histoire des Tziganes*. Ker se Karpatijeva že dolgo let zanima za vprašanja ciganskih ljudi (skupaj s prof. Brunom Nicolinijem ureja v Rimu revijo *Lacio Drom*), je razumljivo, da se je odločila za

prevod Foletierovega dela. Le-to namreč zvesto niza vse, kar je bilo povedano tako v prid Ciganov kakor proti njim, obenem pa te samosvoje nomade osvetljuje v vsi njihovi pisani bitnosti. Tako poglavjem, ki so posvečena izvoru in selitvenim procesom, sledijo sestavki o religiji, poglavarjih, o vedeževanju, o glasbi, plesu, šegah itd. Ciganov. Še posebej privlačna so poglavja, v katerih avtor govori o vlogi, ki so jo Cigani odigrali v raznih armadah, o njihovih številnih podvigih in o usodi pomembnih ciganskih poglavarjev. Nadvse koristen pa je kar izčrpen seznam del evropske književnosti, ki je v njih najti daljšo ali kraljšo povezavo s ciganskimi motivi. Tako se, začevši z italijansko renesanso do današnjih dni, zvrsti prava galerija pisateljev in pesnikov: Shakespeare, Molière, Diderot, Voltaire, Goethe, Herder, Scott, Hugo, Sand, Dumas, Merimée, Puškin, Tolstoj itd. itd.

Na koncu je zbrana bogata bibliografija najpoprej po abecednem redu avtorjev, potem pa še bibliografija k posameznim poglavjem.

Za nas je zanimiv avtorjev poudarek, da je poleg zaslužnih pionirjev, ki so se lotili raziskav o ciganskem ljudstvu, eden izmed znanstvenikov, pomembnih za cigansko filologijo tudi Miklošič. Res da je zanj še zmeraj »Avstrijec«, kar pa ni toliko pomanjkljivost francoskega pisca kakor naša počasnost pri uveljavljanju svoje identitete (kot smo bili poprej za kulturno Evropo Avstrijci, tako smo zdaj Jugoslovani!). Ob Miklošičevem imenu pa imamo spet potrdilo, da če so naši politiki večkrat zasajani, kratkovidni ali celó strahopetni, so pa zato predstavniki naše kulture še zmeraj dokaz, da smo v glavnem ujeli korak z evropsko kulturno elito.

Foletierovo delo bi vsekakor zaslužilo prevod v slovenščino, ker ni preobsežno, a je obenem v svoji zamisli zaokroženo.

b p

PROBLEMI, štev. 187 (4, 1979), Letnik XVII. Uredništvo Ljubljana, Soteska 10. Revija denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije. Pri sestavi te številke so sodelovali: Jože Vogrinc, Ervin Hladnik, Miran Božovič, Darko Štrajn, Liza Habič, Zdenka Veselič, Rastko Močnik, Slavoj Žižek. V.d. glavnega urednika: Matjaž Hanžek. V.d. odgovornega urednika: Slavoj Žižek.

Kako gnati naprej razredni boj tam, kjer je marksistična revolucija napravila temu boju konec: temu elegičnemu konceptu kvadrature kroga ustreza tudi gradivo te številke.

Rezultat je ena sama žaltava podkulturnost na vseh ravneh.

Na miselni ravni, od zaklinjanja na neki prav tako donkihotski kot nenevarni idejni boj do primitivnega fraziranja o meščanskosti ne samo slovenske kulture, ampak celo slovenskega knjižnega jezika.

Na stilni ravni, ki jo označuje neprebavljiva sintaktična žlobudra in manjvredno onegavljenje s slovensko leksiko.

Primer miselne ravni: »... Prav ta žargon je govornica nacionalne apokalipse, s katero si 'slovenski intelektualec' daje duška že od časov Zoisovega krožka, ko je s pomočjo Napoleonovih enot (Zakaj ni že takrat prišlo do NOB, op. ar) prišlo do več kot eno in polstoletne kontaminacije s 'francosko kulturo' ...« (Katera povojna slovenska revija je bila bolj pofrancozena in poangležena kot PROBLEMI?)

Primer stilne ravni: «... Gre nam predvsem za označitev prostora, v katerem nam je odrejeno diferencirati med pomeni, da bi sploh lahko vzpostavili temelj diskurza preboja meja 'kulturnega prostora slovenstva' ...« (Oba navedka iz uvodnika Darka Štrajna).

Bolj kot kulturni pristop bi bil tukaj na mestu freudistični.

Ena od možnih analiz: pojav ljubljanske meščanske frustracije, ki zakriva svoj bistveni civilni konformizem z abstraktnim ultralevičarskim izprsavanjem, svoj nacionalni manjvrednostni kompleks pa z grotesknim planetarizmom.

Ena sama psevdoproblematika: dokument žalostne provincialnosti: slovenstvo, ki ne zna prebaviti zgodovine, ampak se pušča prebaviti od nje.

a r

Ni je stvari, ki bi bolj škodovala državi in njeni moči, kot to, da ima za hudodelce poštene ljudi, ki drugače mislijo, hliniti pa ne znajo.

Spinoza

SVOBODNA TRIBUNA

TRŽAŠKI ZVON

SLOVENCA NA MONT EVERESTU

Naj nam bo dovoljeno, da vsaj v naši reviji omenimo, da sta dvaindvajsetletni Andrej Štremfelj in sedemindvajsetletni Nejc Zaplotnik, oba iz Kranja in zato *Slovenca*, stopila 13. maja na vrh sveta.

Časniki v Sloveniji namreč poročajo, da sta tadva Jugoslovana doma iz Kranja. Natanko tako poroča tudi 15. maja tržaški *Primorski dnevnik*. To se pravi, da omenjena dva slavna planinca nista Slovenca za svetovni tisk, prav tako pa tudi ne za *Slovensko republiko* in ne za tisk, ki je tokraj meje s *Slovensko republiko* tesno povezan!

Pri tem se sprašujemo, ali je tudi to dokaz, da smo Slovenci z osvobodilnim bojem stopili v zgodovino kot subjekt? Seveda bo kdo ugovarjal, da se ustavljamo ob »malenkostih«. A če so to zares »malenkosti«, zakaj se potem v Sloveniji nobenemu časnikarju vsaj enkrat ne zareče, tako da bi napisal lepo v naslovu:

SLOVENCA NA EVERESTU

A ko smo že pri »malenkostih«, kako to, da so v ljubljanska televizijska poročila zmeraj bolj pogostoma vpeta poročila v srbohrvaškem jeziku? Mar vsi Slovenci v republici Sloveniji že tako dobro obvladajo ta jezik? No, a če je spet to res, zakaj takšen halo vprid »slovenščini v javnosti«? *

Pa še »malenkost«.

Tukaj pri nas so slovenski katoličani zmeraj zahtevali, naj italijanski škofje znajo tudi slovensko — in cerkveni dostojanstveniki so, tudi če je kdo slovenščino precej lomil, skušali ugoditi pravični zahtevi. Zdaj se

* Glej tudi glosu na zadnjih straneh!

človek sprašuje: kako pa predsednik, ki je tak demokrat in tako tesno povezan z ljudmi, da ga sploh ne moremo primerjati s tujerodnim škofom pri nas — kako da se on ni domislil, da bi Slovence kdaj pozdravil po slovensko? Ali bolje, kako da se niso slovenski komunisti domislili, da bi državnega predsednika malo potipali o tej »malenkosti«. Niso zadosti samozavestni? Ne bi radi bili »nacionalisti«?

No seveda, ne smemo iz muhe narediti konja, a vendar, kaj ne drži, da neka *kvantiteta*, ko doseže neki višek, spremeni svojo *kvaliteto*?

ZA KOGA STA SLAVA IN BLAGO

Slikar Music, ki Slovenec noče biti, je bil to pomlad deležen v Sloveniji intervjujev in nagrad. Kiparju Goršetu, ki mu je slovenstvo življenjska ljubezen, pa je jugoslovanska ambasada na Dunaju odrekla vizo za vstop v Slovenijo.

GROTESKEN RAZPON

Se ne bi oni med Slovenci, ki se imajo za kristjane, zmenili za neki minimum miselne zmernosti, kadar ocenjujejo stvari z različnih političnih bregov? Ocene ob smrti Edvarda Kardelja se na primer razhajajo do grotesknosti. Za kristjane SLOVENSKE DRŽAVE (Toronto) je na primer bil »največji krvnik slovenskega naroda«, za kristjane ZNAMENJ (Maribor) pa »velikan misli in dejanja«.

Takšno razhajanje vsiljuje vprašanje tako o krščanski pristnosti kakor o politični zrelosti slovenskih kristjanov.

KATERA ETIKA?

Delo se je 9.6. t.l. zgrozilo nad številom ljudi, ki jih

pokosi v Jugoslaviji promet: 4.500 na leto!

Ker kazni ne pomagajo, bo potrebno seči po čem drugem. Tako bodo stvar skušali urediti: »V osnove varnosti v prometu bo vtkanih mnogo več etičnih načel kot kdajkoli doslej.«

Rekli bi, da je odkritje kar imenitno, škoda samo, da se začenja spoznavati potrebo po etiki komaj v prometu, ki je v človekovem duhovnem življenju bolj postranskega pomena.

TEORIJA IN PRAKSA

Mitja Ribičič (Delo, 26. aprila 1979) tako po svoje parafrazira Kardeljev nauk:

»Če hočemo napredovati, moramo torej gojiti in usmerjati pluralizem idejne, znanstvene in politične misli. Težiti moramo za tem, da ne bi slehernega odnosa med ljudmi spreminjali v političen odnos, ideologija in politika pa bi morali doseči v družbi podobno mesto kot znanost in kultura.«

Pravila Društva slovenskih pisateljev, ki je »aktivni del« SZDL Slovenije, pa v svojem 71. členu pravijo tako:

Društvo slovenskih pisateljev ima pravico in dolžnost, da skrbi za uresničevanje družbene samozaščite v skladu z ustavo in z delovanjem vseh organiziranih socialističnih sil za zavarovanje naše samoupravne socialistične družbe pred vsemi vrstami in oblikami dejavnosti, ki spodkopavajo, ovirajo in ogrožajo njen razvoj.

Pri tem se zavzema za podružbljanje in uresničevanje zasnove ljudske obrambe ter družbene samozaščite, za krepitev in razvoj varnostne kulture pri svojih članih, kar dosega zlasti:

- s preprečevanjem vsakršne dejavnosti društva, ki meri na spodkopavanje temeljev samoupravne, demokratične, z ustavo določene ureditve ali na drugačno protiustavno spremembo družbenopolitične in ekonomske ureditve v SFRJ,
- s preprečevanjem vsakršne dejavnosti v društvu, ki meri na razbijanje bratstva in enotnosti ali enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, na spodkopavanje svoboščin in

- pravic človeka in občana, zajamčenih z ustavo ali na razpihovanje nacionalnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti,
- s preprečevanjem vsakršne dejavnosti v društvu, ki bi bila naperjena zoper neodvisnost in ozemeljsko neokrnjenost države ter obrambo socialistične ureditve,
  - s preprečevanjem vsakršne dejavnosti v društvu, ki meri na kazniva dejanja ali na spodbujanje h kaznivim dejanjem, kršitvam javnega reda ali na žalitev javne morale, ali je v nasprotju s socialistično humanostjo,
  - z razvijanjem socialističnega patriotizma in varnostne kulture s pravočasnim seznanjanjem z vsebino, metodami in oblikami javnega in podtalnega delovanja sovražnih sil, ki imajo namen spodkopavati družbeno ureditev in zavirati naš samoupravni in socialistični razvoj.

Člani *Društva* so omenjena pravila in njihov 71. člen sprejeli. Simptomatično pa je, da v Sloveniji lahko naletimo na tako spodbudne stavke predsednika SZDL Slovenije, kakršni so zgoraj navedeni, obenem pa takó pristno sovjetski člen, kakršen je tisti, ki ga je dalo pisateljsko društvo v svoja pravila, pisateljsko društvo, ki je del iste SZDL Slovenije, katere je predsednik ... itd. itd.

KULTURA V PRECEPU

Dnevnik za vse Slovence v Italiji, ki pa je že od rojstva sem skregan s pluralizmom, objavlja na zadnji dan 1978. leta izsledke vzorčne ankete »Slovenskega raziskovalnega inštituta« pod naslovom *Kakšne bralce imamo*.

Anketiranih je bilo, kot poroča list, 637 naročnikov *Primorskega dnevnika* v tržaški in goriški pokrajini ali 145 enot-gospodinjstev. Izmed izsledkov pa nas najbolj zanima, kako se le-ti naročniki obnašajo do kulturnih revij; tako zvemo, da revijo *Dan* — ki jo naročniki dnevnika dobivajo zastonj — bere 85,2 odstotka naročnikov. *Mladike* ne bere 92,7 odstotka, bere pa jo zato

2.5 redno! »Povsem neznatno je število bralcev revij *Zaliv* in *Most*. Prvo bere redno 0.9 odst. bralcev, drugo pa 0.5 odst. Nikoli ne bere *Zaliva* 94.2 odst., *Mosta* pa 94.3 naročnikov PD.«

Taki so odgovori *Slovenskega raziskovalnega inštituta*.

In to se pravi, da se slovenski dnevnik v Italiji ne more pohvaliti s kulturno ravnijo svojih bralcev. Res, da mu je tako prav, ker želi vzgojiti enosmerne ljudi, vendar pa bi moral biti vsaj tako diskreten, da ne bi tega obešal na veliki zvon. Kajti če anketirane bralce pomnožimo s 5, tako da dobimo približno število vseh naročnikov dnevnika, se nam razkrije, da 30 naročnikov slovenskega dnevnika bere *Zaliv*, 15 pa *Most*. Kar spet pomeni, da se s slovensko kulturno publicistiko zanimajo v glavnem ljudje, ki ne berejo *Primorskega dnevnika*.

Ker bi bila za ljudi, ki se ves čas hvalijo, kako so razvili slovensko kulturo, medtem ko naj bi bila leta prej tako rekoč prava Pepelka, taka ugotovitev porazna, jim moramo priskočiti na pomoč z drugačno razlago. Vsaj kar se tiče *Zaliva*. Naročniki *Primorskega dnevnika* sicer berejo *Zaliv*, a tega svojega greha (ker za naše napredne levičarje pri PD je tako branje greh) ne priznajo!

Seveda je ta resnica kar se da klavrna, kajti nič ne more biti bolj klavrno, kot vzgajati ljudi v strahu pred represalijami. Vsekakor pa je tolažilno vsaj to, da med tukajšnjimi Slovenci vendar ni toliko omejencev, kolikor jih je naštel »Slovenski raziskovalni inštitut«. Temu pa res želimo, da bi na kak bolj bister način ugotovil, koliko je kulturno živih ljudi med nami. Če pa je res, da bolj izobraženi ljudje niso naročeni na »Primorski dnevnik«, potem naj Inštitut »znanstveno« ugotovi, zakaj se to dogaja. Kajti nekaj pri tej anketi močno šepa, tako ali tako stvar obračaj!

ČE PREVAJAŠ NOBELOVCA

Jolka Milič nam je torej odkrila (DELO 24. maja 1979, stran 16), da je za Cirila Zlobca - prevajalca nobelovcev »retta« ne »daljica«, ampak »mreža«, da so »fichi-dindia« ne smokove opuncije, ampak »zlata jabolka«, da »si schiude« ne pomeni »se odpira«, ampak se »zapira«, da »il vello d'oro« ni »zlato runo«, ampak »zlat pajčolan« ...

Nekoč je Ciril Zlobec kot študent rekel v seminarju, da je Gradnik slab prevajalec, pa ga je prof. Slodnjak pognal iz seminarja ...

NASLOVI PA TAKI!

»Primorski dnevnik« je po volitvah, ki so bile 3. junija, v sredo 6. junija čez prvo stran imel sledeči naslov

Nazadovanje KPI svarilo demokratičnim silam

Ubogi urednik »Primorskega« se je namreč ob izgubi komunističnih glasov najprej zamislil, potem pa v sve-ti jezi zapretil — komu? Saj to je tisto, sploh ne vemo, komu. Kdo so namreč te »demokratične sile«, katere svari? Tiste, ki so volile za komuniste, ne. Torej? Tiste, ki niso volile za komuniste? Ampak če so »demokratične«, zakaj jih vendar naš mili »Primorski« svari?

Temu se pravi, odločati po srcu namesto po pameti, kar pa je v politiki nedonosno početje.

SRAMEŽLJIVE NAVEDNICE

Čudoviti »Primorski dnevnik« v resnici ne mara izgubiti prav nobene priložnosti, da ne bi pokazal izurjenosti v presoji dogodkov. Ko je na primer 27.3. t.l. poročal o izidu občinskih volitev na Koroškem, je seznanil svoje

bralce z vestjo, da je »del slovenskega volilnega telesa spet glasoval 'socialistično'«. Gre namreč za tiste Slovence, ki so zbrani v »Zvezi slovenskih organizacij«, katero vodi dr. Franci Zwitter, zvezi, ki je dvojčica »Slovenske kulturno - gospodarske zveze«. Ker pa je socialistična stranka, ko je zaradi njih zgubljala glasove, pustila Slovence na cedilu, se je »Zveza slovenskih organizacij« znašla v precepu, saj so njeni ljudje poprej oddajali glasove socialističnim kandidatom! No, pri občinskih volitvah se je koroška »Zveza« odločila, naj njeni ljudje vseeno volijo socialiste, da pa se lahko odločijo tudi za kandidate na drugih listah ... Nekako tako kot se namreč pri nas SKGZ odloča v prvi vrsti za KPI, tako se ZSO na Koroškem predvsem odloča za PSÖ (Socialistično stranko Avstrije).

Naravno bi torej bilo, da bi »Primorski dnevnik« poročal, da so pač njegovi prijatelji na Koroškem volili socialistično. Dal pa je »socialistično« med navednice. Zakaj? Vsiljuje se nam misel, da je s tem hotel poudariti, kako je socialistična avstrijska stranka v resnici malo socialistična do slovenske koroške skupnosti. A če je ta interpretacija pravilna, potem menimo, da bi »Primorski« to svojo zapoznelo spoznanje lahko bolj razločno izrazil; saj navsezadnje ni prvič, da se njegova politična modrost pokaže kot zmotna. Pred leti je namreč tudi »Primorski« strumno zagovarjal povezavo slovenskih levičarjev na Koroškem s socialisti! Vendar pa, ker avstrijskih socialistov kljub vsemu ne mara napadati — saj je ZSO še zmeraj zanje! — sramežljivo da avstrijski socializem med navednice.

Ni kaj reči, mojstrska delikatnost, škoda samo, da s takimi dvoumnimi finesami naši uradno potrjeni levičarji zakrivajo hude poraze, ki jih slovenski skupnosti v Italiji in Avstriji doživljata predvsem zaradi njihove povojne ideološke naravnosti.

Reševati se z navednicami pa je vseeno premalo fair za ljudi, ki prisegajo na *znanstveni* socializem!

PRETIRANA UGLAJENOST

V zelo dobrem uvodnem članku *Novi list* 28.6.1979 ugovarja tistim nekaternikom, ki so svetovali slovenskim volilcem, naj dajo svoj glas demokrščanskemu kandidatu Spacciniju. Upravičeno poudarja, da ni *Slovenska skupnost* nikdar svetovala svojim ljudem, naj volijo demokrščanskega kandidata. Prav tako dosledno ugotavlja, da če so izgubljeni glasovi oddani *Slovenski skupnosti*, ker le-ta ni izvolila poslanca, so prav tako izgubljeni slovenski glasovi za PSI. Odlično.

Kar manjka, pa je omemba, da je »Primorski dnevnik« 1.6.79 objavil članek s sliko o Spacciniju; *Dan* pa je imel komentar o izgubljenih glasovih!

Rekli bi k temu, da je že prav, če *Novi list* ne mara polemike; tudi to je lahko veljavno načelo pri urejanju nekega lista. Vendar pa se nam zdi, da je naloga ljudskega lista, kot sta si ga zamislila Šček in Besednjak, ta, da ljudi informacijsko-politično vzgajaš. Takemu cilju pa se urednik odreče, če bralcem ne razloži, kako so se stvari razvijale.

Kaj je tako pretirana delikatnost zares nujna?

KERMAUNERJEVA UMETNA MEGLA

V 53. številki revije »Most« se Taras Kermauner v prispevku, ki govori o »srečanju z italijanstvom«, ukvarja z vprašanjem slovenstva. In to je vsekakor spodbudno, ker s tem svojim novim iskanjem dokazuje, da se skuša rešiti mladostne zakompleksiranosti, ko mu je bilo veličastno vse, kar je bilo tuje, vse slovensko pa mizerno. Vendar bi človek pripomnil, da do pravega razčiščenja lahko pride samo, kdor je pri svoji raziskavi do-

sleden, to se pravi, kdor ob ugotovljeni resnici ne slepomiši, je ne sprejme samo na pol, drugo polovico pa uporabi, da bi prvi del resnice razveljavil itd.

Naj pokažemo s primerom.

V omenjenem spisu (datum: 1975) Kermauner ugotavlja, da je »Evropa zadnja desetletja spet odkrila veljavnost malih narodov, malih etničnih skupin, posebnosti, različnosti ... Ta pojav ... pomeni ravnotežje strahotno intenzivnemu procesu planetarizacije, scientifikacije, enotnega tipa produkcije in politike ...«

Ni kaj reči, pomembna ugotovitev nekdanjega povečevalca planetarizma! No, a že leta 1971 je Boris Pahor v »Prostoru in času« poudarjal to, kar danes trdi Kermauner, v spisu, v katerem je oporekal prav njegovemu ... planetarizmu!

Seveda bi bilo preveč, ko bi človek pričakoval, da bo Kermauner kaj pripomnil k temu svojemu obratu, ki je vsekakor razveseljiv. Manj pa je razveseljivo, da v istem spisu Kermauner govori o »Pahorju in njegovi teoriji histeričnega geta«.

Malo težko je namreč razumeti tako frazeologijo pri obravnavi pisatelja, ki se kot eden izmed podpredsednikov Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur že celo desetletje zavzema na evropski ravni za »male narode in male etnične skupnosti (ne skupnine!)«, katerih vstajenja se je zavedel Taras Kermauner. A tukaj nam ne gre za odkrivanje Kermaunerjevega logičnega sklepanja, ampak za določitev, kakšna je etika tega na videz takó vihravega in zato nenadzirujočega se raziskovalca ...

Prepišimo si še en odstavek:

»Kar največja odprtost modernemu ... pomeni vračanje k predkapitalističnemu ... v romanticizem, ki skuša ukiniti svetovni centralizem. Nasprotno pa zapiranje v lastni dom, v edino zveličavnost ene same ideologije in modela, naj bo pahorjanski, stalinistični ali vidmarjanski, vodi v vzdrževanje in obnovo domačega cezarizma,

vistosmerjenosti, unitarizma.«

Pa pustimo ob strani ugotovitev, da je Pahor že pisal o novem romanticizmu, katerega nekoliko zakasnelo odkriva Kermauner; a kaj ima Pahor opraviti z »zapi-ranjem v lastni dom?« Kako je mogoče združiti Pahorjevo zavzetost za slovensko identiteto in za identiteto vseh nesvobodnih narodov v Evropi s stalinizmom, cesariz-momo, unitarizmom? In kam je Kermauner dal Pahorjevo zahtevo po pluralizmu, ki kot rdeča nit označuje vse pisanje »Zaliva«?

Odgovora sta lahko dva: ali se Kermauner sploh ne zaveda, kako absurdne so njegove asociacije, ali pa nalašč razširja okoli sebe umetno meglo, da bi se v njej izživiljal kot čudaški polip.

Kakor koli že, od takih raziskav ne moremo pričakovati novega, prevetrenega ozračja, kajti neetična metoda skazi tudi cilj, ki naj bi bil tendenčno dober.

*Nič mi ne híti preveč!
Pri vsem najboljša je sredo!
S tem boš pridobil vrlost,
njo je doseči težkó.*

Teognis

G L O S A O »SLOVENŠČINI V JAVNOSTI«

Ljubljansko Delo je v torek 3. julija objavilo kot prilogo »Sporočilo posvetovanja o slovenščini v javnosti«, posvetovanja, ki je bilo v Portorožu maja meseca tega leta.

Seveda so take pobude pomembne, vendar stvari prav gotovo ne morejo rešiti, kot smo že ugotavljali v naši reviji 1967. leta, ko je bilo objavljeno pismo Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije o slovenščini v javnosti! Takrat smo rekli, da bi moral o slovenščini v Slovenski republiki sklepati slovenski izvršni svet, ne »Socialistična zveza«. No, po dvanajstih letih smo ne samo tam, kjer smo bili, ampak so se stvari očitno poslabšale, če imamo v Sloveniji celó primere, ko profesor poučuje slovenščino v srbohrvaščini! (Glej sobotno prilogo Dela, 30.6.1979, str. 20).

Zato je naš komentar k »Sporočilu posvetovanja o slovenščini v javnosti« spet tak, kakršen je bil pred dobrim desetletjem: edino zdrava narodna vzgoja lahko reši vprašanje zavesti slovenskega človeka in s tem vprašanje njegovega jezika.

V omenjenem »Sporočilu« pa ni o narodni zavesti niti ene same besede, kar je pravzaprav nesmisel, ko pa je, čeprav bežno, omenjena slovenska državnost, saj je namreč neka državnost le toliko doživeta in ustvarjalna resničnost, kolikor je izraz narodne zavesti njenih pripadnikov.

Zato je videti, da bi na Slovenskem že hoteli, naj bi slovenščina v javnosti ne propadala, vendar mislijo, da bi to dosegli z raznimi obliži in krepčilnimi injekcijami, to se pravi čisto empirično, medtem ko se načelno in načrtno izogibajo slehernemu namigu, ki bi bil kakor koli v zvezi s poudarjanjem narodne zavesti in narodnega ponosa.

Vsi taki nadvse dobronamerni poskusi so zato seveda obsojeni na propad, saj niso zadosti močni, da bi se uprli Kardeljevi tezi, da mora narod v socializmu počasi odmreti, medtem ko bodo jeziki še živeli naprej.

Kakšen pa bo na primer v javnosti še naprej živeči slovenski jezik, bo kajpada čez desetletja spet lahko ugotovilo kakšno posvetovanje slovenskih idealistov!

Naprošeni objavljamo:

PRO CULTURA SLOVENICA

Ustanova, o kateri smo že poročali in ki si jo je zamislila skupina slovenskih izobražencev v Svici, ima namen podpirati potrebne učence, živeče zunaj matične države.

Iz poročila upravnega odbora za leto 1978 zvemo, da je Pro cultura slovenica v preteklem letu podprla šest dijakov iz Koroške, enega iz Beneške Slovenije, enega iz Kanalske doline, za katere je skupaj izdala 6.400 švicarskih frankov.

Ustanova nabira sredstva predvsem med svojimi člani, a da bi še bolj okrepila svojo dejavnost, se je obrnila na slovenske likovne umetnike, da bi ji darovali kako svoje delo. Tako ji je uspelo dobiti grafike in olja pomembnih slovenskih slikarjev Miheliča, Omerze, Boljke, Makuca in drugih; dr. Mirjam Jakopič-Ilc je darovala dve sliki svojega očeta Riharda Jakopiča.

Izkupiček od prodanih slik bo šel seveda izključno za podporo slovenskim zamejskim učencem in dijakom.

Za tistega, ki bi se hotel povezati z omenjeno ustanovo, navajamo njen naslov: Pro cultura slovenica, Baumbergweg 44, CH-3527, Schweiz. Interesenti za slike pa naj pišejo na naslova: dipl. ing. Janko Ručigaj, Autobahnmat n 8, Hohlegassli, 3800 Interlaken/Matten — ali: dipl. rer. pol. J. Javor, Grenzstrasse 115, D-6050 Offenbach am Main, DBR. Interesent dobi na dom barvni katalog slik.

(Povzetek iz biltena)

OB OBLETNICI

29. oktobra lani so ob šestdesetletnici osvoboditve izpod avstro-ogrskega gospostva slovenski izseljenci poklonili domovini prve slovenske zlatnike in srebrnike. Gre za serijo šestih zlatnikov in šestih srebrnikov s podobami Trubarja, Prešernā, Slomška, Barage, Kreka in Cankarja.

Posebej je potrebno poudariti, da so se »odgovorni odločili predati dobiček do vsote 5.000 dolarjev slovenskim zamejskim organizacijam in sicer za koroške dijake, primorski in zdovski demokratski tisk.«

(Povzetek iz biltena)

timeščanskega stališča v sedanjem slovenskem zgodovino-
pisju, stališča, ki je za izoblikovanje slovenske zavesti
smrtno nevarno, saj teži za tem, da bi porezal narodu
korenine, ki ga povezujejo s preteklostjo.

b p

**Onelio Supplizi, PAN DI ZUCCHERO, založ-
ba 'il Gerione'. Abano Terme 1972, 204 strani.**

»Pan di Zuccheru« je italijansko ime za grič nad Tol-
minom, zgodovinski Kozlov rob (Pockenstein), po tol-
minsko Grad.

Gre za prvi roman pisatelja, ki se je leta 1922 ro-
dil ter je odraščal v Tolminu. Še razmeroma mlad je
med drugo svetovno vojno služil v 51. bataljonu bersa-
ljerjev, nato pa je sodeloval v italijanskem osvobodil-
nem gibanju kot pripadnik »First Italian Motorised
Group« in še kasneje do aprila leta 1945 v diviziji »Friu-
li«. Leta 1972 je tragično umrl.

Dasi je pripovedne sestavke in pesmi pisal že izza
dijaških let, se njegovo ime pojavi med italijanskimi
književniki šele proti koncu šestdesetih let. Dve pesni-
ški zbirki, »L'ultima sponda« (Poslednji breg) ter »Dai
margini, con futilità« (Z obrobja, lahkotno). Roman »Pan
di Zuccheru« je sprva izšel pri založbi Rebellato v Pa-
dovi (1968) in bil naslednje leto nagrajen s »Premio
di cultura«. Leta 1972 pa še pri »il Gerione« v Abano
Terme.

Dogajanje romana se začneja s srečanjem nekdanjih
sošolcev, slovenskih in italijanskih, v hotelu Krn v po-
vojnem Tolminu. Srečanje poteka prisrčno, med ime-
ni sošolcev Mitja Battistutti, Antonio Borme, Stanko
Uršič in končno — Lilijana, njegova mladostna ljube-
zen. V pisatelju zaživijo spomini ...

Daleč od rodnega Tolmina, sredi vojne, je bil spoznal

Oktavijo. Pripoveduje ji o lepoti svojega rojstnega kraja in o svoji mladosti. Na Tolmin ga veže prelepa pokrajina Soče, okoliških hribov in gora, tolminski ljudje ter tolminski Grad, osamljen in skrivnosten, kot so pisateljeva doživetja. V te spomine se vpleta neizrečena misel na doživetja z Lilijano in Oktavija občuti, da ima Elio (pisatelj), kljub ljubezni do nje, svoje srce drugod. To mu tudi razodene. Elio si je o svoji razdvojenosti na jasnem, toda čustva oz. navezanost na njegov rojstni kraj in spomini na mladostna doživetja so močnejša od njega. Ostane osamljen.

Brez posebnega naprežanja se pisatelju dobro posrečijo psihološki orisi, doživetja, lirični opisi krajine. Najmočnejše pa je podano čustveno doživljanje, pristna izpoved o lastnem življenju. Podoba tolminskega življenja in krajine, kot smo jo bili doslej vajeni doživeti v delih drugih pisateljev s kmečko neposrednostjo, je v tem delu podana z občutjem meščanskega človeka, ni pa zato nič manj pristna.

Iz romana diha vzdušje nekdanje tolminske iskrenosti, prisrčnosti. Supplizi ostaja po izražanju in po načinu mišljenja sicer vseskozi Italijan, vendar se v njegovem čustvovanju razodeva tolminski značaj. Tolminski svet mu ostaja nenehno v spominu, tudi kadar biva daleč od rojstnega Tolmina. Njegova čustva so prav tako pristna, kot je npr. ljubezen do idiličnih Julijcev pisatelja Kugyja, in človek se vpraša, če je merilo, po katerem take pisatelje uvrščamo samo zaradi jezika med tuje pisce, res povsem pravilno?

Preseneča ali pa niti ne, da slovenske založbe od Ljubljane do Kopra in Trsta vse do danes še niso bile sposobne, kljub književni nagradi, ki jo je prejel, odkriti in izdati v prevodu tega lepega romana.

J. Šavli

SLOVENSKE NARODNE JEDI, zbrala in strokovno obdelala Andreja Grum, založba Centralnega zavoda za napredek gospodinjstva, Ljubljana 1976, 4. izdaja.

Kdo ve, zakaj je med slovenskimi ljudmi, tudi med izobraženstvom, vedno prevladovalo mnenje, da sta bistveni sestavini kulture nekega naroda predvsem književnost in glasba, zadnji čas še znanost in tehnika, medtem ko naj bi stara izročila, vaško življenje, praznovanja, stare navade, kmečka opravila, obdelovanje polja, pastirstvo, ljudske noše in domača jedila predstavljala zgolj neko manjvredno folkloro.

Slovenci smo zato v primeri z drugimi narodi precej v zamudi, kar zadeva zbiranje in objavljanje teh »folklornih« posebnosti naše kulture. Vendar pa doživljamo zadnje čase ponovno obnavljanje ljudskih noš, navad in plesov in to iz vseh slovenskih pokrajin, ne le z Gorenjske, katere noša z nepristno rdečo marelo naj bi edina veljala za »slovensko«.

Priča pa smo tudi bolj sistematičnemu zbiranju izvirnih jedi. Domačih jedi, ki jih vsi narodi jemljejo kot nekaj najbolj značilnega v njihovi kulturi. Francozi npr. so jih sistematično razvrstili po svojih zgodovinskih deželah, obenem s pripadajočimi dodatki, to je z vini in posladki. Jedila, ki nosijo zveneča imena »... à la ...« in se že ne prodajajo več toliko zaradi okusa samega, pač pa zaradi zvena v našivih. Da gre neredko za vsakdanje okuse ali celo za brezokuse, si nihče ne upa priznati, da bi ga ne imeli za nekulturnega.

Nasprotno pa imamo pri nas nekatere odlične jedi, četudi brez »... à la ...«. Toda po naših gostilnah in hotelih jih ne najdemo. Zakaj? Njihova priprava terja preveč časa in ni preprosta. Slovenci smo bili pač vedno zahtevni ljudje! Manjka pa tudi ustreznih priročnikov, pa prave propagande po tisku in drugih občilih.

In vendar, skorajda neopazno je šla mimo nas že

četrta izdaja knjige o slovenskih narodnih jedeh, ki jo je pripravil zavod za napredek gospodinjstva v Ljubljani. Jedila so razvrščena po slovenskih zgodovinskih deželah, žal tudi tokrat brez posebnega poglavja o Kranjski, ki je poleg Koroške narodnozgodovinsko najimennitnejša slovenska dežela.

Posebej sta navedeni Istra in Primorska. Pod tem zglavjem najdemo jedi, od idrijskih žlikrofov in bakalce, do kobariških štrukljev, frike, mulce, frtalje, tržaškega brodetja, goriške frtalje itd. Pravzaprav je v tej izdaji kar za 150 novih receptov.

Izrazje bi zaslužilo kako pripombo. Izvirno je »skutnica« (skutnca) in ne 'skutna juha'. Nepotrebno je zamenjavanje izvirnih izrazov, ki niti še niso preverjeni kot tujke. Na Primorskem npr. poznamo »tripe« in ne 'vampov', »melancane« in ne 'jajčevcev', pa »cukete« ali »cuke« in ne šolsko prisiljenega 'bučke'. Pač pa bi bili ti drugi izrazi lahko poleg prvih v oklepaju. Po drugi strani pa se je vendar uveljavil naš »koromač« pred 'janežem'.

Doslednejša uporaba izvirnih nazivov namesto izmišljenih slovenskih bi delu le dvignila strokovno in dokumentarno vrednost.

Potrebna pa bi bila še večja natančnost. Frika se npr. lahko precej razlikuje od frike, boljša je brez jajca, samo iz krompirja in sira in se je s polento. Mulce se pripravljajo na različne načine, po goriški okolici so sladke, po tolminski pa ne. Ene so iz ječmenove kaše, druge pa iz riža, v cerkljanski okolici pa stavijo vanje menda celo kuhana jabolka. Pravi kobariški štruklji so pol iz pšenične in pod iz ajdove moke. Natančno je treba ločiti med mulco in krvavico, kar se pogosto zamenjuje v šolah.

Gradiva in natančnosti bo še treba, preden bo v celoti zajeta slovenska kuhinja. Ne gre pri tem samo za nalogo zavoda za gospodinjstvo, ampak za mnogo širše

vprašanje reševanja pomembnega dela slovenske kulture. S to četrto izdajo knjige je bil storjen gotovo pomemben korak naprej.

J. Šavli

Zalivova knjižnica se je obogatila s sledečimi knjigami, o katerih bomo spregovorili drugič:

- Emile Chanoux, *De la »Declaration de Chivasso« à »Federalismo ed Autonomie«.*
- Chantal Saint-Blancat, *Trasformazione linguistica e culturale della minoranza valdostana.* Studio pubblicato a cura dell'Amm. regionale Valle d'Aosta. Assessorato pubblica istruzione.
- Alexis Betemps, *Les valdôtain et leur langue*
- Joseph-Cesar Perrin, *La jeune Vallée d'Aoste, Groupe d'Action Régionaliste*
- Toussaint Hočevar, *Slovenski družbeni razvoj, Založba Prometej, New Orleans 1979*
- *Minorités Linguistiques et interventions, Essai de typologie,* Les presses de l'Université de Laval, Quebec 1978
- *Slovene Studies, Journal of the Society for slovene Studies, 1979, I*
- Andrea Chiti-Batelli, *Minoranze linguistiche e integrazione europea*
- *Revija 2000, št. 12, 13, Ljubljana 1979*
- Zorka Ovijač-Zendelska, *La blague fatale, roman,* Grassin, Paris 1978
- *The South Slav Journal, vol. 2 n. 3, published by the Dositey Obradovich Circle, July 1979, London*
- *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, št. 1 - 2, Ljubljana - Trst 1979*

SVOBODNA TRIBUNA

NOVOLETNA RAZMISLJANJA

*Od kod si prišel? Iz smrdeče kaplje.
Kam greš? Na kraj prahu, trohnenja, čr-
vadi. In pred kom boš moral v prihod-
nosti podati obračun? Pred kraljem nad
kralji kraljev. Svetemu, naj bo hvaljen.*

(Babilonski) TALMUD

Mishna Awot III, 1-IV, 22

Tržaški Slovenci so potomci **nekdanjih** Judov. Bili so venomer preganjani. Tudi kristalno noč so imeli. Trajala je dolga desetletja. Po kar se da kratkem odmoru — trpijo še danes. Judje lahko računajo na političen mir. Slovenci ne. Zdaj še živeči tega miru ne bodo dočakali. Zanamci tudi ne. In globalna zaščita? S prijateljskim »muziciranjem«: verba volant. Celo če so na papirju. Po dolgem prelivanju krvi, po nenehnem in neplodnem stokanju, so Slovenci ostali réve. Vitimisti.

Zdaj čutijo kremplje možganov »prijateljev«. Možgani so bolni. Kremplji ne. Evropejci se veselijo. A ne vsi.

Mihec pravi svojemu bratu Jakcu: »Andove smo ve-
gnudi« (*). Po dveh svetovnih vojskah.

Po Soči krvi!

Josip Merku

(*) Kam smo prišli.

SLOVENŠČINA V JAVNOSTI

*Vsi, ki smo se prerinili skozi več strani Naših Raz-
gledov obsegajoče poročilo o portoroškem posvetu Slo-
venščina v javnosti (in shranili izrezek, da ob prihod-*

njem posvetu preverimo, če in koliko so se iznesene po-božne želje uresničile), smo pripravljeni njegove nagi-be in cilje podpisati z obema rokama.

Saj je sveta stvar, za katero tukaj gre: po tisočlet-nem boju za status jezika se slovenščina ne sme spri-jazniti z zavrženostjo narečja!

Žal pa je opis stanja v poročilu večkrat preabstrak-ten. Kot vsi grehi pa je tudi greh proti slovenščini kon-kretna zadeva: zagrešila ga je ta in ta ustanova, ta in ta posameznik, v tem in tem kraju, času, položaju.

In zdravilo, ki nam ga v Portorožu predpisujejo, je neustrezno: ustanavljanje odborov, komisij, ipd.

Saj tudi odbori včasih zaživijo, to pomeni, da ne ustanavljajo samo pododborov, ampak da vplivajo na širšo okolico. Da bi pa samo z odbori, kot z nekakšnimi antibiotiki, pozdravili razpaslo bolezen, ki načenja že posamezne celice našega tkiva, je malo verjetno. Za kaj takega bo treba seči (in drugim priporočati) po pre-prosti in pristni želji, resda že skoraj zadušeni od uni-verzalizmov vseh vrst in konsumizmov vseh baž, op-sovani z nacionalizmom: slovenski narodni zavesti.

Z njo oborožena slovenska gospodinja bi se v mar-ketu odločila za slabši artikel, a za dvojezičnega in to-rej izdelanega v Sloveniji. Vse dokler jo bo boljši, iz-delan v drugi republiki, s svojo enojezičnostjo preziral, bo tudi ona njega.

Kmetje bi v nedeljo po maši šli raje v gostilno, kot da bi poslušali srbohrvaško kmetijsko oddajo (no, to-liko zaupam kmetom, da to tudi delajo).

Slovenski huligani bi svoje prekipevajoče mlade moči namesto v izložbe usmerili v lepake tipa Moira de-gli elefanti (»Sem v Trstu ali Ljubljani? V osvobojeni Ljubljani ali v Ljubljani pod italijansko okupacijo?« sem se spraševal, ko sem bral reklamo za cirkus, ki je bila že sama cirkus).

In končno bi se pod še vedno veljavnim geslom »Tu-

jega nočemo, svojega ne damo» Slovenci na Delo, Jano, Zabavnik ... naročili! Tista pogorišča slovenske kulture, kot so po slovenskih mestih in trgih kioski, kjer dobiš ves kapitalistični šund, ne dobiš pa Življenja in tehnike, Proteusa, Jezika in slovstva ..., da ne govorimo o slovenskem zamejskem časopisju, ne zaslužijo drugega kot vsenarodni bojkot.

Zdravilo bi že bilo. Res pa je pacient prost, da ga vzame ali da umre.

Karel Bajc

ZAKAJ PONAREDBE?

V Meddobju št. 1, 1979 na strani 74-75 Karel Rakovec objavlja zapis o mojem romanu »Spopad s pomladjo« (prvotni naslov »Onkraj pekla so ljudje«).

Ne gre mi za to, da bi se vtikal v recenzentovo mnenje o kompoziciji romana, ne v njegovo sodbo o ljubezni dveh mladih ljudi, ki postane zanj ljubimkanje, ker je »nevezano ljubezensko razmerje«. Pravico ima namreč, da sodi na podlagi svojih nazorov, da spregovori tudi o materializmu in o veri, če mu je tako prav.

Ne morem pa sprejeti metode, ki se je ponavadi poslužujejo prenapeteži, da namreč preobračajo resnico svojemu nazoru v korist. Takó omenjeni recenzent pravi, da je junak v romanu »teologijo pred leti zavrgel kot 'nezrelo neslanost'«. Ker je le-to »nezrelo neslanost« dal med navednice, je videti, kot da navaja moje besede. Vendar se podpisani ne bi nikdar tako spozabil, da bi bogoslovne študije tako ocenjeval, kot mi recenzent pripisuje.

Tiste navednice so zato odveč, s tem pa je odveč tudi nelojalen način prikazovanja neke osebe zato, ker gleda na svet drugače, kot bi bilo recenzentu všeč.

Boris Pahor

OB OBJAVI VILFANOVIH PISEM V REVIJI »DAN«

Tržaška revija »Dan« že nekaj časa objavlja izvlečke pisem dr. Josipa Vilfana sinu, in pošten slovenski človek je lahko samo vesel, da se na ta način lahko seznanj z delom našega nekdanjega nadvse pomembnega politika. Obžalujemo pri tem lahko samo, da je omenjena korespondenca tako izrezana in obrezana. A tokrat nam ne gre za to, ampak za hujše stvari.

Okrožnica Izvršnega odbora osvobodilne fronte za Primorsko dne 24.3.1943 okrožnim odborom OF o prvi pokrajinski konferenci OF za Primorsko vsebuje tudi te stavke:

»Kakor bo razvidno iz resolucije Primorskega pokr. plenuma OF, ki bo objavljen v prihodnji številki »Primorskega poročevalca«, je konferenca ostro obsodila politiko starih primorskih 'voditeljev', zlasti dr. Wilfana, Besednjaka, Čoka in Golouha. Konferenca je ugotovila, da je bila politika teh 'voditeljev' popolnoma zgrešena in škodljiva. Škodljiva je bila ta politika *prvič* zato, ker je varala množice, češ da se vprašanje slovenskega Primorja da rešiti daleč od množic in brez njihovega sodelovanja, namesto da bi pozvala množice v boj za njihove pravice, *drugič* zato, ker je postavila kitajski zid med nas in naše najbližje zaveznike italijanske demokratične in protifašistične sile; *tretjič* zato, ker se je naslanjala in podpirala protiljudske in nazadnjaške sile v svetu, sovražila pa je tiste sile, ki so edine zaveznice slovenskega naroda in ki danes podpirajo naš narod v svojem boju za svobodo, združitev in neodvisnost (zlasti Sovjetska zveza in Komunistična partija Jugoslavije).«

In še: »To stališče primorskega pokrajinskega plenuma OF se rezko razlikuje od stališča fašističnih plačanec — belogardistov in mihailovičevcev — nadaljevalcev pogubonosne politike starih primorskih 'voditeljev'. Ti danes sodelujejo z italijanskimi fašističnimi oblastni-

ki, ki slovenski narod uničujejo itd. itd.»

Za poverjeništvu IOOF za Primorsko je dokument podpisal Primož Tratnik alias dr. Aleš Bebler. (Glej *Dokumente ljudske revolucije v Sloveniji*, V. knjiga str. 534 in 535)

Mislím, da ni potrebno izgubljeti besed o etiki naših revolucionarjev; če namreč cilj posvečuje sredstva, potem je ponarejanje zgodovine še najmanjši zločin, ki si ga za gradnjo novega sveta privoščíjo marksistični ideologi in praktiki.

Bolj nas zanima, kako da se je »Dan« odločil objavljati pisma »voditelja«, ki je »škodljivo« deloval med Slovenci in »varal množice«, tako da so bili domobranci »nadaljevalci pogubonosne politike starega primorskega »voditelja«.

Možnosti sta dve: ali *Dan* ni več zvest tradíciji Osobodilnega boja ali pa se tokrat, ker mu to koristi, ne zmeni za laži, ki so se jih za časa vojske posluževali voditelji OF, da bi utrdili temelje svoje oblasti.

Vsekakor kar lep zgled resnosti, s katero se ljudska oblast (h kateri spada tudi SKGZ, ki izdaja *Dan*) tako med vojsko kot zdaj loteva vprašanj naše primorske zgodovine!

Vendar bi si ob ti priložnosti tudi dr. Jožeta Vilfana, ki očetova pisma objavlja v reviji *Dan*, dovolili vprašati, kje je natolcevanja, katerih je bil deležen njegov oče, ovrigel. Z objavljanjem njegovih pisem, ne da bi poprej stvari razčistil, dela očetu očitno krivico, obenem pa še bolj zamegljuje že tako zamegljene in popačene interpretacije polpreteklega primorskega zgodovinskega obdobja.

O NEKI DEDIŠČINI

Gre za pogovor z Miroslavom Košuto, predsednikom odbora za kulturo pri SKGZ (Slovensko kulturno-gospo-

darski zvezi), ki ga je 13. 12. 1979 objavil »Primorski dnevnik«.

Malo težko je zahtevati, naj bodo take misli, zapise v počastitev 25-letnice obstoja SKGZ, izvirne; vendar bi človek pričakoval, da bi vsaj ne bile standardne. Taka je nedvomno trditev, da je z osvobodilnim bojem nastalo pojmovanje kulture, ki naj ne bo »stvar takšnih ali drugačnih manjšin in elite, kajti da je nujna komponenta vsakega človeka in narodne skupnosti kot celote.« Slovenska kultura je bila namreč zmeraj ljudska kultura, ni čakala, da bi jo pospeševalo »politično vodstvo, ki je dozorevalo in se kalilo v težkem boju za svobodo«. To so propagandne fraze, ki jih resen pesnik ne bi smel ponavljati s tako lahkim srcem. Če kaj, bi bil moral osvobodilni boj prinesiti v našo kulturo nove zavesti in novega ponosa, vse prej kot gotovo pa je, da je do tega res prišlo. In to tako v Sloveniji kot tukaj pri nas.

Druga stereotipna trditev: »Naše politično vodstvo, ki je dozorevalo in se kalilo itd. ... je v tistih prvih povojnih letih natanko vedelo, kakšno pot nam je ubral na področju kulture.«

Tisto vodstvo je namreč natanko vedelo samo to, da hoče nuditi našim ljudem enosmerno pojmovano kulturo, to se pravi kulturo, ki ji je za podlago marksistično pojmovanje življenja. In »vodstvo« je to počenjalo dolga leta (in kjer le more, to počenja tudi zdaj). To se pravi, da »vodstvu« ni bilo za kulturo na splošno, za ljudsko kulturo, namenjeno ljudem različnih svetovnih nazorov, ampak ideološko strogo določen kulturni načrt.

Zato je tako razdajanje hvalnic danes vse prej kot tehten doprinos kulturi, ki naj bo zares stvar »vsakega človeka in narodne skupnosti kot celote«. Take trditve, ki hočejo biti potrditev pravilnosti stališča »političnega vodstva«, ki je izšlo »prekaljeno« iz osvobodilnega boja, dajejo namreč istim voditeljem poverilnice, da se tudi v prihodnosti s svojimi načeli odrekajo pluralizmu slovenske kulture, pluralizmu, ki je bil podlaga, na kateri je

bila zgrajena Osvobodilna fronta. Seveda je ta pluralizem odpravila komunistična partija, ko je odločila, da mora OF »čim hitreje izgubljati karakter koalicije« (Pismo Borisa Kidriča 21.2.43 na Primorsko!), a načelu kulturnega pluralizma se ne bi smel odreči primorski pesnik, če hoče ostati zvest celotni naši kulturni dediščini in mu je zato pri srcu usoda vse slovenske narodne skupnosti.

O NEOKRNJENI SUVERENOSTI NARODOV

»Globoko smo prepričani, da je popolna in neokrnjena suverenost narodov vrhunski zakon mednarodnih odnosov. Nihče ga nima pravice ogrožati na katerikoli način in iz kateregakoli razloga.«

Josip Vrhovec 28.9.1979

Tako lepo se izražajo jugoslovanski predstavniki, ko gre za narode, ki jih ogrožajo velesile, umestno pa bi bilo, da bi ista načela veljala tudi tedaj, ko se narodi povežejo v federacijo, katero vodi ena sama stranka.

ŠE O OSIMU

V pogovoru z dr. Karlom Šiškovičem, ki ga je objavil »Primorski dnevnik« 15.12.1979, intervjuvanec med drugim ugotavlja, da je osimska »pogodba v svojem 8. členu in preambuli točno določila obveznosti obeh podpisnic do manjšinskega vprašanja, čeprav sta morda obe točki malce preveč diplomatski in nudita precej možnosti za restriktivno tolmačenje njunega pravega pomena.«

Vsekakor je to prvič v »Primorskem dnevniku« objavljeno priznanje o pravi vrednosti osimskega sporazuma, kar se tiče pravic naše narodne skupnosti. Dr. Šiškovič sicer »diplomatsko« ugotavlja, da preambula in 8. člen sporazuma nudita »precej možnosti za restriktivno tolmačenje njunega pomena; vendar vsi vemo, kaj tako

evfemistično izražanje v resnici pomeni. Z obljubo, da bosta podpisnici izpolnjevali določbe Londonskega memoranduma, katerega odpravljata (!), si podpisnici namreč mednarodno-pravno ne nalagata nobenih določenih dolžnosti.

Zato prvi del navedenega odstavka dr. Šiškoviča o »točno določenih obveznostih« podpisnic ne odgovarja resnici; gre namreč za obljube podpisnic, da bosta spoštovali razne deklaracije o človečanskih pravicah, obljube, ki ju pa vežejo samo moralno. To pa tudi vemo, koliko je vredno.

Drži torej, da nam naši politiki točijo vse prej kot čisto vino.

NEVEDNIM V OPOMIN

Zgodilo se je, da sem za vahti malo hodil okrog po Sloveniji. Vsi se za »vahti« spomnemo vseh svetih in vseh dragih, ki so pred nami odšli v večnost. Zato so te dni vsa pokopališča podobna pisanim vrtovom. Grob za grobom krasijo lepe krizanteme ali pa druge rože, na vsakem grobu brli na ta dan drobna lučka.

Lepo je to in prav. Presenetilo pa me je dejstvo, da so grobovi naših velikih slovenskih pesnikov in pisateljev zapuščeni. Na njih ni ne rože ne lučke. Njim v spomin in v zahvalo za velika dela, ki so znana pri nas in širom po svetu, rastejo razne trave in druge njim podobne rastline. To je potrditev, da se nanje ni nihče spomnil ne z molitvijo ne s polaganjem rož na njihove grobove.

Iste dni se je tudi slišalo, da so Slovenci iz matične domovine odkrili spomenik padlim junakom-partizanom na goriškem pokopališču. Nisem proti temu; prav je, da se tudi teh spomnemo, saj so s svojo hrabrostjo dali svoja mlada življenja za svobodo.

Mnenja pa sem, da bi bilo tudi prav, če bi se vsaj v teh dneh spomnili naših večnih junakov — pisateljev in pesnikov, ki so s svojimi deli pripomogli, da se je in da se še ohranjata naš materin jezik in naša beseda v zajedstvu in tudi v matični domovini.

Še nekaj me muči. Še se dobijo zavedni Slovenci in ljudje, ki se ob raznih priložnostih spomnejo naših velikih mož in jim odkrijejo spomenike. To so tisti iz »Kluba starih goriških študentov«, ki se v Novi Gorici v Erjavčevi ulici še poklonijo in odkrivajo doprsne kipe našim velikanom. Za to sem vam, dragi prijatelji, iz srca hvaležen.

Sedaj pa vam, dragi bralci, vprašanje, kateremu ni odgovora. Ko teh Slovencev in ljudi (nanašam se na klub) ne bo več, kdo se bo spomnil naših velikih mož?

Stanovalec steklene palače
Iz »Števerjanskega vestnika«, dec. 1979

ZAHVALA

Zaradi administrativnih posegov, ki so jih bili naši podporniki deležni, že nekaj let ne objavljamo več njihovih imen. Vendar se tokrat izjemoma zahvaljujemo za prispevek 50.000 lir, ki sta nam ga poslala prof. Diomira Fabjan-Bajc in prof. Karel Bajc v počastitev spomina Karla Bajca. Iskrena hvala. Prav tako hvala vsem, ki ne želijo, da bi jih omenili!

NA KRATKO

Uredništvo in uprava revije *Na pragu sutrašnjice*, ki jo ureja dr. Ante Ciliga, nas prosita, da objavimo sporočilo, da bo z novim letom revija dražja. Za obe Ameriki bo stala letna naročnina 80 dolarjev po letalski pošti, 50 dolarjev po navadni; za Nemčijo 100 nemških mark; za Francijo 200 frankov; za Švedsko 20 kron; za Anglijo 22 funtov šter.; za Italijo 40.00 lir; za vse druge evropske dežele 50 dolarjev.

Naslov ostaja isti: dr. Ante Ciliga, via Ceresio 85, Roma Italia.

Uredništvo napoveduje, da bo prva številka IV. letnika izredno zanimiva.

* * *

Obveščamo vse prejemnike *Zaliva*, ki se niso zanimali, da bi poravnali naročnino, da bomo z novim letom črtali iz seznama njihove naslove, če medtem ne poravnajo, kar dolgujejo.

* * *

Vnovič svetujemo vsem, ki bi radi kompletirali letnike *Zaliva*, naj se za to zanimajo čimprej. Nekatere številke so že pošle, vendar je nekaj izvodov, posebno zadnjih letnikov, še na razpolago; ker pa gre za zelo omejeno število, jih bo dobil, kdor se bo podviral!

* * *

Na zalogi je še nekaj izvodov romanov Borisa Pahorja *Zatemnitev* in *Spopad s pomladjo* po razprodajni ceni 2000 in 3000 lir ali 3 in 4 am. dolarjev.

* * *

V našem arhivu imamo tri ducate izvodov revije »Sidro« št. 2, ki je izšla jeseni 1953. leta. Ker je publikacija bibliografska redkost, smo mislili, da bodo naši dolgoletni naročniki zadovoljni, če jim jo poklonimo. S to številko »Zaliva« bodo tako dobili tudi izvod »Sidra«, ki je bil predhodnik »Zaliva«!

